

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KİTAB-I MUKADDES’TE PEYGAMBER GÖRÜMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞUZHAN KARAHANLI

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdimuhamet MAMYTOV

GAZİANTEP
ARALIK 2022

T.C.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tezin Başlığı: Kitab-ı Mukaddes'te Peygamber Görümleri
Adı ve Soyadı: Oğuzhan KARAHANLI
Tez Savunma Tarihi: 21.12.2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Nazım HASIRCI
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir

Dr. Öğr. Üyesi
Abdimuhamet MAMYTOV

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

- Doç. Dr. İlbey DÖLEK
- Dr. Öğr. Üyesi Ayşe EROĞLU
- Dr. Öğr. Üyesi Abdimuhamet MAMYTOV

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Oğuzhan KARAHANLI

Öğrenci Numarası: 190533111008

Tezin Savunma Tarihi: 21/12/2022

ÖZET

KİTAB-I MUKADDES'TE PEYGAMBER GÖRÜMLERİ

Karahanlı, Oğuzhan

Yüksek Lisans Tezi,

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Dinler Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdimuhamet MAMYTOV

Aralık 2022, 114 sayfa

Dinler tarihinde kutsalı tecrübe eden kişilerin yaşadığı vizyonlar (görüm) önemli bir yer tutar. İnsanlık tarihi kadar eski denilebilecek bu kutsalı tecrübe anı günümüze kadar önemini korumuştur. İnsanlar bazen tanrıların doğrudan konuşmadığını sembollerle ve olağanüstü tasavvurlarla insanlara mesaj verdiğini düşünmüşlerdir. Eski Yunan'da 'oraklılar' Sümer medeniyetinde zigguratlarda görev yapan kahin sınıfı, Orta Asya'da esime geçiren kam ve şamanlar, kutsalı tecrübe ettikleri anlarda tanrı yahut tanrılarla konuşmalarını çoğunlukla semboller ve simgelerle anlatmışlardır. Kutsal Kitap'ta da pek çok peygamber ya da tanrı adamı olarak isimlendirilen kişiler söz konusu anları yaşamış ve 'Rabb'in' kendisine gösterdiği olağanüstülükleri insanlara, krallara anlatmışlardır.

Görüm (Vizyon, görü, müşahade) insanların bilinçleri açıkken diğer bir ifadeyle rüyada değilken kutsalı tecrübe anlarıdır. İnsanlar ve peygamberler görümleri oldukça sık bir şekilde müşahade etmiş ve uluslarına bu görümler vasıtasıyla müjdelere yahut uyarılar getirmişlerdir. Görüm genellikle tabiatları itibarıyla olağanüstü semboller ve mecazlarla vuku bulmuştur. Bu görümleri defalarca tecrübe eden peygamberler bile görümlerin anlamlarını her zaman açık seçik anlamlandıramamışlardır. Biz de bu çalışmamızda söz konusu görümlerin dinler tarihindeki yerini tespit etmeye ve görümlerin insanların hayatlarında hangi anlamlara geldiğini bulmaya çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Yahudilik, Hristiyanlık, Görüm, Rüya, Kehanet

ABSTRACT

VISIONS OF THE PROPHET IN THE BIBLE

Karahanlı, Oğuzhan

Master Thesis,

Department of Philosophy and Religious Studies

Thesis Advisor: Asset. AbdiMohamed MAMYTOV

December-2022, 114 pages

In the history of religions, the visions of people who have experienced the sacred have an important place. This sacred moment of experience, which can be said to be as old as the history of humanity, has preserved its importance until today. People sometimes thought that the gods did not speak directly, but gave messages to people with symbols and extraordinary visions. The 'reapers' in ancient Greece, the soothsayer class who served in the ziggurats in the Sumerian civilization, and the ecstatic cams and shamans in Central Asia, often used symbols and symbols to talk to the god or gods when they experienced the sacred. Many prophets or men of god in the Bible have experienced these moments and told people and kings about the extraordinary things that the 'Lord' showed him.

Visions (vision, vision, observation) are moments of sacred experience when people's consciousness is open, in other words, when they are not in a dream. People and prophets witnessed visions quite often and brought good news or warnings to their nations through these visions. Visions often occur with symbols and metaphors that are extraordinary in nature. Even the prophets who experienced these visions many times were not always able to clearly understand the meanings of the visions. In this study, we tried to determine the place of these visions in the history of religions and to find out what meanings visions had in people's lives.

Keywords: Judaism, Christianity, Vision, Dream, Prophecy

ÖNSÖZ

Yahudi geleneği kendisinden önceki gelenekleri kısmen muhafaza edip kısmen reddettiği gibi kendisinden sonra gelen gelenekler de Yahudiliğin kısmi özelliklerini almışlar ve devam ettirmişlerdir. Yahudilikten önceki tanrı elçileri Yahudilikle birlikte oldukça farklı bir konumda ve otoritede anlaşılmışlardır. Yahudi peygamberleri tanrının verdiği yetkiyle ve yaşadıkları dinsel tecrübelerle İsrailoğullarını bazen yüreklendirmek bazen ise tanrıdan gelecek olan cezaya karşı uyarmak maksadıyla görüşlerini açıklamışlardır.

Yaşadıkları bu dini tecrübeler bazı peygamberler için paralel denebilecek tarzda yaşanmış olmalarına rağmen bazı peygamberler sadece kendine özgü şekillerde ve tarzlarda bu tecrübeyi tatmışlardır. Yahudiliğin bu geleneği bilhassa kendi içinden çıkan Hristiyanlığı büyük ölçüde etkilemiştir. Hz. İsa, Petrus, Pavlus ve sonrasında Yuhanna bu geleneğin temsilcileri olmuşlardır. Geçirdikleri vizyonlar Hristiyanlığı Yahudilikten tamamen ayırma neticesi doğuracak kadar önemli olmuştur.

Bu çalışmamızda biz de ilk olarak görüşlerin tarihsel olarak nasıl ortaya çıktıklarını inceledik. Görüşlerin Ortadoğu medeniyetlerindeki başlangıcını ve çeşitlerini ele aldıktan sonra karşılaştırma yapmak için Kızılderi toplumdaki görüşleri, Yunan toplumundaki görüşleri inceledik. Görüşlerle sık sık karşılaştırılan ve başlangıçta iç içe terimler olan rüya ve kehanet kavramlarına konumuz sınırları çerçevesinde yer vermeye çalıştık. Birinci bölümümüzde görüşlerin Eski Ahit içerisindeki gelişimini ve peygamber örneklerini detaylıca ele aldıktan sonra ikinci bölümde Yeni Ahit içerisindeki gelişimini gözlemleyerek detaylıca ele aldık. Nihayetinde elde ettiğimiz bulguları analiz ederek sonuç bölümümüzde paylaştık.

Bu çalışmamızda bize yardım eden kişilere minnettar olduğumu da belirtmem gerekmektedir. En başta danışman hocam sayın Abdimuhamet MAMYTOV'a teşekkürü borç bilirim. Beni büyük bir sabırla dinlediği ve çalışmama olan büyük katkıları dolayısı ile müteşekkirim. Daha sonra her daim yanımda olan ve değerli görüşlerini benden esirgemeyen sayın Mehmet EKER'e teşekkür ederim. Son olarak eşim Merve Karahanlı'ya ve oğlum Metehan Ali Karahanlı'ya çalışmam için gereken zamanı bana sağladıkları ve destekleri için teşekkür ederim.

GAZİANTEP 2022

OĞUZHAN KARAHANLI

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	vi

GİRİŞ

A.Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
B.Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
C.Araştırmanın Yöntemi	3
D.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları.....	4
E.Araştırmanın Kaynakları	5
F.Görüm ve Tarihsel Süreci	6

I. BÖLÜM

TANAH'TA GÖRÜMLER VE MUHTEVASI

1.1 Tanah'ın Tarihsel Süreci	43
1.2. Tanah'ta Görümlerin Muhtevası	49
1.2.1. Görüm ve Ecel	55
1.2.2. Görüm ve Gerçeklik.....	58
1.2.3. Görüm ve Simgeler	60
1.3. Tanah'ta Görüm Örnekleri	63
1.3.1 Hz. İbrahim'in Hayatı	63
1.3.1.1 Hz. İbrahim'in Görümü	65
1.3.2. Hz. Yakup'un Hayatı	67
1.3.2.1 Hz. Yakup'un Görümleri	69
1.3.3. Yeşaya'nın Hayatı.....	72
1.3.3.1 Yeşaya'nın Görümleri.....	73
1.3.4. Hezekiel'in Hayatı	74
1.3.4.1. Hezekiel'in Görümleri	75

1.3.5. Daniel'in Hayatı.....	78
1.3.5.1. Daniel'in Görümleri.....	79

II. BÖLÜM

YENİ AHİT'TE GÖRÜMLER VE MUHTEVASI

2.1.Yeni Ahit'in Tarihsel Süreci	82
2.2. Yeni Ahit'te Görümün Muhtevası	84
2.3 Yeni Ahit'te Görüm Örnekleri	88
2.3.1. Hz. İsa'nın Hayatı	88
2.3.1.1 Hz.İsa'nın Görümleri	89
2.4.1. Petrus'un Hayatı	90
2.4.1.1. Petrus'un Görümleri	91
2.5.1. Pavlus'un Hayatı.....	92
2.5.1.1. Pavlus'un Görümü	94
SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR	99

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.mad	: Adı geçen madde
Alm	: Almanca
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
ED	: Editör
Fr	: Fransızca
İng	: İngilizce
H	: Hicri
M	: Miladi
Vs	: Vesaire
YAY	: Yayınlar
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
SBE:	Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Kitab-ı Mukaddes Yahudi kutsal metinlerinden Musa'nın kitabını ve Yahudi peygamberlerinin tarihini içerir. Bu külliyata ek olarak Hristiyanlığın kutsal kitap kanonunda bulunan yirmi yedi bölümü de içine alır. Bu külliyatta Yahudi ve Hristiyan tarihinin gelişimi izlenebilir. Peygamberler bu tarihte yön tayin eden kişiler olarak görülmüşlerdir. Bu görevleri sırasında Tanrı ile çeşitli yöntemlerle iletişime geçmişlerdir. Hz. Musa'nın Tanrı ile 'ağız ağıza' konuşması gibi bir istisnai durum olmakla beraber peygamberler genel surette bir aracı yahut olağanüstü bir şekilde gerçekleşen kutsalı tecrübe ile bu iletişimde bulunmuşlardır. Bu çalışmada bu çeşitlilik içindeki "görüm" inceleme konusu yapılmış, sebepleri ve sonuçlarının Yahudi ve Hristiyan geleneğe katkıları araştırılmıştır.

Görüm müşahadesi ilk dönem Yahudi tarihinde kendisini göstermiştir. Tarihsel süreçle paralel olarak Yahudi külliyatı içerisinde kendisine müstakil bir konum elde etmeyi de başarmıştır. Atalar döneminden Hezekiel'e ve Yeni Ahit külliyatının son kitabı olan Yuhanna'nın Vahyi'ne kadar bütün bir Kitab-ı Mukaddes, okuyucularına geleceğe dair yorumlar ve öngörüler sunar. Araştırmamızın esas amacı bu öngörü yolunun görüm (vizyon) şeklinde gerçekleştiği anlarda kutsalı yakından gözlemleyebilmektir. Sadece Yahudilik değil yeryüzündeki pek çok dinde söz konusu dine inananların geleceğe dair sıkıntıları ve kaygıları onları gelecekte bir haber yahut umut elde etme yoluna yönlendirmiştir. Eski Mezopotamya dinleri içindeki rahipler, Yunan dininin görücüleri, Eski Mısır dininin rahip sınıfı, insanları kehanetlerle ve rüyalarla etkilemeye çalışmışlardır. Gördükleri vizyonlardaki umutlar ve uyarıları onlara ileterek görevlerini yerine getirmişlerdir. Kitab-ı Mukaddes içerisinde rüyalara ve kehanetlere görüm geleneği de eklenmiş ve bu üç unsur Yahudi halkına gerek baskı

altındaki dönemlerinde sabır telkin etmiş gerekse çok bekledikleri Mesih döneminin ayrıntılarını göstermiştir. Araştırmamızın konusu bu görüşlerin yalnızca Yahudi kültürüne has olmadığını betimleyerek, Eski Mezopotamya halklarında ve diğer dini geleneklerin pek çoğunun tarihsel ve dini tecrübesinde de yer edindiğini göstermektir. Gerek yukarda söz konusu edilen dini geleneklerde gerekse Grek dini kültüründe gerekse Hristiyanlık ve İslam geleneğinde de geleceğe dair bilgi edinmenin yollarının arandığı muhakkaktır. Araştırmamızın konusu bu bilgi edinme yollarından biri olan görüşlerin bu geleneklerdeki ortak ve zıt yapılarını ortaya koymaya çalışmaktır.

Böylece Yahudi dini kültüründe önemli bir yer edinen ve pek çok kahin, görücü ve peygamberin bizzat yaşayarak tecrübe ettiği görüşlerin mahiyeti ve sınırları araştırma konusu edilerek bir yandan Kutsal Kitap ve diğer yandan ise Yahudi ve Hristiyan dini düşüncesinin bir yönü aydınlatılmaya çalışılacaktır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızın esas gayesi bugün dünyanın önemli kutsal metinlerinden olan Kitab-ı Mukaddes'teki peygamberlerin yaşadığı görüşlerin incelenmesi ve bu görüşlerin söz konusu dönemlerde ne ifade ettikleri, nasıl anlaşıldıkları ve günümüzdeki yorumlarının ne ifade ettiğini ortaya koymaktır. Böylece tecrübe edilen söz konusu olayların günümüz inananları tarafından ne şekilde anlaşıldığı belirtilmiş olacaktır. Ayrıca bu görüşler yalnızca Yahudilik ve Hristiyanlığa özel durumlar olmadığı için yeryüzündeki diğer dinlerdeki karşılıkları için de bir mukayese olanağı elde edilecektir. Sonuçta ise ülkemizde Yahudilik ve Hristiyanlık üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlanacağı umulmaktadır.

İnsanların kutsalı tecrübe etme yol ve yöntemleri her dönem ve her dinde farklılaşabilmektedir. Eski Mezopotamya dinlerinin tarihsel süreçlerinden elde edilen daha sonrasında Eski Mısır medeniyeti, Hint medeniyeti, Çin medeniyeti, Grek medeniyeti ve daha birçok medeniyet ve din kutsalı yaşarken ve tarif ederken farklı tecrübeler geliştirmişler ve bunu insanlığa miras bırakmışlardır. Görüm müşahedesi insanlığın geleceği bilmek ve ona hazır olmak için başvurduğu yöntemlerden biri olmuştur ve diğer dini geleneklerde kehanet, rüya yahut Grek geleneğindeki “orakler”¹

¹ Kehanet anlamına gelebilecek Grekçe kavram. Bkz: Görümlerin Tarihsel Süreci

gibi aynı amaca hizmet ettiği görülebileceği gibi, kendine has özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmamızın amacı görümlerin kendine has özelliklerini ve türlerini ortaya çıkarmak ve diğer dini geleneklerdeki karşılıklarını yahut benzerliklerini bularak dinler tarihi araştırmalarının mukayeseli disiplinine katkıda bulunmaktır. Bu çalışmanın sonucunda hem Yahudiliğin hem Hristiyanlığın ülkemizde üzerinde durulmamış bir bölümünü aydınlatacağımız gibi diğer dini geleneklerle ortak yönlerine de dikkat çekme şansı elde edeceğimize inanıyoruz. Zira bir dini geleneğin en önemli noktalarından biri söz konusu dinin sözcüleri olan peygamberler olduğu gibi peygamberlerin bütün özellikleriyle bilinip ortaya konması söz konusu din için hayati bir önem teşkil etmektedir.

Hem Yahudi hem Hristiyan dini geleneği dikkate alındığında peygamberlerin geleceğe dair bilgi edinme yolları farklılık arz etmektedir. Tanah'ın muhtelif yerlerinde kehanet, rüya ve görümler peygamberlerin bilgi edinme yollarından bazıları olarak görülmüştür. Bu yolların benzer noktalarını ve farklılaştığı yönleri araştırıp göz önüne koymak hem vahiy algısını daha iyi anlamamıza yol açacağından hem de peygamberliği daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza yarayacağından araştırmamız önem arz etmektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda Kitab-ı Mukaddes kitabı ana kaynak olarak kullanılmış olup, araştırmamızda esas olarak fenomenolojik yöntem kullanılmış olup veriler bu yönde elde edilip işlenmiştir. Elde edilen veriler objektif bir bakış açısıyla ele alınmış, konu hakkında literatürdeki kaynakların taraması yapılmış ve gerekli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yapılan değerlendirmelerde herhangi bir amaçla ya da zorunluluk duyularak savunma ve eleştirme davranışlarından uzak durulmuş, bilimsel etik ve tarafsızlık ilkeleri her daim göz önüne alınmıştır.

Yukarıda bahsedilen ilkeler doğrultusunda her şeyden önce Kitab-ı Mukaddes çalışılmış, araştırmamızın öznesi olan görümler incelenmiş ve lüzumlu olan tahliller yapılmıştır. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe neşriyatı esas başvuru kitabımız olmakla birlikte görümlerin bahis konusu edildiği ve anlamı Türkçesinde tam verilemeyen yahut muğlak kalan yerlerde İngilizce çevirisine de başvurulmuştur. Konu hakkında bizim çalışmamızın öncesinde çalışmalarını tamamlayan

araştırmacıların çalışmaları da değerlendirmeye tabi tutulmuş ve gerekli yerlerde mukayese yapılarak söz konusu çalışmalardan faydalanılmıştır. Araştırmamızın genelinde İslam ve Yahudilik arasındaki ortak şahıslarda ve konularda islami bir terminoloji kullanılarak çalışma sürdürülmüştür. Ancak İslami terminoloji de yer almayan yahut kişi ve tabirler de Yahudi tabirlerin kullanımları (pasuk, perek, tanah, halaga, agada) uygun görülmüştür. Yahudilikte birçok tanrı adı kullanıldığı açıktır. Bu isimlendirmeler (Adonay, Elohim, Yahve vs.) konumuz açısından önemli olmadığı üzere tanrı için genellikle Rab yahut tanrı kelimesi kullanılarak çalışmaya devam edilmiştir.

D. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Kitab-ı Mukaddes'te başlangıcından sonuna kadar yer alan önemli sayıdaki görümler araştırmamızın konusunun esasını teşkil etmektedir. Peygamber olsun ya da olmasın görümü tecrübe eden her kişi araştırmamıza veri sağlamış olmakla birlikte çalışmamızın odak noktası olarak tanrının seçtiği özel kişiler olan peygamberler üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan İslam'a göre peygamber olan ancak Yahudi geleneğinde peygamber yönlerinden daha çok atalar olarak telakki edilen kişiler de araştırmamıza dahil edildi. Zira Tora'da görümlerin ilk ortaya çıkışının atalar dönemi olmasından dolayı, bu görümlerin diğer peygamberler dönemindeki görümlerle arasındaki benzerlikler ve farklılıklar kıyas açısından önemli görülmüştür.

Diğer taraftan dinler tarihi disiplininin mukayeseli bir disiplin olmasından dolayı görümlerin diğer dinler çerçevesinde de ele alınması önemlidir. Başka bir deyişle görüm binlerce yıllık bir geleneğin tezahürü sonucu Yahudi ve Hristiyan geleneğinin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında araştırmamızın doğru, güvenilir ve geçerli sonuçlarının olabilmesi için diğer dini geleneklerdeki karşılıklarının da söz konusu edilmesi gerekmektedir. Biz de bundan dolayı araştırmamızda eski Mezopotamya dinindeki görüm ve benzeri gelecekte bilgi alma yollarına (rüya ve kehanet) araştırmamızın sınırları içerisinde yer vermeyi uygun gördük. Eski Mezopotamya dini gelenekleri, eski Mısır, Roma, Grek gibi dinlerindeki görümlerin karşılık ve benzerliklerini işledik. Ayrıca Yahudi ve Hristiyan geleneğindeki izdüşümlerini aktarmaya gayret ettik.

E. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın temel kaynağı Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinden biri olan *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat Zebur İncil)* kitabıdır. Yeni ve güncel bir çeviri olan bu kitap Türkçedeki kutsal kitap çevirilerinde ana kaynak olarak kullanılmaktadır. Görümlerin tamamı bu kitap esas alınarak çalışılmış, gerekli görüldüğü yerlerde Holy Bible Publishers yayınevinin *King James Version* isimli İngilizce orijinal çevirisinden (2001) karşılaştırma yapılarak çalışma ilerletilmiştir.

Görümlerin Yahudiler açısından nasıl değerlendirildiğine dair tarihi bir kaynak olarak Rabbi Saadia Gaon'un (d.882- ö.942) *Tefsiru't-Tevrat Bi'l-Arabiyye* (Tevrat tefsiri) kitabı diğer ana kaynağımız olarak kullanılmıştır. Türkçeye Nuh Arslantaş'ın çevirdiği kitap alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Yaşadığı dönemde bir Yahudi entelektüelin ulaşabileceği en yüksek makam olan Babil Sura Talmud Akademisi'nin başına gelen Rabbi Saadiya Gaon bilgi birikimiyle ve sorunlara bakış açısıyla yaşadığı çağda ve daha sonrasında büyük bir Yahudi kitlesini etkilemiştir. Dolayısıyla onun yazdığı eser IX. ve X. yüzyıl Yahudilerinin Tanah'taki peygamber vizyonlarının halk tarafından nasıl anlaşıldığı ile ilgili bize değerli veriler sunmaktadır.

Hristiyanların bakış açısına ulaşmamızı sağlayan kaynaklardan biri William MacDonald'ın *Kutsal Kitap Yorumu: Eski Anlaşma Serisi* isimli iki ciltlik eseri ve devamı niteliğindeki *Kutsal Kitap Yorumu: Yeni Anlaşma Serisi* olmak üzere üç ciltlik eseridir. Yazar geleneğe değer vermekle birlikte daha çok modern Amerikan kültürünün etkisiyle kutsal kitaba yaklaşılarak araştırmamıza Hristiyanların modern Amerika'da vizyonlara nasıl baktıklarını anlama imkanı sağlamıştır.

Görümlere genel bir bakış açısıyla bakmak için iyi bir giriş makalesi olarak Abraham A. Neuman'ın *Visions and Visionaries in Jewish History* adlı makalesini kullandık. Diğer önemli bir giriş makalesi olarak Gunnel Andre'nın *Ecstatic Prophecy in the Old Testament* adlı eserini inceledik. Söz konusu iki eser Yahudi vizyonları için başvuru olan iki kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Yararlandığımız diğer bir makale yaşanan görüşler sırasında "görgü kurallarını" anlatan oldukça ilginç bir eser Simeon Chavel'in *The Face of God and the Etiquette of Eye-Contact: Visitation, Pilgrimage, and Prophetic Vision in Ancient Israelite and Early Jewish Imagination* adlı eseridir.

Martti Nissien'in Oxford University Press tarafından basılan *Ancient Prophecy, Near Eastern, Biblical, and Greek Perspectives* kitabı görümlerin önceki medeniyetlerdeki karşılığı olan kehanet için bize Sümer, Babil, Grek medeniyetlerindeki örnekleri aktarmada önemli bir kaynak olmuştur. Krzysztof Ulanowski'nin *Mesopotamian Divination: Some Historical, Religious and Anthropological Remarks* adlı makalesi ise konuya derli toplu bir bakış için başvurduğumuz diğer bir kaynaktır.

Bu asli kaynakların dışında konuya katkı sağlayan ve araştırmamızın bir bölümünde de olsa kullandığımız makaleler arasında Sarah Horton'un *Dreams and Visions as Divine Revelation* adlı makalesi, Kuemmerlin-McLean, Joanne Kay tarafından 1986 yılında yazılan *Divination And Magic in The Religion Of Ancient Israel: A Study in Perspectives and Methodology* adlı kitabı, Christopher Rowland'ın *The Visions of God in Apocalyptic Literature* adlı makalesi sayılabilir.

F. Görüm ve Tarihsel Süreci

Görüm kelimesi sözlükte isim olarak “görme, görüş” anlamına gelmekle birlikte Arapçada “rüyet” yahut “müşahede” kelimesiyle karşılanmaktadır.² Dini bir terim olarak statü, cinsiyet ve yaş gibi özelliklerin dikkate alınmaksızın kişinin bilinci açık iken kutsalı tecrübe etmesidir. İnsanlar tarih boyunca kehanetlerde bulunmuş yahut rüyada müşahede yaşamış olmakla birlikte görümün diğer dini tecrübelerden farkı bilincin açık olduğu durumlarda kutsalın tecrübe edilmesidir. Görümlerin rüyalar ile vukuu bulduğu zamanlar da olmuş ancak zaman içerisinde kesin sınırlarla ayrılma noktasına gelinmiştir. Görüm kelimesinin İngilizce karşılığı “vision” sözcüğüyle ifade edilmektedir. Kelime anlamında bir şeyin zihinsel yahut fikrîsel görüntüsü vurgulanmaktadır. Bu bağlamda “insan zihninin dini düşüncenin yoğun bir şekilde hissedilmesi yahut uyuşturucu madde kullanımı, akıl hastalığı gibi bir etkenden etkilenerек aslında fiziksel olarak olmayan bir şeylerin görüldüğü bir deneyim” şeklinde genel bir tanımlama yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.³

² Kollektif, *Hayat Büyük Türk Sözlüğü* (İstanbul: Hayat Yayın Grubu, 1970), 1/442.

³ “Vision”, *Cambridge Dictionary* (Erişim 15 Mayıs 2022) <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/vision>.

Bu açıdan bakıldığında görümlerin birçok etkene bağlı olarak müşahede edildiği çok açıktır. Diğer dini gelenekler incelendiğinde sözlükte bahsedilen uyuşturucu etkisi ya da akıl sağlığının bozukluğu gibi etkenlerden bahsedilebilse de Yahudi ve Hristiyan tarihi özelinde konuşulduğunda yukarıdaki anlatının yalnızca birinci kısmı doğru kabul edilebilir. Zira Tanah metni içerisinde oldukça çok sayıdaki görüş müşahedesinin tamamında Rabbin bir lütfu olarak görüşler meydana gelmiş ve peygamberler yoğun dini duygu sırasında görüşleri tecrübe etmişlerdir. Dolayısıyla Yahudi peygamberlerinin görüşler esnasında veya görüş görebilmek için Türkistan'daki yahut Amerika'daki Şamanlar gibi uyuşturucu kullandıklarına dair yahut zihinsel bir hastalık sonucu söz konusu görüşleri gördüklerine dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Görüm kelimesinin Arapça karşılıkları rüyet ve müşahade kelimeleridir. Müşahade sözlükte görmek, bakmak anlamlarına gelirken bir tasavvuf terimi olarak kullanıldığında Allah'ın tecellilerini seyretmeye, temaşa etmeye karşılık gelmektedir. Müşahadenin göz, kalp, sır müşahadesi gibi seviyelerinin olduğu söylenmektedir. Müşahade halini tecrübe eden velilere ehl-i müşahade veya ehl-i şühud denmektedir.⁴

Rüyet kelimesi sözlükte görmek manasına gelirken tasavvufta ıstılah anlamı Allah'ı cihanda ve ahiret dünyasında gözle müşahade etmek manasında kullanılmaktadır. Arapçada lika, muayene, temaşa ve didar kelimelerinin de aynı anlama geldiği bilinmektedir.⁵ Sahih hadislerde yer alan bilgilere göre müminler, bulutların olmadığı bir gün ortasında ve bulutsuz bir gece vakti dolunayın görüldüğü gibi Allah'ı görebileceklerdir. Ancak bu görmenin ahirette olacağı öngörülmüştür.⁶ Hz. Peygamber'in de bu dünyada Allah'ı görüp görmediği tartışılmıştır. Bazı alimler böyle bir olayın vukuu bulduğunu iddia etmişlerdir. Delil olarak mi'rac hadisesini anlatan hadisleri göstermişlerdir. Ancak bu ifadelerin İslam kurallarına aykırı bulunması ve Hz. Aişe'den nakledilen sözler neticesinde, Hz. Peygamber'in bu dünyada Allah'ı görmediği ifade edilmiştir⁷. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ünlü eserinde

⁴ Süleyman Uludağ, "TDV İslâm Ansiklopedisi", *Müşahade* (İstanbul, 2006), 32/152-153.

⁵ Süleyman Uludağ, "TDV İslâm Ansiklopedisi", *Rü'yet* (İstanbul, 2008), 310-311 Ayrıca Bkz: Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfî'l-muşallîn* çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), C:1 344

⁶ Temel Yeşilyurt, "TDV İslâm Ansiklopedisi", *Rü'yetullah* (İstanbul, 2008) 35/311-313.

⁷ Temel Yeşilyurt, "TDV İslâm Ansiklopedisi", *Rü'yetullah* (İstanbul, 2008) 35/311-313.

İslam fırkalarının çoğuna değinmiş ve rüyet hakkındaki görüşlerini eserinde incelemiştir. Eserin Mutezile babında söz konusu fırkanın düşünürlerinin fikirlerini aktarırken bazılarının: “*Biz, Allah’ı açıkça ve ayan beyân görürüz.*” dediğini, bazılarının: “*Bu (rüyet), gözlerle idraktır. O, gözlerle idrak edilir.*” dediğini bazılarının ise: “*Allah’ı açıkça ve ayan beyân göremeyiz.*” dediklerini ifade etmektedir.⁸

Görüleceği üzere bir görüş birliği sağlanamamasına rağmen ileride daha ayrıntılı tartışılacağı üzere rüyetin görünüm karşılığı olduğu ve İslam inancında da Tanrı’yı görmenin mümkün olabileceğini savunan kişilerin varlığı açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ancak çoğu mutasavvıfın Allah’ın dünyada göz ile görülmesinin mümkün olmadığını söylediklerinin de altının çizilmesi gerekmektedir.

Ayrıca uyanıkken (görüm-rüyet halinde) Resul-i Ekrem’i gördüklerini söyleyen kişiler de olmuştur. Bazı sufiler Hz. Peygamberi gördüklerini, ondan nasihat aldıklarını söylemişlerdir. İbnü’l Arabi bu rüyetin uyku ile uyanıklık arasında olduğunu ifade etmektedir. Süyuti, Resulullah ile görüştüğünü söyleyen sufilere örnek vermektedir.⁹

Bu açıklamalara bir ekleme yapmak gerekmektedir ki bazı yazarlar müşahade ve rüyetin arasında fark görmektedirler. Öyle ki rüyet bilinen bir şeyi, müşahade ise daha önceden bilinmeyen, farkında olunmayan bir hususu görmektir. Ayrıca rüyet zahir, açıkta olanla ilgili iken müşahade batınla ilişkilendirilmektedir.¹⁰

Vizyon kelimesinin terim anlamının bugünkü kullanımı XIII. yüzyıl Hristiyan kilise babalarından Aziz Agustinus’a (M.S. 354-430) dayanmaktadır. Aziz Agustinus kelimeyi ilk defa ‘doğüstü bir olayın tezahürü’ manasına gelecek şekilde kullanmıştır.¹¹ Aziz Agustinus hayatının büyük bir kısmını tanrıyı arayarak geçirdikten sonra bir vizyon neticesinde Hristiyan olmuş ve batı Hristiyanlığının temelini atmış Latin kilise babasıdır. Yaşadığı çağda Maniciler, Putperestler ve

⁸ Ebü’l-Hasan el-Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu’l-Musallîn*, çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 316.

⁹ Uludağ, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, 2008, 310-311.

¹⁰ Uludağ, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, 2006, 32/152-153.

¹¹ Felicitas D. Goodman, “The Encyclopedia of Religion”, *Visions*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 15/282.

Hristiyanlar arasındaki düşünce tartışmalarının ortasında kalmış kendisi de pagan bir baba ve Katolik bir Hristiyan annenin çocuğu olan Agustinus yaşadığı ruhsal karmaşanın ortasında Rabbin sesini duymuş: “*Al oku, al oku.*” buyruğunu işittikten hemen sonra kutsal kitabı açması gerektiğini anlamıştır. Hemen akabinde Pavlus’un Romalılara Mektubu’nun 13. pasajına denk gelen yeri açtığında : “*Kendimizi çılgınca eğlenceye ve sarhoşluğa, ahlaksızlığa ve sefahate, çekişmeye ve kıskançlığa kaptırmayalım. Gün ışığında olduğu gibi, saygın bir yaşam sürelim. Rab İsa Mesih’i kuşanın. Benliğinizin tutkularına uymayı düşünmeyin.*” pasajını okur ve Rabbin lütfu sayesinde imanı bulduğunu ve Hristiyan olduğunu ilan eder.¹²

Bu ilk örnekten de görüleceği üzere vizyon kişinin algısı açık ve vücut fonksiyonları tamamı ile çalışır durumda iken gerçekleşen kutsal zamana denmektedir. Nitekim Lane Deer eserinde : “*Size elektrik çarpması gibi keskin ve net bir şekilde vurur. Uyanırsınız ve aniden yanınızda duran ve orada olamayacağını bildiğin bir kişi vardır. Ya da birisi yakınlarda oturuyordur ve bir anda onu yarım mil ötede bir tepenin üzerinde görürsünüz. Yine de rüya görmüyorsunuz; gözleriniz açık...*” diyerek bu gerçeği dile getirmiştir.¹³

Görümelerin kişinin algıları açıkken ve bilinç uyanık iken gerçekleştiği yukarıda belirtilmişti. Buna rağmen batılı psikologlar uzun bir süreden beri vizyonların algı hatası, kültürel farklılıklardan kaynaklanan hatalar, ilaçlar, uyuşturucu maddeler, sahte algı gibi bozuklukların sonucunda oluştuğunu iddia etmişlerdir. Ve vizyonların klinik olarak halüsinasyon ile eşdeğer olduklarını ifade etmektedirler. Mircea Eliade bu görüşe şiddetle karşı çıkmıştır. Ona göre halüsinasyonda görülen şey bir algı hatasıdır ve klinik halüsinasyon deliliğin bir belirtisi olarak görülür. Hasta gördüğü şeyin kontrolündedir ve kendisinin halüsinasyon üzerinde bir yetkisi ve sınırlandırıcı yahut bitirici bir etkisi yoktur. Oysa vizyon için bazen otlar ya da madde kullanımı yapan şamanlarda ritüelin başlaması ve bitmesi şamanın kontrolündedir.¹⁴

Eski Ahitteki vizyon gören peygamberler hasta olarak kabul edilmemiştir. Zira onlardan bazıları statü olarak üst düzey insanlardan oluşur. Zekeriya Peygamber tapınakta en önemli görev olan Kohenlik görevini yapmaktadır ki sağlığı yerinde

¹² Çiğdem Dürüşken, *St. Augustinus İtiraflar* (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2014), 329-330.

¹³ John Lane Deer - Richard Erdoes, *Seeker of Visions* (New York: Simon & Schuster, 1972), 65.

¹⁴ Goodman, “The Encyclopedia of Religion”, 15/282.

olmayan yahut şüpheli bir sorunu olan hiç kimseye bu görev verilmemektedir. Sonuç olarak şu gerçek dile getirilmelidir ki Yahudi külliyatında vizyon hiçbir zaman hastalıkla yahut algı hatası gibi süreli yanılsamalarla bir arada kullanılmamıştır. Şamanlık söz konusu olduğunda psikologların tezleri kısmen doğru kabul edilebilse de Şamanlıktaki bu durumun araştırmamızın esasını teşkil eden Kitab-ı Mukaddes'i etkilediğine dair elimizde kanıt bulunmamaktadır.

Vizyonlar batılı görüşlerin aksine ne son derece nadir ne de ender olaylardır. Bu yanlış anlaşılmanın kaynağı Latin kilise babası Thomas Aquinas'tır. Aquinas insan dünyasıyla kutsal dünya arasında büyük bir uçurumun olduğu kanaatine sahipti. Bu nedenle vizyonlar sadece olağanüstü şartlar altında gerçekleşebilecek ve koşullara bağlı nadir olaylar olarak görüldü.¹⁵ Gerçekte ise vizyonlar tüm toplumlar tarafından bilinen ve kabul edilmiş gerçeklikleri oluşturmaktadırlar. Nerdeyse bütün toplumlar çok geniş bir perspektifte vizyonları kutsalı tecrübe etmek için ritüeller eşliğinde kullanmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ritüelin vizyon için bazı toplumlarda bir gereklilikken Yahudi-Hristiyan toplumunda ritüele gerek duyulmadığıdır. Yahudi peygamberlerde Hristiyanlığın temsilcileri olan kişilerde herhangi bir ritüel icra etmeden ani ve şok edici bir anın ardından vizyonları müşahade etmişlerdir.¹⁶

İbrahimi dinler hariç tutulmak üzere antropologlar tarafından bize sağlanan elimizdeki pek çok veri ve saha araştırmaları göstermektedir ki vizyon öncesi ve sonrasında insanda bazı değişiklikler görülmektedir. Halk arasında trans hali denilen bu anlarda vücut kasları gerginleşir, nefes alıp vermek seyrekleşir. Bazı vizyonerlerde sanki derin bir uyku hali yahut baygınlık geçirmiş bir insan görüntüsü oluşabilmektedir. Tıbbi bir antropolog olan Barbara W. Lex'in ileri sürdüğü gibi, böyle bir trans esnasında, insanın sinir sisteminde birbirine karşıt iki zıt uyarılma yaşanır. Kişi kasları gerilirken aynı zamanda derin bir uykudaymış gibi rahat nefes alır. Sonrasında vücut endorfin salgılamaya başlar ve kişi tamamen transın etkisinden çıkarak normal vücut fonksiyonlarına geri döner. Salgılanan endorfinin Hristiyan mistikler başta olmak üzere vizyon halindeki mutluluğun sebebi olabileceği tartışma

¹⁵ Goodman, "The Encyclopedia of Religion", 15/280-284.

¹⁶ *Kutsal Kitap* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2018), Hezekiel, Daniel, Amos bunlardan sadece birkaçıdır.

konusu yapılmıştır. Zira mistiklerin yaşadığı vizyonlar sırasında çok mutlu bir ruh halinde oldukları ve huzurlu göründüklerine dair elimizde veriler mevcuttur.¹⁷

Aklın bilinç durumu vizyon esnasındaki trans ve coşku hallerine paralel olarak olağandışı şekilde üstün bir konuma geçebilir. Bu durumda işitme ve görme özelliklerinin sınırı normal kabul edilen seviyenin üstüne çıkarılarak kutsal olana dair bilgiler elde etmemizi sağlayabilir. “Duymak” sadece düz anlamıyla duymayı ifade etmez. Vizyonerler ilk andan itibaren duydukları ses türünün normal kabul edilen dünyaya ait sıradan bir ses olmadığını idrak ederler. Bazen sesler birbirine karışmış ve anlaması oldukça zor bir hal alabilmektedir. Bazı durumlarda ise vizyoner ele geçirildiğini, şeytanın yahut İsa’nın kendisiyle kendi ağzını kullanarak konuştuğunu ifade etmektedirler.¹⁸

Bazı vizyon anlarında konuşma, görme gibi insan özellikleri çok kısa süreli olmak kaydıyla karmaşık bir hal alabileceği, seslerin anlaşılmayacak derecede tuhaf olabileceği gibi İbrahimi dini gelenek örneklerinde görüleceği üzere doğüstü varlıkların sanki birer misafir gibi gelip normal sayılabilecek bir sohbette bulunup gittiği de kayıtlara geçmiştir.¹⁹ Diğer yandan çoğunlukla yaşanan olaylar kişisel sonuç doğurmaktan ziyade ya kavmin tamamını ilgilendirmekte ya da dünyadaki tüm hayatı değiştirebilecek kadar evrensel sonuçları doğurabilmektedir. Semitik dinler öncesi vizyonlar kişilerin gelecek hayatı hakkında basit ve göreceli birtakım sinyaller vermektedir. İbrahimi geleneğe geçilirken vizyonlar genellikle kişisellikten sıyrılıp bütün kavmi ilgilendiren geniş bir perspektife yerini bırakmaktadır.

Yüzyılı aşkın bir süre önce antropologlar kendisini “Hayalet Dansı Mesih” olarak adlandıran Wovoka adlı bir vizyonerin tecrübelerini aktarmışlardır. Wovoka güneşin öldüğü zaman uyanmış²⁰ ve tüm insanların da öldüğünü fark etmiştir. Bu manzara karşısında kendisini aniden Tanrının huzurunda cennette bulmuştur. Tanrı Ona geri dönmesini ve mesajını insanlara iletmesini emretmiştir. İnsanlar iyilik yapmalı ve birbirlerini sevmelidirler. Birbirleriyle savaşmamalı, çalmayı bırakmalı ve

¹⁷ Goodman, “The Encyclopedia of Religion”, 15/282.

¹⁸ Felicitas D. Goodman, *The Exorcism of Anneliese Michel* (New York, ts.), 91-100.

¹⁹ Hud 77/82.

²⁰ İlkel kabul edilen kabileler Güneş’i canlı ve düşünen bir varlık olarak kabul ederlerdi.

birbirlerini öldürmemelidirler. Tanrı son olarak kendisinden bir armağan olarak Wovoka'ya bir dans öğretmiştir.²¹

Malezya'da da görülen vizyonlar sınıflandırılmıştır. Vizyonerler doğaüstü sesler duymuşlar, parıldayan göz alıcı ışıklar görmüşler ve yerli tanrılarıyla buluşmuşlar, su yahut ormanların peri benzeri varlıklarını keşfetmişlerdir. Tüm bu doğaüstü varlıklar onlarla konuşmuş, seyahat etmişler ya da vizyonerleri cennete götürmüşlerdir. Tüm bu süreçler Malezya'da kişisel bir deneyim ve kehanet girişimi olmayıp vizyon bütün kavmi ilgilendiren mesajları iletmeye vesile olmuştur.²²

Bazı vizyonlar içten doğal olarak kaynaklanır, vücutta herhangi bir değişiklik bırakmaz ya da çok kısa bir değişiklik süresi vardır. Ortadoğu dini geleneğinde yaşanan değişiklikler hem kısa süreli hem de çoğunlukla hissi değişiklikler olmuştur. Vücutta olan fiziksel bir değişime ender örneklerden bir tanesi Hz. Zekeriya'nın görünümü olmuştur. Hz. Zekeriya tapınakta kohenlik görevini yerine getirmektedir. Uzun zamandan beri de bir çocuk sahibi olmak istemektedir. Tapındaki görevini bitirmek üzere iken Rabbin meleği Cebrail kendisine görünür. Hz. Zekeriya'ya dualarının kabul olduğunu ve eşi Elizabet'in kendisine bir erkek evlat vereceğini beyan eder. Ancak Hz. Zekeriya ise Cebrail'e inanmak istemez. Bunun üzerine:

“ Melek ona şöyle karşılık verdi: “Ben Tanrı'nın huzurunda duran Cebrail'im. Seninle konuşmak ve bu müjdeyi sana bildirmek için gönderildim. İşte, belirlenen zamanda yerine gelecek olan sözlerime inanmadığın için dilin tutulacak, bunların gerçekleşeceği güne dek konuşamayacaksın. Zekeriya'yı bekleyen halk, onun tapınakta bu kadar uzun süre kalmasına şaşıtı. Zekeriya ise dışarı çıktığında onlarla konuşamadı. O zaman tapınakta bir görünüm gördüğünü anladılar. Kendisi onlara işaretler yapıyor, ama konuşamıyordu.”²³

Yukarıdaki İncil pasajından açıkça görüleceği üzere Hz. Zekeriya'nın vizyon sonrası vücudunda etki olarak dilinin tutulması işlenmektedir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise dilinin tutulması görünümün doğrudan bir sonucu olmayıp Hz. Zekeriya'nın Cebrail'e inanmadığı için başına gelen bir olay olduğudur. Dışarı çıkıp insanların karşısındayken konuşamaması insanların aklına hemen içeride bir vizyon gördüğü ihtimalini getirmiştir. Bu da bize ayrıca iki sonuç çıkarma şansı vermektedir ki ilki görümlerin uzun bir süre kişiyi insanlardan alıkoyabileceği ihtimalidir. İkincisi ise normal karşılanan bir davranışın yapılamaması vizyonun sonuçlarından biri gibi

²¹ Goodman, “The Encyclopedia of Religion”, 15/283.

²² Goodman, “The Encyclopedia of Religion”, 15/283.

²³ Luka 2:11-22.

gözükmektedir ki Yahudi halkı Hz. Zekeriya'nın konuşamamasını görünce görüm müşahade ettiğini hemen anlamışlardır.

İbrahimi dinlerin öncesindeki dini geleneklerin bazılarında vücutta görüm tecrübesinden önce veya sonrasında değişimler yaşanır. Bu değişimler çoğunlukla geçici olabileceği gibi bazen kalıcı değişiklikler de olabilmektedir. Batı antropolojisi bu durum için şamanistik hastalık denen bir terim geliştirmiştir. Bu hastalık hem Asya hem Afrika hem de Kuzey Amerika kıtasındaki şaman geleneklerinde rapor edilmiştir. Tıbbi geçmişi olan antropologlar bu hastalıkların beslenme kaynaklı gelişen sendromlar olduğunu düşünmüşlerse de bu veriler çoğunlukla kanıtlanması mümkün olmayan kayıtlardır. Ancak her halükarda şamanlarda görüm öncesi bazı değişiklikler görülebilmektedir. Belirtilerin tamamı birden görülebileceği gibi bir veya birden fazlası aynı anda görülebilir. Yüksek ateş, şamanın vücut uzuvlarından birinin belirgin bir şekilde şişmesi yahut tüm bedenin şişmesi, uzun bir müddet bilinç kaybının yaşanması, yeme isteğinin kaybı şeklinde görülen aşırı iştahsızlık ya da görüm öncesi karşı konulamaz bir biçimde gerçekleşen vahşi doğaya, çöle, sahraya kaçma girişimleri bu değişikliklerden bazıları olarak sıralanabilir.²⁴

Himalaya sıradağları sisteminin bir parçasını oluşturan Karakurum dağlarında yaşayan şamanların durumu, vücut değişimlerine verilebilecek örneklerden bazılarını oluşturur. Yirmili yaşlarının içinde olan bir adam eve doğru yürürken birden karşısında dans eden beş peri görür. Büyük bir şaşkınlık geçiren adam yine de onlarla konuşmaz. Ancak ertesi gün dağlara kaçıp onlara katılmak için dayanılmaz bir arzu duyar. Arzuya dayanamayan adam dağlara koşar ve onlara katılır. Bir yıl boyunca bağlanıp tutsak edilen adam her gün birkaç kez periler tarafından ziyaret edilir. Günde birkaç kez adamın önünde şarkı söyleyip dans ederler. Nihayetinde bir yıl dolunca adam serbest bırakılır ve evine döner. Evinde kabilesi onun için bir kabul töreni düzenlerler ve bir keçi kurban edilir. Adam bir yıllık inivasyon (dine giriş ritüeli) törenini ve görümleri başarılı bir şekilde kabullenebildiği için o andan itibaren kabilesinin şamanı ve şifacısı olur.²⁵

Afrika da rapor edilen bir diğer örnek Zulu kabilesinin kadın şamanı olan Dorca'nın öyküsüdür. Dorca kabilesinin kahini ve şifacısıdır. Üç yıl boyunca

²⁴ Goodman, "The Encyclopedia of Religion", 15/283.

²⁵ Peter Snoy, *Bagrot* (Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanst, 1975), böl. 2.

geçmeyen bir hastalığa yakalanır ve yatağından kalkamaz. Üç yıllık bu süreçte yatağından kalmadığı halde görümler müşahade eder ve hiç görmediği yerleri görür. Vizyonlarının birinde ölmüş olan büyükbabasını görür. Büyükbabası insanlara yardım etmek için Dorca'nın vücuduna girmesi gerektiğini ve böylece iyi şeyler yapabileceklerini söyler. Dorca bu teklifi reddeder. Ancak tatlı bir şekilde sözlü olarak ettiği teklifler reddedilince büyükbabası onu öldürmekle tehdit etmeye başlar.²⁶

Şamanlık eğitiminin bir parçası olan bu öyküler bize görümler için vücudun alıştırılması ya da eğitilmesi gerektiğini açıklamaktadırlar. Yukarıda zikredilen her iki örnekte de ortak olan husus şamanik görümlerde vücudun kısa yahut uzun süreli bir takım değişiklere maruz kaldığı ve eğer şaman adayı bu değişikliklere katlanır ve nasıl başa çıkabileceğini öğrenebilirse şamanlığa devam edebileceğini açıkça göstermektedir.

Semitik dinlerden olmayan doğu toplumlarında görümler dini ritüellerin ayrılmaz ve tamamlayıcı bir parçası olarak görülürler. Bu toplumlar görümler olmadan ritüellerin hiçbir anlamı olmadığını düşünmektedirler. Görümlerin tesadüfi oluşu ise geleceğe dair kesin ve ihtiyaç duydukları anlarda bilgi isteyen toplumlar için güvenilir bir yol olarak görülmüştür. Bu yüzden söz konusu toplumlar görümlerin müphemlikten sıyrılıp daha kesin anlamlar ifade etmesi edebilmesi ve tesadüfi değil istedikleri anlarda elde edilebilmek amacıyla görümlerin ritüeller ile desteklenmelerini sağlamaya çalışmışlardır.²⁷

Görümlerin tesadüfi oluşu doğu toplumlarının başka yollar aramasını sağlamıştır. Nitekim savaş ihtimalinin yüksek olduğu bir zamanda veya kabilenin şefinin ağır bir hastalığa yakalandığı anda yahut tüm kabileyi ilgilendiren bir sorunun çözülmesinin acilen gerekli olduğu bir esnada görümün istenilen cevapları vermesi gerekiyordu. Ancak görümün tamamıyla doğaüstü güçlerin keyfiyetine bağlı olarak gerçekleşmesi, kabileleri endişelendirmiştir. Onlar da bu süreci hızlandırmak, doğaüstü güçleri harekete geçirmek için ritüellerle görümlerin istenilen zamanlarda ortaya çıkmalarını sağlamaya çalışmışlardır.

²⁶ Goodman, "The Encyclopedia of Religion", 15/284.

²⁷ Deer - Erdoes, *Seeker of Visions*, 13.

Duygusal mahrumiyet görümlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmak için kullanılan yöntemlerden biridir. Özellikle Saint Vincent Baptistleri, Oglola yerlileri (Kızılderili kabilesi), matem zamanlarında toplumdan uzaklaşıp katı bir izolasyon uygulayarak devamlı surette oruç tutarlardı. Kendilerini küçük görerek çok katı kurallara sahip izolasyonla birlikte gınaşırı oruca devam ederlerdi. Bunlardan başka metotlar denedikleri de bilinmektedir. Buzlu bir nehre girip yeteri kadar bir süre soğuğa sabretmek, sivri ve keskin kenarlı kayaların üzerinde çıplak bir şekilde sürünerek ilerlemek bunlardan bazıları sayılabilir. Benzer taktikleri Alman rahip Heinrich Süse (1295-1366) denemiş ve kendi ifadesine göre başarılı olmuştur. Yaklaşık olarak on altı yıl boyunca aralıksız oruç tutan ve dahası tırnaklarını kendi derisini geçirecek kadar sıkı bir elbise giymeyi adet edinen rahip, neredeyse günlük olarak birkaç vizyon elde etmeyi başarmıştır.²⁸

Hatta çok yoğun bir şekilde konsantrasyon içerisinde basit bir nefes alma tekniğiyle bile kişilerin vizyon gördüğü bilinmektedir. Ünlü Çinli gizemci ve Taoist Chuang-Tzu (269-286?) söz konusu basit bir nefes alıp verme tekniğiyle vizyonlar görülebileceğini belirtmektedir. Chuang-Tzu yaşadığı çağda bir ustadan bahseder. Bu usta Tzu-ch'i adıyla bilinmektedir. Tzu-ch'i kolunun üstüne yaslanıp çok uzun saatler gökyüzüne bakarken sadece nefes tekniğiyle derin bir meditasyona başlayıp görümler müşahade etmiştir. Kendisi bu görümlerde yerlerin ve göklerin seslerini işitebildiğini söylemiştir.²⁹

Bazı toplumlarda basit ve sade bir meditasyon vizyon görmek için yeterli olmayabilir. Bu durumlarda hayal gördüren, sanrılar³⁰ yaratan ilaçlar ya da meyveler yenmesi gerekebilir. Bu türde vizyonlar görmenin tarihi de antik çağlara kadar uzanmaktadır ve geniş bir coğrafyada kullanımı söz konusudur. Sanrı gördüren sinek mantarlarını yaklaşık olarak milattan önce 8000'lerde Sibiryalı yerlilerinin bildiğine ve kullandığına dair bilimsel veriler elimize ulaşmıştır. Sanrılara neden olan alkaloids maddesi içeren bitkiler antik çağlarda Güney Amerika ve Kuzey Amerika kıtalarında

²⁸ Goodman, "The Encyclopedia of Religion", 15/284.

²⁹ Willard L. Johnson, *Poetry and Speculation of the Rig Veda* (California: Univ of California Press, 1980), 27.

³⁰ Sanrılar (Paranoid Bozukluk) kişilerin belirsiz aralıklarla hayal gördüğü ancak zihnin işlevselliğinin sanrısız alan dışında genellikle bozulmadığı bir hastalıktır. Ayrıca Bkz: Çağlar, Neslihan , Özsoy, Filiz , Mermi, Osman . "Sanrılı Bozukluk Ve Obsesif Kompulsif Bozukluk Hastalarında Üstbilis İşlevlerinin Değerlendirilmesi". Çağdaş Tıp Dergisi 6 / 4 (Aralık 2016): 300-309

da biliniyordu. Bu bitkiler genellikle ritüellerde kullanılıyorlardı. Zira vizyon görmenin kolay ve kısa bir yöntemini sağlıyorlardı. Kızılderili olan Amerikan yerlilerinin pek çok kabilesi ise bu yöntemin kolay ve meditasyondan ziyade bitkinin yardımıyla vizyon görüldüğü için kullanmayı reddettikleri kayıtlara geçmiştir. Lame Derr bu olguyu küçümseyerek her bitki yiyen çocuğun bile vizyon sahibi olabileceğini dolayısıyla kutsal değerlerin zarar göreceğini eserinde belirtmiştir. O dönemde Amerikan yerlileri Peyote denilen bir bitkiyle vizyon görmeye alışmışlardır. Ancak birçok kişi ise bu duruma karşı çıkarak vizyonların insanın kendi özünden kaynaklanması gerektiğini belirtmişlerdir.³¹

Kendiliğinden gerçekleşen görümler için kişinin yapabileceği herhangi bir ritüel ya da eylem olmadığı halde özellikle görüm müşahade etmek isteyen kişilerin bazı tedbirler alması gerektiğini aktarmıştık. Görüm müşahade etmek isteyen kişiler özellikle uyumadan evvel kendisini sularla ve tütsülerle arındırmaya çalışmışlardır. Bu şekilde ilahi varlıklardan birinin kendisini uykudan uyandırıp “çağıracağını” düşünmüşlerdir. Böylece vizyon istemelerindeki amaca ulaşıp kafalarındaki soruların cevaplandırılacağına inanmışlardır. Orta çağda kullanılmaya başlayan bir diğer metod ise parlak bir yüzeye saf yağ dökmektir. Bu yöntemle ilahi güçlerden iyi ve kötü olanlar arasından biri çağrılarak vizyonerin istekleri karşılanmaya çalışılırdı. Bu metodlar öylesine yaygın hale geldi ki insanlar bir hırsız yakalamak yahut kayıp bir madde gibi bulamadığı eşyalarını aramak için bile bu yöntemleri kullanır oldular.³²

Antik çağda görümlerin farklı seviyelerde fonksiyonları olduğu görülür. Avcı toplayıcı toplumlarda bireysel fayda olarak kişisel bir güç kazandırır, refah verir. Etkileyici bir konuşma tarzının yanında iyileştirme özellikleri ihsan eder, grubu dışardaki tehlikelere karşı koruma gücü de kazandırır. Toplumsal faydasının başında cemaatin ritüelleri en doğru biçimde yapmasını sağlamaktır. Örneğin bir ruh yolculuğuna çıkmak cemaat için hayati önemde görülmektedir. Bu sayede kabilenin olası tehlikelere karşı korunması sağlanmaktadır.³³

³¹ Deer - Erdoes, *Seeker of Visions*, 64.

³² Fred Skolnik vd., “Encyclopedia Judaica. 2nd Edition”, *Visions* (Jerusalem: Religious Studies Faculty Book Gallery, 2007), 544-545.

³³ Goodman, “The Encyclopedia of Religion”, 15/284.

Kitab-ı Mukaddes'te görümlerin iyi anlaşılabilmesi için öncelikle görümlerin tarihsel olarak diğer kültürlerde nasıl başladığını ve Tanah'a kadar nasıl evrildiğini, niçin kullanıldıklarını bilmek gerekir. Bunun için görümlerle oldukça benzer yapıda olan kehanet ve rüya kavramlarının da bilinmesi oldukça elzem görünmektedir. Medeniyetin çıkış noktalarından biri kabul edilen Mezopotamya'da insanlar görümün en önlemleri işlevi olan geleceğe dair bilgi almak maksadıyla çeşitli yollara başvurmuşlardır. Kehanet, rüya ve fal gibi yollardan bilgi edinebileceklerini düşünmüşler ve halktan başlayarak ülkenin krallarına kadar herkes bu yollara başvurarak kendi gelecekleri üzerinde pozitif etki bırakabileceklerini ummuşlardır. Bu bakımdan görüm, kehanet ve geleceğe dair rüyalarının ortak noktası insanların gelecekte neler olacağına dair bilgi edinme isteğidir. Diğer bakımdan her üçünde de ortak olan başka bir nokta ise insanların başlarına gelen şeyleri anlamlandırma hevesleridir. Fırtınanın çıkması, evinin yanması, çocuklarının kaybı gibi bir insanı derinden etkileyen hem pozitif hem de negatif olayların neden başlarına geldiğini insanlar açıklamaya çalışmışlardır.

Kehanet kelimesi Arapça 'khn' kökünden türemiş olup geleceğe dair bilgi vermek anlamına gelmektedir. Kahin kelimesi de bu kökenden gelmekte olup, geleceğe dair bilgileri veren kişi manasında kullanılmaktadır.³⁴ Dünyamızdaki bir takım maddelerdeki işaretlerin dikkatli bir şekilde incelenmesinin ardından bu işaretlerin geleceğe dair bilgi verebileceği inancı antik çağdaki medeniyetlerde ortak bir düşüncedir.³⁵ Bu yüzden medeniyetlerin ortaya çıktığı Grek dünyası, Mezopotamya, Mısır, Hint ve Çin'de insanlar geleceklerini öğrenmek için kehanetlere başvurmuşlardır. Kehanet esas olarak ikiye ayrılmaktadır. İlki sayılan Suni kehanet, belirli bir işaretin ehil kişiler tarafından okunarak geleceğe dair öngörülerini söylemesidir. Bir diğeri olan Tabii kehanet ise, özel ve doğaüstü güçlere sahip kişilerin herhangi bir alamete gerek duymadan yaptıkları tahminlerdir. Grek dünyası tabii kehaneti yoğun olarak kullanmaktayken, Roma dünyası suni kehanetlere ilgi duymaktaydı. Greklerin tabii kehanet olarak gördükleri kehanetleri modern psikoloji rüya halindeki esrimeler olarak görmüşlerdir. Tabii kehanetlerde kişinin kendi özel yetenekleri söz konusuysa (şaman, kahin, bilici vs.) ortada bir esrime yahut cezbe

³⁴ Serdar Mutçalı, *Kehanet* (İstanbul: Dağarcık Yayın, 1995), "Arapça Türkçe Sözlük", 776.

³⁵ Amar Annus, "On the Beginnings and Continuities of Omen Sciences in the Ancient World", *The University of Chicago Oriental Institute Seminars* 6 (2010), 1.

hali bulunmaktadır. Bu vecd, cezbe haline gelebilmek için kişinin riyazete çekildiği ya da diyet gibi egzersizler yaptığı da bilinmektedir.³⁶

Mezopotamya söz konusu olduğunda ise, kehanetler talep edilmeyen ve talep edilen olarak ikiye ayrılabilir. Talep edilmeksizin vuku bulan, rüya, doğum, gökteki işaretlerin incelenmesi gibi alametlerin göz önüne alındığı kısım birinci kategoriyi oluşturur. İkinci kategoride ise çeşitli hazırlıklar yapılarak tanrıların konuyla ilgili bir işaret göndermeleri beklenmiştir. Örneğin, Tanrılardan biri için kurban edilecek hayvan kesilir ve kahin bu hayvanın iç organlarına bakarak bir sonuç elde etmeye çalışır. Bu noktada önemli bir husus ise alametlerin kötü çıkması durumunda ritüeller vasıtasıyla tanrıların yatıştırılabileceğine olan inançtır.³⁷

Kehanetler Mezopotamya medeniyetinde oldukça gelişmiştir. İç organlardan bakılan kehanetler, gök cisimlerinin hareketlerine bağlı olarak yapılan kehanetler, yeryüzündeki işaretlerin yorumlanması yoluyla yapılanlar, hayvanlara bakılarak yapılanlar (yılan, akrep, fare, karınca, güve gibi akla gelebilecek her çeşit hayvan), hem insan hem hayvan doğum anomalilerin yorumlanması, takvimin yorumlanması, hastalık belirtilerinin yorumlanması gibi sayısız kehanet türü ortaya çıkmıştır.³⁸

Kehanet Grek medeniyetinin yaşam sahasının her alanında da kendisini gösterir. Kehanet tanrıların kahinlere verdiği kişisel yahut ulusu ilgilendiren çapta kehanetlerle insanları kontrol etmektedir. Grek kültüründe Gaiya, Themis, Phoebe gibi kehanetle ünlenen tanrıçaların yanında, Zeus, Apollon ve Hermes gibi tanrılar da kehanet için en çok başvurulanan tanrılardır.³⁹

Diğer kültürlerden farklı olarak Grek dünyasında kehanet için özel yerler ön plana çıkmıştır. Kehanete başvurmak isteyen sıradan insanlardan krallara kadar herkes yaşadıkları yerden uzun seyahatlere çıkarak kehanet merkezlerine gelmişler ve kahinlerden kendilerine bir çözüm bulmalarını istemişlerdir. Grek medeniyetinde de

³⁶ Musa Osman Karatosun, “Kehanet Türleri ve Kadim Kültürlerdeki Uygulamaları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2016), 278-289.

³⁷ Gözde Demirci Karaoğlu, *Eski Mezopotamya’da Kehanet Kültürü ve Anadolu’daki Yansımaları* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 32.

³⁸ Yusuf Kılıç, *Eski Mezopotamya’da Kehanet Geleneği* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 2-6.

³⁹ Kürklü Ali Emre, *Grek Kültüründe Kahinlik: Antik Ege’de Kehanet Merkezleri* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 43-71.

tıpkı Mezopotamya medeniyetindeki gibi hayvanlardan, iç organların yapısından, göksel nesnelerin o anki durumundan ve son olarak bizzat tanrı yahut tanrıçaların verdiği işaretlerden yola çıkarak çözümlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ön plana çıkan yerler arasında Yunanistan sınırları içerisinde Livadeia Kehanet Merkezi, Oropos, Dodona sayılabilirken, günümüzde Türkiye sınırları içerisinde kalan Didyma kehanet merkezi (Aydın), Klaros (İzmir), Hierapolis kehanet merkezi (Denizli) oldukça önemli kabul edilmiştir.⁴⁰ Oysa görüm müşahade etmek için özel bir alan ya da mekan söz konusu değildir. Tanah'ta görüm vadisi denilen bir vadiden söz edilse de ⁴¹ peygamberlerin görüm elde etmek için oraya gitme zorunluluğundan söz edilmez. Dolayısıyla Kitab-ı Mukaddes'in tamamında görümler gelişigüzel ve kendiliğinden olup özel bir zaman ve mekan ihtiyacına gerek duyulmamıştır.

Rüyalar da insanın geleceğe dair beklentilerinin, umutların, korkularının oluştuğu yerlerden biridir. Rüya, (alm. Traum, ing. Dream; fr. Reve) bir kişinin aklından geçen hayal dizisi, kişi uykuda iken beliren imgelerin her biri, uyku esnasında zihinde beliren düşünceler ve olaylar bütünü olarak ifade edilmektedir.⁴² Sözlükte “görmek” anlamındaki rü’yet kelimesinden türemiştir ve düş kelimesinin karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Sözlük anlamı aynı olan hulm kelimesi ise daha çok korkunç rüyaları belirtmek için kullanılmaktadır.⁴³ Hz. Muhammed, “rüyalar üç kısımdır: Salih rüya Allah’tan müjdedir. Diğer şeytanın verdiği üzüntüdür. Diğer kişinin kendi kendine konuştuğu şeylerdendir” demiştir.⁴⁴

Rüyalar insan ile birlikte var olan olgulardır. Günümüze kadar yapılan birçok araştırma rüya görmenin de yeme, içme gibi insanın ihtiyacı olan temel gereksinimlerden biri olduğunu ortaya koymuştur. Antik çağ toplumları gerçek olaylarla rüyaların arasındaki farkları uzun süre düşünmüşler ve rüya ile gerçek arasındaki ayrımı zaman zaman yapamamışlardır. Eski Mısır, Grek, Mezopotamya, Hint ve Çin’deki büyücü, bilici ya da kahinlerin en önemli görevlerinden biri rüyaları yorumlamaktı. Bugün rüyaları yorumlama hakkındaki elimize ulaşan en eski metinler

⁴⁰ Ali Emre, *Grek Kültüründe Kahinlik: Antik Ege’de Kehanet Merkezleri*, böl. 7.

⁴¹ Yeşeya 22:1-6.

⁴² Halil Apaydın, “Rüya ve Fonksiyonu”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Ocak 1997), 1.

⁴³ İlyas Çelebi, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Rüya*, 2008, 35/305.

⁴⁴ İmam Müslim, *Sahih-i Müslim*, çev. Hanifi Akın (İstanbul: Karınca&Polen Yayın, 2021), 578.

milattan önce 5000’li yıllardaki Asur medeniyetine aittir. Bugün British Museum’da bulunmakta olan bir Mısır papirüsünde 200 küsur rüya tabirine yer verilmektedir. Nitekim Mısır tanrıları içerisinde rüyaların tanrısı olarak ünlenmiş Serapis adında bir tanrı da vardır.⁴⁵

Sümer ve Akad medeniyetleri rüyalar hakkında geniş bir külliyat oluşturmuşlardır. İyi rüyalara ‘damqu’ kötü rüyalara ‘lemmu’ demişlerdir. Rüyaları tam olarak sınıflandırmaları da bazı ayrımlara gittikleri bilinmektedir. Bazı rüyalar tanrılar tarafından verilen talimatları içerirken bazıları kişinin bedensel yahut ruhsal durumuna işaret edebilirdi. Bazıları gelecekte haber verirken bazıları izaha muhtaç bir şekilde musibetlerden ders çıkarmaya yönelik olarak anlaşıldı. Dikkat çekici bir diğer nokta ise, Sümer-Akad medeniyetinde tanrılar insana benzer olduklarından onlar da rüya görürlerdi.⁴⁶ Bazı tanrılar rüyalarını diğer tanrılara anlatır ve yorumlamasını isterlerdi. Ünlü Sümer tanrısı Dumuzi’nin rüyasında öleceğini gördüğü ve bunun üzerine uzun bir şiirle annesine ve kız kardeşine yakardığı rüya, Sümer edebiyatının en değerli bölümlerinden biri sayılmaktadır.⁴⁷

Yunan medeniyetinde de rüyaların önemli bir yer tuttuğu tartışmasız bir gerçektir. Mısır medeniyetindeki Serapis’in karşılığı olarak Yunan tanrıları arasında Morpheus isimli rüya tanrısı vardır. Morpheus Uyku’nun (Hypnos) bin çocuğundan biri kabul edilmektedir. Morpheus’un işi insanların biçimini alıp uyuyan kişilere rüyalarında görünmektir.⁴⁸ Hatta günümüzde sağlık alanında cerrahi müdahalelerin öncesinde insanları uyutmak için kullanılan morfin (Morphium, Morphine) kelimesinin kökeni de yine söz konusu bu tanrıdır.⁴⁹

İslam öncesi Türkler de rüyaya ehemmiyet vermişlerdir. Halk tabakasından Han sülalesine kadar herkes rüyaları önemsemiş hatta rüyaların yorumlarıyla beraber devlet kararları değişime uğramıştır. Örneğin Uygur türeyiş destanında Bökü Han

⁴⁵ Çelebi, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, 35/306.

⁴⁶ Ömer Kahya, “Sümerce ve Akadca Metinlerde Rüya Türleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1/59 (2019), 229-241.

⁴⁷ Jean Bottero - Samuel Noah Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 340.

⁴⁸ Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, ts.), 500.

⁴⁹ Gertrud Andersen vd., “Relationships Among Morphine Metabolism, Pain and Side Effects During Long-Term Treatment: An Update”, *Journal of Pain and Symptom Management* 1/25 (2003), 1.

rüyasında ihtiyar bir adam görmüş, bu adamın kendisine söylediği sözler neticesinde ordularını batıya gönderip Türklerin ünlü şehri Balasagun'u kurdurmuştur.⁵⁰

İslam anlayışında rüyalar önemli görülmüş ve üzerine hacimli kitaplar yazılmıştır. Daha doğrusu İbrahimi geleneğin tümünde rüyalar oldukça önemli bir yer tutmakta ve kutsal kitaplarında peygamberlerin yahut diğer önemli şahısların gördükleri ve yorumladıkları rüyalara yer verilmiştir. Tevrat'ın önemli bir bölümü Hz. Yusuf'un ünlü rüyalarını konu edinmektedir. Aynı konu Kur'an-ı Kerim'de de işlenir. Hz. Peygamber'in rüyada görülebileceğine daire görüş birliği vardır ki bizzat kendisi de hadisinde bunu zikretmiştir. Hayatında Hz. Peygamberin birçok rüyayı yorumladığı bilinmektedir. Hz. Peygamberden sonra da İslam dünyasında rüya yorumları gelişmiş ve eserler neşredilmiştir. Danyal, Cafer es-Sadık, İbn Sirin, Ebu İshak İbrahim el-Kirmani gibi isimler ve yazdıkları eserler Müslüman dünyasında geniş yankı uyandırmıştır.⁵¹

Kehanet ve rüyanın görümlerden farklılaştığı alanlar üzerinde çokça tartışma yapılmıştır. Önceleri görümlerin rüyalar içerisinde değerlendirilebileceği üzerinde durulmuştur. Ancak din bilimcileri yaptıkları derinlemesine çalışmalar sonucunda görümün kehanet ve rüyalardan farklı bir yapı arz ettiğini söylemişlerdir. Biz yaptığımız araştırmalar sonucunda antik medeniyetlerin içerisinde öncelikle kehanet ve rüyaların birbirinden ayrıştığını, rüya ve görümün iç içe yapılar oluşturduğunu gözlemledik. Tarihsel süreç içerisinde rüyalar ve görümlerin birbirinden yavaş ama kesin sınırlarla ayrıldıklarını, kullanım fonksiyonlarının belirli bir çerçevede benzerlik göstermekle birlikte kanıt olma bakımından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği kanaatine ulaştık.

Kehanet, rüya ve görümün temel ortak özelliği insanlara bilmediklerini haber verme fonksiyonundan gelmektedir. İnsanlar her üç kavramı da tarih boyunca bilinmeyen bilgilerin kendilerine ulaşmasını sağlayacak araçlar olarak görmüşlerdir. Zaman içerisinde üç kavram da farklı özelliklere bürünüp diğer kavramlardan ayrışsa da söz konusu edilen kapalı bilgilerin ifşası ortak kalmıştır. Önceleri Sümer-Akad medeniyetinde görümlerin rüyalarla aynı özelliklere sahip olduğu ve ciddi bir

⁵⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2003), 1/75-76.

⁵¹ Çelebi, "TDV İslâm Ansiklopedisi", 35/306-307.

farklarının olmadığı düşünülüyordu. Sümer tanrısı Dumuzi'nin mitlerinin anlatıldığı bir metinde bu açıkça görülmektedir:

“ Çoban (Dumuzi) çayıra yatmış dururken bir düş gördü.

Sıçrayarak uyandı bir düş görmüştü.

Titriyordu: Bir görüydü bu!”⁵²

Yukarıdaki şiiri incelediğimizde rüyalarla görümlerin iç içe kullanıldıklarını ancak yine aralarında bir fark olduğunu söyleyebiliriz. Zira rüya herkesin her konuda görebileceği bir olgu iken, tanrılardan gelen uyarı yahut ceza mesajlarına rüyada olsa bile görüm dendiği görülebilir. Dolayısıyla rüyalar ile görümler ortak özelliklere sahip olmalarına rağmen tarihsel süreç içerisinde ayrılmaya ve farklı manaları ifade etmeye başlamışlardır.

Rüyalar sahih olsa da antik çağdaki herhangi bir dini gelenekte hükümlere dayanak oluşturamazlar. Sadece İslam inancında peygamberlerin gördüğü rüyalar vahiy sayılmış yani dini kanıt niteliğinde hüküm ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber: “rüyada beni gören gerçekten görmüştür, çünkü şeytan benim suretime giremez.”⁵³ hadisini söylediği için tasavvuf ehlide rüyada peygamberin görülebileceğini ve ondan hüküm alınabileceğini ifade etmişlerdir. Tasavvufi dünyada rüya marifetin, hikmetin, irşadın kaynağı olarak da görülmüştür.⁵⁴ Kitab-ı Mukaddes açısından görümler de vizyone bir uyarı, bir müjde şeklinde gelmiştir. Ders vermek yahut dine dair hükümleri açıklamak, yeni bir hüküm getirmek ya da hükmün ayrıntılarına dair bir malumat vermek gibi bir olay Kutsal Kitap tarafında da vukuu bulmaktadır. Bu da bizi bu noktanın rüyalar ve görümlerin benzeştiği kanaatine ulaştırmaktadır.

İslam kelimcileri, rüyaların çoğunun hayallerden ibaret olduğunu beyan ettikleri için rüyaların güvenilmez olduğunu söylemişlerdir. Görülen rüyaların en azından bazılarının doğru çıksa da rüyayı gören kişi için bir anlamı olmakla beraber dünyadaki diğer insanlar için bir anlam ifade etmemektedir. Oysa görümü müşahade eden kişinin haricinde aynı mekan da olan şahıslar da görümün gerçekleştiğine şahit olabilirler ve diğer insanlara aktarabilirler. İleride daha ayrıntılı şekilde üzerinde duracağımız Hz. İsa'nın görümleri buna örnek olarak verilebilir. Bu görümlerde Hz.

⁵² Bottero - Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, 340.

⁵³ İmam Tirmizi, *Sünen 'üt-Tirmizi* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2019), blm. Rüya, 4.

⁵⁴ Süleyman Uludağ, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Rüya* (İstanbul, 2008), 35/309-310.

İsa görüm müşahede ederken havarileri uzaktan vizyona şahit olmuşlar ve diğer havarilere durumu aktarmışlardır.⁵⁵ Oysa kelim ilmi için bilgi kaynakları: duyu organları, doğru haber ve akıldır. Rüya bu kaynaklar arasında sayılmaz. Mutezile için uyuyan kişi idrakten uzak olduğu için rüyadaki hayaller bilgi kaynağı olarak görülemezler.⁵⁶ Dolayısıyla rüyalara önem atfedilse de ilahi varlıklarla temas yolları açısından rüyalar, görümün kanıtsal değerinin altında yer almaktadır. Zira görümde kişinin idraki tam olarak açıktır ve hayal aleminde değildir. Rüyalarda kişiler özgürce istediklerini yapamaz konuşmak istese dahi konuşamaz hale gelebilirlerken, görümde kişinin kendi vücuduna tam bir kontrolü vardır.

Rüyaların kanıt özelliği taşıması oldukça sübjektif bir olgu olduğu için antik çağ medeniyetlerinde daha net ve kanıt açısından daha doğrulanabilir yollar aranmış olması muhtemeldir. Nitekim Hindistan'daki Andaman adalarının yerli halkı rüyalar ve görümler arasındaki bu farkı ayırtan ilk halklardan olmuşlardır. Andaman yerlilerinde rüyada yahut uyanıkken (görümde) bir ruh görmek kişinin normal insanların seviyesinden bir üst konuma geçtiğinin kanıtı sayılmıştır. Böyle bir görü ister kendiliğinden olsun isterse hazırlık yapılmış, arındırılmış bir olayın sonucunda gerçekleşsin kişi şamanlık makamına gelir ve özel sihirli güçlere kavuşur. Andaman yerlileri bu görüyü elde etmek için ormanın derinlerine inzivaya çekilirler. Ruhları sadece rüyada gören yerliler uyanıkken ruh gören kişilere nazaran daha az sihirli gücü elde etmektedirler.⁵⁷ Görüldüğü üzere yerliler sihirli güçleri elde etmek için çeşitli yollar denemişler bazıları rüyalarda ruhlarla görüşmüş ve bazı güçler kazanmışlardır. Özel yeteneklere haiz olanlar ise ormanda inziva hayatı yaşarlarken ve uyanık iken yani bir görümde ruhlarla karşılaşmışlar ve daha büyük güçler elde etmeyi başarmışlardır. Radcliffe Brown kendi yaptığı antropoloji seyahatlerinde rüya ile görüm arasındaki farkı bizzat yerlilerden dinleyerek eserinde yazıya dökmüştür.⁵⁸

Rüyaları herkes görebilme becerisine sahip iken görüm sadece seçkin bir azınlığa lütuf olarak verilmektedir. Rüyaların anlamları açık ve kapalı olabilmektedir.

⁵⁵ Luka 9/30-31.

⁵⁶ Sevdâ Aktulga Gürbüz, *Tasavvufî Rü'yet Meselesi* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 122.

⁵⁷ Mircea Eliade, *Şamanizm* (Ankara: İmge Kitabevi, 2014), 125.

⁵⁸ A. Radcliffe Brown, *The Andaman Islanders A Study In Social Anthropology* (New York: Cambridge University Press, 1922), 177.

Kişiler anlamı açık rüyaları için hiç kimseye başvurma sorumluluğu hissetmezlerken muğlak olan rüyalar için başkalarına gidip yorumlatmak mecburiyetinde kalmışlardır. Ancak görüm sahibi kişiler doğrudan doğaüstü kuvvetlerin seçtiği kişiler olmaları hasebiyle kendileri yorum yapacak becerilere sahiplerdir. Ayrıca başka şahıslara gidip görümlerin anlamları hakkında malumat isteme gereğini oldukça ender hissetmişlerdir.

Antik dönemde en azından Mezopotamya bölgesinde öncelikle kehanet kavramı diğer kavramlardan ayrışmaya başlamıştır. En önemli fark kehanetin belirli türleri için hayvan kurban edilmesidir. Bu hayvanın iç organlarına bakılarak kehanet söylenirdi. Özellikle koyun ciğeri bu ritüel için önemliydi.⁵⁹ Savaşa girip girilmeyeceğine, Kral'ın sağlığının kötüye gidip gitmeyeceğine, ülkede kıtlık olup olmayacağına, herhangi birinin kısmetinin açık olup olmadığına, çocuğu olup olmayacağına bakmak için bir hayvan kurban edilir ve iç organlarına bakarak bilici bir karar verirdi.⁶⁰ Rüyaların ve görümlerin oluşabilmesi için ya da açıklanabilmesi için böyle bir uygulamanın var olmadığı tarihsel süreçte çok açıktır.

Kehanet ve rüyayı görümlerden ayıran önemli bir husus ise, kehanet ve rüyaların kişiye özel olabilmesidir. Antik çağlarda herhangi bir şahıs sadece kendisini alakadar eden bir konuda toplumunda kehanet sanatını bilen kişiye gidip danışabilirdi. Hasta olan kişilerin hastalığının durumunu öğrenmek için kehanete başvurması oldukça sıradan kabul edilirdi. Diğer taraftan kişinin boyu, kilosu, yüz yapısına bakılarak kişinin geleceğinin yorumlanması da oldukça yaygın bir uygulamaydı.⁶¹ Oysa görüm geleneğinin özellikle çalışmamızın konusu olan Kitab-ı Mukaddes çerçevesinde kişilerin fiziksel özelliklerinin görüm müşahedesi için herhangi bir etken olduğuna dair elimizde veri bulunmamaktadır.

Sonuç olarak insanların hayatlarında olan şeyleri anlamlandırma çabaları ve geleceği bilmeye dair olan istek ve hevesleri, insanları bilgi edinme yolları olarak görüm, kehanet ve rüyalara başvurmaya sevk etmiştir. Kehanet için zaman, mekan, arınma gibi ritüeller söz konusu olmuş ve hayvan, gezegen gibi sayısız canlı cansız

⁵⁹ Kürşat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2017), 77.

⁶⁰ Ayşegül Atila, *Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Büyü ve Kehanet* (Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 11-12.

⁶¹ Fatih Erdem, *Eski Mezopotamya'da Kehanet Geleneği* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), böl. 6-7.

maddelere ihtiyaç duyulmuştur. Rüya ve görüm başlangıçta iç içe kavramlar olmakla beraber uluslar rüyaları kesin bilgi kaynakları olarak görmemişler ve görüm bu safhada rüyadan ayrılarak farklı bir anlam kazanmaya başlamış, sonuç olarak Kitab-ı Mukaddes'te kendine has önemli bir değer ifade etmeye başlamıştır.

Görümün tarihsel olarak ortaya çıkışı antik medeniyetlere kadar dayanır. Sümer-Akad medeniyetinde görümün çok kısıtlı olarak bahsedilmektedir ki Çoban Dumuzi örneğine yukarıda değinilmişti. Mezopotamya medeniyetinde görüm, rüya ile yakın bir ilişki içerisinde kullanılmıştır. Eğer rüya geleceğe dair bir tanrıdan işaret gösteriyorsa Sümerliler bunu bir görüm olarak değerlendiriyorlardı.

Daha sonraki süreçte ise görüm tamamen rüyalardan ayrıldı ve kendine has bir kavram halini aldı. Bunun ilk örneklerinden biri Sümer tufan anlatısıdır. İnsanların yaptıkları gürültüden çok rahatsız olan tanrılar ve Yüce tanrı Enlil artık uyuyamaz hale gelmişlerdir ve bir tufan yaratarak insan soyunun kurutulması gerektiği üzerinde anlaşmaya varmışlardır.⁶² Tanrı Enki ise tufanda bütün insanların yok olmasına mani olmak istemiştir ve Atrahasis şiirinde anlatıldığı gibi Atrahasis'e evini yıkmasını ve bir gemi yapıp tufandan kurtulmasını istemiştir. Sonuçta gemi yapılmış tufan olayı vukuu bulduğunda kahramanımız ve ona inanan az sayıda kişi tufandan kurtulmayı başarmıştır.⁶³ Gılgamış destanındaki kurtulan kişi olan Atrahasis'in karşılığı Utnapiştım tufandan sonra :

*“Gemideki her şeyi kurban eder gibi bir ziyafet verdi,
Tanrılar beslensin diye
Güzel kokulu tütsüler yaktı
İçlerine çektiklerinde güzel kokuları tanrılar
Ziyafet masasının etrafına sinekler gibi üşüştüler!
Ama yiyip bitirdiklerinde Nintu ayağa kalktı
Ve herkesin önünde şikayette bulundu...”⁶⁴*

⁶² Çağatay Yücel - Umut Parlıtı, “Yakındoğu Kültüründe Tufan Mitolojisi” (Uluslararası Mitoloji Sempozyumu, Ardahan, 2019), 247.

⁶³ Halil İbrahim Açmaz, *Muhtelif Dinlerde Tufan* (Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1991), 82-85.

⁶⁴ Bottero - Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, 631.

Daha sonra gelen Enlil ziyafetin geminin yanında yapıldığını ve insanların hayatta olduğunu görünce öfkeye kapıldı: “*Buradan bir can kurtulmuştur. Bu yıkımdan kimse kurtulmamalıydı!*” diye söylendi.⁶⁵

Yukarıda anlatılan iki mitte görülen vizyonlar görüm müşahedesinin ilk nüvelerine dair kanıtlardır. Sümer tanrı panteonunda tanrıların insan biçimli oldukları bilinen bir gerçekliktir. İlk mitte görüldüğü üzere tufandan sonra tanrılar güzel tütsü ve yemeklerin kokusunu alıp ziyafete gelmişlerdir. Utnapiştım bütün tanrıları aynı anda ve uyanık iken görerek vizyon yaşamıştır. Burada dikkat çekici nokta İbrahimi geleneklerin aksine vizyonun kişiye mahsus bir olay olmadığıdır. Tarihsel süreçte vizyonlar kişiler için özel önem arz ederler ve tanrılar yahut doğüstü güçler vizyonerin özne olduğu durumlarda ortaya çıkarlar. Daha sonra vizyonerle organik bir iletişim kurup ona gerekli bilgileri verirler. Yukarıdaki Tufan anlatısında bir vizyon yaşandığı açıkken Utnapiştım’ın bir önemi olmadığı görülmektedir. Zira tanrıları görebilmektedir ancak tanrılar kendi yemeklerine yoğunlaşmış olduklarından Utnapiştım’i önemseyen bir davranış sergilememişlerdir. Daha sonra gelen tanrı Enlil de Utnapiştım tarafından görülür ve söyledikleri duyulur. Ancak aslında tanrı Enlil diğer tanrılara karşı sözler söylemiştir ve insan yine sohbetin öznesinden biri değildir.

Tufan olayını anlatan başka bir versiyonda Utnapiştım’ın adı Yüce Bilge olmuştur. Şiirde Yüce Bilge Tufan gerçekleşmeden evvel tanrı Ea’ya sorular sormaktadır:

*“Efendi Ea girdiğini işittim:
Seninkilere benzeyen ayak sesleri duydum!”
Yüce bilge eğilir, secde eder
Sonra ayağa kalkar Ea’nın önünde
Ve ağzını yeniden açıp şöyle der:
Efendi Ea girdiğini işittim:
Seninkine benzeyen ayak sesleri duydum!”
...
Senin yüzünü gördüm!
Niyetinizin ne olduğunu bildir bana!”⁶⁶*

⁶⁵ Yahya Atik, *Dini Kaynaklar ve Bilimsel Bulgular Işığında Nuh Tufanı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 8.

⁶⁶ Bottero - Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, 641.

Yüce Bilge'nin bu görünümünde, Ea tanrıların verdiği kararın acımasızlık olduğunu düşünmüş ve tapınağa gelip Yüce Bilge'ye görünmüştür. Bu görünüm araştırmamızın ana konusunu teşkil eden Kitab-ı Mukaddes'teki peygamber görümlerinin ilk prototipi sayılabilir. Yüce Bilge tıpkı Tanah'taki peygamberler gibi tapınakta tanrıya dua ederken, Tanrı dualarına cevap vermiştir. Sümer'deki bu görümlerin Tanah'takilerden farklı konusunda ise şunlar söylenebilir: Sümerdeki görümlerin içeriği son derece basit ve anlaşılması kolaydır. Basit bir dille günlük konuşma adabı şeklinde oluşan iletişimi anlamak için bir aracı gerekmemektedir. Tanrı bizzat kendisi gelmekte ve söylemek istediklerini kişiler karşında ayakta durarak söyleyebilmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te, özellikle yaratılış kitabında tanrı antropomorfolojik birtakım özelliklerle tanıtılır. Ancak Yahudi geleneği tıpkı İslam'da olduğu gibi katı bir monoteizm içerisinde tanrının mekansız ve cisimsiz olduğu konusunda kesin sözlerde içermektedir. Özellikle Tanah'taki vizyonlarıyla ünlü peygamberlerin görümlerinde oldukça soyut ve anlaşılması zor biçimde görümler vukuu bulmaktadır. Yuhanna'nın vahiy kitabı görümler yüzünden yüzyıllar boyunca şerh edilmiş ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan da Sümer görümleri İbrahimi geleneği sürdüren Yahudi-Hıristiyan görümlerinden ayrılmaktadır.

Yüce Kişi'nin görünümünün devamında Ea Yüce Bilge'ye ihtiyacı olan bilgileri vermektedir:

*“...büyük bir gemi yap
Mükemmel kamışlardan olsun iskeleti:
'hayatkurtaran' olacak bu teknenin adı!
...Yüce Bilge o zaman ağzını açıp aldı sözü
Ve efendisi Ea'ya şöyle dedi:
Ama ben hiç gemi inşa etmedim ki...
Modelini yere çiz
Gördükten sonra inşa edebilirim!
Ea toprağa çizdi modeli:
Bana emrettiğin her şeyi yapacağım efendi!”⁶⁷*

Görümün devamında da tanrı Ea'nın oldukça insan biçimli olduğu göze çarpar ki Yüce bilge kendisinden geminin taslağını çizmesini istediğinde, Ea yere gemiyi çizer ve nasıl yapılacağını anlatır. Yüce Bilge Ea'nın bu davranışlarından

⁶⁷ Bottero - Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, 643.

müteşekkik olarak dua eder ve dediklerini yapacağını söyler. Ea tapınaktan ayrılır ve görünüm sona erer.

Sümer medeniyetinin dünya edebiyatına sunduğu en önemli destanlardan biri hiç şüphesiz Gılgamış destanıdır. Gılgamış destanı insanlığın tarihinde bir kral kahramanın ölümsüzlüğü aramak için çıktığı yolda ruhsal ve bedensel değişimlerini anlatan ilk öyküdür. Gılgamış Sümer medeniyetinin Uruk şehrinde krallık yapan bir kahramandır.⁶⁸ Tanrılar Gılgamış’a kusursuz bir vücut ihsan ettiler. Bunun yanında bilgelik, çalışkanlık, yüreklilik verdiler. Gılgamış’ın kendisi de üçte ikisi tanrı üçte biri insan olarak dünyaya geldi.⁶⁹ Gılgamış ölümsüzlüğü aramak için en yakın arkadaşı Endiku ile beraber uzun bir yolculuğa çıktı ve bu yolculuğunda birçok görünüm müşahade etti. Destanın başında Gılgamış kral olunca ve krallık tacını başına koyunca tanrıça İştär ondan çok etkilenecek ona bir görünümde gözükmiştir:

*“Krallık tacını da geçirince başına
Prenses İştär’i büyüledi
Gılgamış’ın güzelliği
Haydi Gılgamış evlen benimle
Kocam ol!”⁷⁰*

Destanın bu bölümü Gılgamış’ın İştär’i uzun bir şiirle reddetmesiyle sürmektedir. İştär sevdiği her erkeği bir süre sonra sıkıldığı için terketmiş ve vefasız bir tanrıçadır. Gılgamış kendisinden önceki erkeklerin hayatını anlatıp İştär’i kesin bir dille reddeder. Bunun üzerine: *“Pek öfkelenen İştär göğe kadar tırmandı”*⁷¹ Görüm sona erdi. Anladığımız kadarıyla İştär ve Sümer tanrılarının insanlarla muhatap olması için aşağıya inmeleri ve sonrasında tırmanmaları gerekiyor. Gılgamış’ın görünümünde de İştär insani hırslarla Gılgamış’ın güzelliğine kapılarak ve yine ulusal bir gelecek kaygısı ya da uyarı ya da müjde gibi geleceğe dair bilgiler vermektense Sümer medeniyetindeki görünüm özelliklerine uygun olarak kişisel hırslarını gidermek amacıyla bir görünümde Gılgamış’a görünmüştür.

⁶⁸ Mehmet Kasım Özgen, “Gılgamış Destanında ve Mistisizmde İçsel Yolculuk”, *Kare* 9 (2020), 1.

⁶⁹ Teoman Duralı, *Gılgamış Destanı* (İstanbul: Çantay Kitabevi, 1992), 15.

⁷⁰ Jean Bottero, *Gılgamış Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, çev. Orhan Suda (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 124.

⁷¹ Bottero, *Gılgamış Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, 129.

Gılgamış destanının ilerleyen bölümlerinde en yakın arkadaşı Endiku'nun ölümü üzerine kendisinin de ölümden çok korktuğunu anlaması üzerine bir yolculuğa çıkar. Bu yolculukta daha önce ölümsüzlüğe kavuşan tek insan olan Utanapiştım'ın yanına gitmeyi ondan sırrı öğrenmeyi ister. Utanapiştım de başından geçen tufan olayını anlatır ve gördüğü vizyonu nakleder:

*“Enlil gemiye çıktı,
Elimden tutarak beni de gemiye çıkardı;
Karımı da çıkartarak yanımda diz çöktürdü,
İkimizin arasında durarak elini alnımıza değdirdi
Ve şu sözlerle kutsadı bizi:
Utanapiştı şimdiye kadar
Ölümlü bir yaratıktı sadece
Bundan böyle o ve karısı
Biz tanrılar gibi ölümsüz olacaktır!”⁷²*

Utanapiştım'ın bu görünümde bir insanın tanrıyla olabilecek en yakın temas şekline geçtiğini görebiliyoruz. Tanrılar Utanapiştım'ın sadakatini memnuniyetle kabul etmişler ve onu ölümsüzlükle ödüllendirmişlerdir. Görüm açısından en yüksek mertebeyi gösteriyor da diyebiliriz. Zira görümlerde ikincil tanrılar, peri cinsi varlıklar, cinler yahut ruhlar gibi kutsallıkta daha aşağı kabul edilen varlıkları görmekten ziyade bizzat tanrının kendisini görmüşler hatta tanrı eliyle onlara dokunup kutsamıştır. Bunun yanında yine görünümde sadece kişisel bir mesele görüşülmüş, kavimin tamamını ilgilendiren bir konu yahut soyut bir aktarımla geleceğe dair bilgi verilmemiştir.

Sümer medeniyetinin görümleri nasıl anladıkları ve aktardıkları yukarıda belirtildi. Buna göre Sümerler doğaüstü güçlerle temasa geçmişler ve bu temas genellikle kişisel bir durum arz etmiştir. Görüm için herhangi bir hazırlık göze çarpmamaktadır. Genellikle birçok durumda sadece dua edip yakarmanın sonucunda görünüm gerçekleşmiştir. Nadiren ise insanın hiçbir istek ya da çabası söz konusu olmadan bizzat tanrıların yeryüzüne inmesi neticesinde görümler gerçekleşmiştir.

Türkistan, Amerika, Sibiry başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerindeki şamanlar da görümler müşahade etmişlerdir. Şamanlık genel olarak ata ruhlarına hürmet ve tapınmaya dayalı bir inanç olarak görülmektedir. Şamanlığın ne zaman

⁷² Bottero, *Gılgamış Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, 202.

ortaya çıktığı kim tarafından ilk olarak icra edildiği bilinmemektedir. Ancak eski Çin kaynakları bize göstermektedir ki şamanlık öncelikle Orta Asya Türkleri içinde çıkmış daha sonra tüm Türk boyları arasında yayılma göstermiştir.⁷³

Günümüzde şamanlığın dini bir sistem olmadığı görüşü yaygın kanaati oluşturmaktadır. Dini ve sosyal işlevleri olan, inanca dayalı fakat sistemli bir dini öğretisi olmayan bir kült olduğu belirtilmektedir.⁷⁴ Şamanlar doğaüstü kuvvetlerle temasa geçerek hem vizyonerlik hem şifacılık yapmaktadırlar. Orta Asya Şamanlığı insanların hastalıklarını tedavi edebilmek ve geleceğe dair bilgiler elde etmek için görümler müşahade etmişlerdir. Elimizdeki birçok veriyi Orta Asya seyahatlerine çıkan Rus antropolog yahut rahiplerine borçlu görünmekteyiz. Bu kişiler şamanlarla mülakatlarında bizzat şamanların kendisinden bu görümleri dinleyip kayıt altına almışlardır.⁷⁵

Şamanlık görümlerinin bir tür hastalık olduğunu söyleyen bilim adamları çıkmıştır. Onlara göre Şamanların tamamı sinirli ve melankolik kişiliğe sahiptirler. Şamanlık irsi kabul edilir ve genellikle babadan oğula geçen bir sistemdir. Aileden gelen şamanlığın ilk göstergelerinden bir tanesi sağlıklı olan bir çocuğun aniden ağır bir hastalığa yakalanmasıdır. Vücudun belli bölümlerinde gevşeklik hissedilir ve hastada çok şiddetli bir titreme baş gösterir.⁷⁶

Şamanik vizyonunun nasıl gerçekleştiğine dair Yaralde kabilesinden bir Avusturalya'lı şamandan elimizde bir kayıt ulaşmıştır:

“Söz konusu görümleri almak üzere yere uzanınca ve onlar sana gelince, dehşet verici olduklarını göreceksin, ama sakın korkma. Bu görümlerin kimisi kötü ruhlardır: kimileri yılanlara kimileri insan başlı atlara benzerler: bazıları ise her şeyi yutan ateşlere benzeyen kötü adamların ruhlardır. Köyünün yandığını suların kan aktığını göreceksin... Ölülerin sana doğru yürüdüğünü görebilir, kemiklerin takırtısını işitebilirsin. Bütün bu şeyleri korkmadan görebilir ve duyabilirsen, bir daha hiçbir şeyden korku duymayacaksın.”⁷⁷

⁷³ Samire Mömin, “Şamanizm ve Günümüzdeki Kalıntıları”, Ulakbilge 1/1 (2013), 81.

⁷⁴ Fuzuli Bayat, *Türk Şaman Metinleri Efsaneler ve Memoratlar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 22.

⁷⁵ Sadettin Gömeç, “Şamanizm ve Eski Türk Dini”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 4 (1998), 41.

⁷⁶ Mehmet Mandaloğlu, “Türk Kültür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 3 (2011), 114.

⁷⁷ Adolphus Peter Elkin, *Aboriginal Men Of High Degree* (Sydney: Sydney Australasian Publishing Co Ltd, 1949), 70-71.

Yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığı üzere şamanik vizyonların ruhlar ve ölülere görmek üzerine yoğunlaşmış olduğu anlaşıyor. Tabi bu açıklamayı Avusturalya yerlileri üzerinde yapmak durumundayız. Zira Türkistan şamanları arasında tanrıları görmek de vizyon çeşitlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta ise görülen vizyonların aslında bir inivasyon (kabul töreni) töreni olduğudur. İlkel kabilelerde oldukça yaygın görülen bu kabul törenleri bir çocuğun erkek olması için yapılan ritüellerden bir kişinin şamanlık sınavı ritüeline kadar çeşitlilik gösterebilmekteydi.

Şamanik vizyon örneklerimizden ilkinin Eliade veriyor: Bir şaman acılar içinde yatağında yatarken, boyu kısacık, ince yapılı ama çok güzel bir kadın kılığında bir cin ona yaklaşmış. Yüz siması ve taktığı takılarla tıpkı şamanın kendi kabilesi olan Gold kabilesinin kadınlarından birine benziyormuş. Şamana kabilesinin daha önceki şamanlarına şamanlığı kendisinin öğrettiğini ve sırada onun olduğunu söylemiş. Kendisinin şamanın karısı olması gerektiğini, böylece şamanlık sanatının bütün inceliklerini ona öğreteceğini, bu sayede insanları iyileştirebileceğini eklemiş. Şaman bu durumda oldukça korkmuş olmasına rağmen cin, eğer dediklerini yapmazsa şamanı öldürmekle tehdit etmiş. Olaydan sonra şaman ve cin karı koca hayatı yaşamaya başlamışlar. Cin her gelişinde farklı bir şekilde görünüyormuş. Bazen yaşlı bir kadın şekline bürünürmüş bazen bir kurt şeklinde görünürmüş, kaplan biçimine girdiği de oluyormuş. Kanatlı bir kaplan biçimine girdiğinde şamanı alıp dünyanın farklı noktalarına beraber gidiyorlar ve buralardan şamanın işine yarayacak bilgiler veriyormuş.⁷⁸

Görüleceği üzere bu vizyonunda amacı şaman adayının eğitimidir. Hala tam anlamıyla ruhlarla iletişime geçemeyen, onları kontrol edemeyen şaman için bir eğitim görümü söz konusudur. Bu eğitim sayesinde şaman adayı tam olarak bir bilici ve otacı olacak, böylece kabilesinde bir statü sahibi elde edecektir. Vizyondan çıkarabileceğimiz ikinci sonuç genel olarak tüm şaman geleneklerinde görüleceği üzere şamanlık teklifinin reddedilemez oluşudur ki böyle bir durumda sonuç ölüm olacaktır.

⁷⁸ Eliade, *Şamanizm*, 109.

Başka bir örneğimizde Perulu bir şamanın vizyonu karşımıza çıkıyor. Sıradan bir günde gündelik işlerine devam eden bir şamanın karşısına gündüz vakti bir bitki ruhu çıkar. Şamana öğrenmek isteyip istemediğini sorar. Şaman evet diye yanıt verdikten sonra bitki ruhu şamanın kulağını sert bir şekilde çeker ve : “*Seni içmeme izin ver, beni içme. Beni içtiğinde egonla içersin. Seni bir bitki, saf bir bitki olarak içersem, sana tüm bitkilerin bilgeliğini gösteririm.*” diyerek ona bir teklifte bulunur.⁷⁹

Bu görünümde de esas olanın şamanik eğitim olduğu çok açıktır. Şamanlığın en önemli işlevi şamanın kabilesinin şifacısı olmasıdır. Bu da yaşadığı bölgedeki hem şifalı hem zehirli bitkilerin özelliklerine vakıf olmasını gerektirmektedir. Perulu şaman bu vizyonla birlikte ihtiyacı olan bilgileri edinmiş ve şaman olarak kendisinden beklenen yetenekleri edinmiş görünmektedir. Şaman hastalıkları batılı antropolog bilginleri arasında şamanlığa çağrı olarak yorumlanmıştır. Ruhların verdikleri görevler çok tehlikeli olduğu içinde şamanlar ilk olarak çağrıya direnmeyi seçmişlerdir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi bu direnç sonuna kadar devam edemezdi.⁸⁰

Şamanların vizyon görmeleri için belirli bazı aşamaları geçmek zorunda oldukları görülmektedir. Şaman adayı kabul töreni için öncelikle yalnız bir inziva hayatına yönelmelidir ve kabilesinden uzaklaşıp dağlara, ıssız çöllere çekilmelidir. Burada şaman davulunun nasıl kullanılacağını öğrenmek ilk işlerinden biridir. Daha sonra kendinden geçme deneyimlerini öğrenmesi ve bu yolda profesyonelleşmesi gerekir. Sonraki adım kendi şaman şarkılarını bestelemeyi de öğrenmesidir. Vizyonların en önemli adımı burada yatmaktadır ki, şamanın vizyon görmesini sağlayan ruhlar bu şarkılara cevap vermektedirler. Diğer bir değişle kendi şaman şarkısını bestelemeyi öğrenemeyen bir şamanın vizyon görmesi mümkün değildir. Kabul töreninin son aşaması artık vizyonlar görmektir. Basit şekilde ruhların, cinlerin seslerinin duyulması inisiyasyonun başlangıç aşaması kabul edilir. Ruhların şaman adayının eski benliğini yok ettiği düşünülmektedir ki yeni bir benlik kazanıp şaman olarak kabilesine hizmet edebilsin.⁸¹

⁷⁹ Rebecca Stone-Miller, “*Human-Animal Imagery, Shamanic Visions, and Ancient American Aesthetics*”, *Anthropology and Aesthetics* 45 (2004), 53.

⁸⁰ Anna-Leena Sukala, “The Encyclopedia Of Religion”, *Shamanism: Siberian and Inner Asian Shamanism* (London: Collier Macmillan Publishers, 1993), 13/211.

⁸¹ Sukala, “The Encyclopedia Of Religion”, 13/221.

Araştırmamızın konusu olan Kitab-ı Mukaddes'teki vizyonlar ile farklarını görmek için kullanacağımız son şamanik vizyon örneğimizi *Lame Deer* sağlıyor: Henüz yirmili yaşlarının başındayken kabilesindeki erkeklerden bazıları genç şaman adayının yanına gelirler ve oldukça güçlü bir ilaç bulduklarını söylerler. O kadar güçlüdür ki erkekler ilacın gücünü tarif ederlerken şöyle söylemektedirler: “Seni etrafında döndürecek, sana Tanrıyı gösterecek.” Genç şaman adayı söylediklerini yapmak üzere giden arkadaşlarının peşine takılır ve bir evde buluşup bitkiyi tüketirler. Sonrasında şaman davul sesini kendi içerisinde duymaya başlar. Bir kare daireye dönüşür, ay etrafında dönmeye başlar. Aniden gördüğü en büyük karıncayı fark eder. Karınca şaman adayını yemeğe başlamıştır. Aday hareket edemez ve konuşamaz. Farklı bir şeyler düşünmeye farklı bir konuya konsantre olmaya çalışır ama başaramaz. Tanrıyı görmenin mümkün olduğunu düşünmüştür ve buna odaklanmaya çalışır ama bunu da başaramaz. Sonunda arkadaşlarını onu sakinleştirip bitkinin etkisi geçinceye kadar başı döner halde odanın bir köşesine yığılır ve bekler.⁸²

Bitkinin adının peyote olduğunu ve vizyon görebilmek için Amerikan yerlileri tarafından sıklıkla kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Peyote'nin uyuşturucu madde olduğunu ve daha sonraki yıllarda polis tarafından yasaklandığını yazar bize söylüyor. Dolayısıyla Amerikan yerlileri uyuşturucunun etkisinde vizyonları müşahade ettiklerini de gizlemiyorlar. Amerika'da uyuşturucu ile elde edilen vizyon örneklerine Asya kıtasında zehirli mantarlarla vizyonlara ulaşma çabaları eşlik ediyor.

Nihayetinde Şamanizm kültürünün vizyonlarını Kitab-ı Mukaddes vizyonlarıyla oldukça farklı sebeplerle meydana gelmiş olduğu fark edilmektedir. Kutsal kitaptaki vizyonlar, başlangıç aşamalarında özellikle atalar döneminde kişisel bir nitelik göstermektedirler. Ancak bundan sonraki uzun süreçte her zaman ulusal nitelikte görümler müşahade edilmekte olup sebeplerde, sonuçlarda Yahudi halkının tamamını ilgilendirir niteliktedir. Oysa şamanik vizyonların neredeyse tamamı bireysel vizyonlar şeklinde müşahade edilmişlerdir. Sebepleri de sonuçları da yalnızca görümü müşahade eden kişiyi bağladığı görülmektedir. Diğer taraftan önemli bir fark ise vizyonların hazırlık aşamasındadır. Kutsal Kitap vizyonları daha önce de ifade edildiği gibi spontane gelişmektedir. Peygamberlerin görüm için yapabileceği hiçbir

⁸² Deer - Erdoes, *Seeker of Visions*, 61-63.

şey yoktur. Yalnızca Tanrı'nın lütfu olarak bir müjde yahut uyarı şeklinde gelmektedirler. Oysa Şamanik vizyonlar için şamanlar hazırlık yapmaktadırlar ve vizyonlar bir bakıma kendilerinin kontrolü altında gibi görünmektedir. Her şeyden evvel şaman adayı davul çalmayı ve kendi bestesini yapmayı öğrenmelidir. Daha sonra uyuşturucu madde ya da zehirli mantar çeşitlerinden birini kullanarak vizyonları kendisi oluşturabilmekteydi. Tabii ki yerliler maddeleri kullanmayı kabul etseler de vizyonların tanrılardan yahut ruhlardan geldiğini düşünmekteydiler.

İslam'daki vizyonların ilki yani Hira Dağı vizyonu dünyanın en ünlü vizyonlarından biridir. Bu vizyon tarihte bir çığır açmış ve dünyadaki yaşayan bütün insanları etkilemiştir. Dolayısıyla İslam'ın ilk vizyonunun tamamen kişisellikten uzak tüm insanlara yönelik olduğu açıktır ve bundan dolayı şamanik vizyonlardan uzaklaşıp Kutsal Kitap vizyonlarıyla bu bakımdan örtüşmektedir. Hz. Muhammed için vizyona hazırlık diyebileceğimiz sadık rüyalar da bahsedilmektedir. İlk vahyin başlaması da bu sadık rüyalar yoluyla olmuştur ve Hz. Muhammed'in gördüğü her rüya sabahın aydınlığı gibi ortaya çıkmıştır. Daha sonra Hz. Peygamber'e inziva hayatının sevdirdiği nakledilmektedir. Uzun müddetler boyunca Hira mağarasına çekilmiş sadece azığı bitince eşinin yanına dönüp azık hazırladığı nakil olunmuştur.⁸³

Nihayetinde dedesi Abdülmuttalip'in yaptığı gibi Hira mağarasında inzivaya çekilmişken 610 yılının Ramazan ayında vahiy meleği Cebrail Hz. Muhammed'e gelip asli suretinde görünmüştür. Ve O'na Alak Suresinin ilk beş ayetini verecektir.⁸⁴ Öncelikle Cebrail Hz. Muhammed'e okumasını emretmiş fakat Hz. Muhammed okuma yazma bilmediğini beyan etmiştir. Cebrail'in Hz. Muhammed'i birkaç kez kucaklayıp sıkmasının ardından peygamber Alak Suresinin ilk beş ayetini okumuştur. Daha sonrasında ise peygamber çok heyecanlandığı için mağaradan çıkarak evine doğru gitmeye çalışmıştır.⁸⁵ Ancak yolda giderken de göklerden bir gelmiştir: “*Ya Muhammed. Sen Allah'ın elçisisin, ben de Cibril'im.*” Başını kaldırıp baktığında ise Cebrail'i görmüştür. Ve korku içinde evine girip yatağına geçmiştir.⁸⁶

⁸³ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "İman" s.48-49.

⁸⁴ Nurullah Yazar - Aygün Yılmaz Uzunöz, “The First Revelation and the Period of Persecution by Meccans”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 11 (2021), 32.

⁸⁵ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 48.

⁸⁶ İbn-i Hişam, *İslam Tarihi Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 1/314.

Daha sonra uzun bir peygamberlik hayatı geçiren Hz. Muhammed Cebrail'i birçok defa görecektir. Ancak bu ilk görüm konumuz açısından da önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira hazırlık aşamasının var olması geçmişle bağlantı kurmamıza olanak sağlarken kişisel bir sorun yahut mesele olmayıp görümün ulusal hatta evrensel olması Kutsal Kitap'taki görümleri akla getirmektedir. Diğer yandan bu görüm bir kabul töreni olarak ta görülemez. Yahut söz konusu görüm için özel bir hazırlık yapılmamış ve uyuşturucu ya da bitki türlerinden biri kullanılmamıştır. Bu sebeplerle Hz. Muhammed'in görümünün tam anlamıyla kutsal kitaptaki peygamber görümleriyle uyduğuna söyleyebiliriz. Nitekim Hz. Muhammed eşi Hz. Hatice'ye durumu anlatırken şunları söylemiştir:

“Tek başıma kaldığım zamanlar beni ' Ey Muhammed! Ey Muhammed! 'diye çağıran bir ses işitiyorum; uyku halinde iken değil, tamamen uyanık bulunuyorken Semavi bir ışık görüyorum. Vallahi şu putlar ve (görünmez şeyler ve istikbalde ola çak hadiseler hakkında bilgi sahibi olduklarını iddia eden) kahinler kadar hiçbir şeyden nefret etmedim. Acaba ben de mi bir kahin oldum? Sakın bana seslenen kimse bir Şeytan olmasın?”⁸⁷

Hz. Muhammed hazırlık aşamasında tıpkı vizyoner geleneğindeki kişiler gibi bir endişe dönemi geçirmiştir. Rüyalarında değil uyanık iken görümler müşahade ettiğini açıkça söylemiştir. Diğer bakımdan kehanet ve rüyanın görüm ile ne kadar benzer anlaşılabileceği de görülmektedir ki Hz. Muhammed İbrahimi geleneği o anki durumun da bilmediği için aklına hemen kahinler gelmektedir.

Dikkat çekici bir görüm örneği Hz. Muhammed'in yanında olanların da bilmeden Cebrail'i görme hadisesidir. Hz. Peygamber insanların arasında oturduğu bir günde bir adam yanına gelip sorular sormuştur. İslam nedir, ihsan nedir, kıyamet günü ne zaman kopacaktır gibi sorular sorup cevaplarını dinlemiştir. Daha sonrasında kalkıp gitmiş, Hz. Muhammed adamı geri getirin diye sahabelerini göndermesine rağmen adam bulunamamıştır. Bunun üzerine Hz. Muhammed söz konusu adamın aslında Cebrail olduğunu ve insanlara dini öğretmek için geldiğini söylemiştir.⁸⁸

Eski dini geleneklerde vizyonun kişisel bir olgu olduğunu defaatle aktarmıştık. Burada görülen ise oldukça farklı bir durumdur. Doğüstü güçler bilindiği üzere başka şekillere girebilirler. Şamanizmde bu genellikle hayvan formlarında olmaktadır. Aslan, kurt, kuş, kartal, kaplan gibi akla gelebilecek her türlü hayvan

⁸⁷ Muhammad Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj 2003), 1/82.

⁸⁸ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "İman" 18.

formuna dönüşebilmektedirler. İbrahimi gelenekle birlikte görümlerin önemli bir kırılma geçirmiş olduğu bu örnekte görülebilmektedir. Hem Yahudi-Hıristiyan geleneğinde hem İslam geleneğinde doğaüstü güçler insan formlarına girmeye başlamışlardır. Burada da genellikle kişiye özgü olan bu dönüşüm formunun bazen yaşanılan yerdeki herkes tarafından görülebildiği dikkat çekmektedir. Hem yukarıdaki Cebrail örneğinde hem de Lut kavminin kıssasında da benzer bir durumun olduğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca Cebrail'in insan forumda Hz. İbrahim'e, Hz. Lut'a ve Hz. Meryem'e görüldüğü Kur'an-ı Kerim'de zikredilmektedir.⁸⁹

Hz. Peygamber'in vizyonların çok büyük bir çoğunluğu Cebrail'i görmesinden müteşekkildir. Yirmi üç yıl gibi uzunca bir süre peygamberlik yapması dolayısıyla ve Kur'an-ı Kerim'in birden değil peyderpey inmesi neticesinde ve nihayetinde herhangi bir sorunda Allah'ın Cebrail'i peygambere göndermesi dolayısıyla Hz. Muhammed Cebrail ile görüşmüştür. Bunlardan sadece vahiy için Cebrail ile görüşme sayısının 26.000 olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁹⁰ Tabidir ki bu görüşmeler bazen sadece sesle, bir perdenin ardından olduğunu bildiğimiz için ve İslam geleneğinde rüyanın da bir vahiy alma şekli olarak değerlendirildiği üzere bu sayının tamamının görünüm olarak değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir.

İslam geleneğinde oldukça tartışmalı bir konu olsa da Mi'rac hadisesi Hz. Muhammed'in en ünlü görünüm müşahedelerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamına gelen uruc kelimesinden türeyen mi'rac kelimesi “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” anlamlarına gelmektedir. İstilah manası Hz. Muhammed'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade etmektedir.⁹¹

İslam peygamberi Mekke döneminde uzun bir müddet çeşitli sıkıntılara muhatap olmuştur. Üç sene boyunca çevresindeki Müslümanlarla birlikte büyük eziyetlere maruz kalmışlardır ve müminlerin bir kısmı Habeşistan'a hicret etmiştir. Kendisi ve geriye kalan Müslümanlar ise müşriklerin katı eziyet programlarıyla yüzleşmek zorunda kalmışlardır.⁹²

⁸⁹ Hûd 11/69, 77; el-Hicr 15/51, 68; Meryem 19/17.

⁹⁰ Yusuf Şevki Yavuz - Zeki Ünal, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Cebrail* (İstanbul, 1993), 7/203.

⁹¹ Salih Sabri Yavuz, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Mi'rac* (Ankara, 2020), 30/132.

⁹² Arslan Karaoğlu, “İsra ve Mi'rac Hadisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi”, *Bilimname*, (2017), 555-556.

Böyle bir ortamda uyku ile uyanıklık arasındaki bir halde Cebrail peygambere gelerek göğsünü açtı, zenzem suyu ile yıkadıktan sonra içini iman ve hikmet ile doldurduktan sonra kapattı. Burak isimli bir binek ile Hz. Muhammed'i Beytülmağdis'e götürdü. Orada Hz. Peygamber iki rekat namaz kıldıktan sonra dışarı çıkınca Cebrail kendisine biri şarap diğeri süt dolu iki kap getirdi. Hz. Muhammed süt dolu kabı seçince Cebrail "fıtratı seçtin" diyerek karşılık verdi. Sonrasında onu alıp dünya semasına çıkarttı. Semaların her birinde bir peygamber ile görüştü. Sırasıyla Adem, İsa, Yusuf, Harun, Musa ve İbrahim peygamberlerle görüştü. Nihayetinde Allah'ın huzuruna çıktı. Kendisine elli vakit namaz farz kılındı. Dönüşte Hz. Musa elli vakit namazın insanlara çok ağır geleceğini söyledi ve Allah'tan onu azaltmasını istemesini tavsiye etti. Böylece namaz beş vakte inene kadar Hz. Peygamber'in Allah'a ricası ve Hz. Musa ile konuşması sürdü. Hz. Peygamber görüşmesini bitirip semadan inerken kendisine Bakara suresinin son ayetleri ve Allah'a şirk koşmayanların günahlarının affedileceği müjdesi verildi.⁹³ Ana hatlarıyla aktardığımız rivayetlerin çeşitli varyasyonlarının olduğunu da belirtmek gerekir. Mi'rac hadisesinin nerede başladığı ve Hz. Muhammed'in diğer peygamberlere namaz kıldırıp kılmadığı gibi konularda çokça izahat yapılmış ve farklı fikirler ortaya konulmuştur. Çalışmamız açısından bu konuların bir önemi olmadığı cihetiyle biz bu konulara girmeyeceğiz.

Bahsedilen tartışma konularından bizi ilgilendiren husus hadisenin ruhen mi bedenen mi olduğu tartışmasıdır ki kelam ve hadis alimlerinin çoğunluğu olayın bedenen ve uyanık halde gerçekleştiği görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüşteki alimler ayette geçen "abd" kelimesinin ruh beden bütünlüğüyle Hz. Muhammed'in kastedildiğini ortaya koymuşlardır.⁹⁴ Dolayısı ile bizim Mi'rac olayını çalışmamızda bir görüm olarak değerlendirmemiz gereklidir.

Öncelikle semaya yükseliş şablonu eski Hint ve İran efsane ve mitleriyle diğer dinlerde de mevcuttur. Yahudi dini geleneğinde İdris, İbrahim, Musa ve İshak gibi Tanah'ta ismi zikredilen peygamberlerle bazı tarihî kişiliklerin yeryüzünden ilâhî âlemlere çıktığına inanılır. Bilhassa melek Yahoel tarafından göksel bir araçla bulut içinde göğe yükseltilen Hz. İbrahim'in Rab Yahve'nin tahtını müşahade edişiyile ilgili betimlemelere daha sonraki Yahudi dini literatüründe oldukça sık rastlanmaktadır.

⁹³ Müslim, *Sahih-i Müslim*, İman 50-52.

⁹⁴ Yavuz, "TDV İslâm Ansiklopedisi", 30/133.

Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra mezarından çıkıp semavi âleme yükselmiştir.⁹⁵

Mi'rac hadisesinin yorumlanmasında da farklı görüşler bulmak mümkündür. Cebrail'in Hz. Muhammed'in göğsünü yarıp yıkamasının anlamını sorgulayan Müslüman alimler bu olayın namazın mi'rac gecesi farz olduğuna işaret ettiğini düşünmüşlerdir. Zira namaz insanın hem beden hem ruh temizliğini gerektiren bir ibadet şeklidir. Mi'rac'ın bir başka anlamı da insanların kıldığı namazın Allah'la buluşup konuşmak olduğunu göstermesi olarak yorumlanmıştır.⁹⁶ Nitekim mi'rac kelimesinin merdiven anlamını vermesi insanın manevi şekilde yukarı çıkmasına delil olmaktadır. Böylece insanlar Mi'rac hadisesinden öğrendiklerini hayatlarına uygulamışlar ve alimler namazın insanı manevi alemlerde semalara çıkardığını belirtmişlerdir.

Mi'rac hadisesinin bir benzerini Sihizm dininin kurucusu Guru Nanak'ta yaşamıştır. Guru Nanak her sabah yaptığı gibi Bein Nehri'nde su banyosu yapmaya gitmiştir. Nehre girmiş ancak bir daha çıkmamıştır. Üç gün boyunca nehirde çıkmayan Guru Nanak üç günün sonunda nehirde dışarıya çıkmış ve başından geçenleri anlatmıştır. Guru Nanak'a göre tanrı kendisini göğe çıkarmış daha sonra içmesi için ona bir fincan nektar ikram etmiştir. Tanrının böylece kendisini yücelttiğini ve insanları doğru yola iletme görevini verdiğini söyleyen Guru Nanak, bu hadiseden sonra dinini yaymaya başlamıştır.⁹⁷

Zerdüştiliğin kurucusu kabul edilen Zerdüş'te Mi'rac hadisesini yaşayanlardan biridir. Zerdüş kutsal kabul edilen Daiti Nehrinin kenarında otururken birdenbire başmelek görünmüştür. Melek tarafından tanrı Ahura Mazda'nın huzuruna çıkarılmıştır. Orada kendisine "Gerçek Din" öğretilmiş ve bu dinin temel kaideleri ezberletilmiştir. Bu olay Zerdüştiliğin tarihinde bir dönüm noktası olmuş ve inananları tarafından Zerdüş'ti takvimin başlangıcı sayılmıştır.⁹⁸

⁹⁵ Yavuz, "TDV İslâm Ansiklopedisi", 30/132-135.

⁹⁶ Hayati Aydın, "Mi'râc Olayı, İmkânı ve Keyfiyeti", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62 (Haziran 2022), 120.

⁹⁷ Hamdullah Demirel, "*Sihizm'in Hint Dinlerinden Farklı Yanları ve İslam ile Benzer Yönleri*" (İğdır-İğdır Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 72-73.

⁹⁸ Ömer Faruk Araz, "*Zerdüştiliğin Doktrinleri*" (İstanbul- Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 14.

Görüm olgusu Hz. Muhammed'in vefatının ardından da devam etmiştir. İslam geleneği içerisinde ondan sonraki birçok sufi vizyon gördüklerini belirtmişler ve bu hadiseleri eserlerinde neşredip sonraki nesillere aktarmışlardır. Tasavvuf kitapları arasında çokça tartışmaya sebep olan Şeyh Bedreddin'in yazdığı yahut müritlerinin derlediği Varidat isimli eserde vizyon örneklerine rastlanmaktadır. Esere göre Şeyh Bedrettin 1407 yılında şiddetli bir hastalığının eline düşer. Öyle ki hastalığından kurtulmanın mümkün olmadığı kanaatine varır ve hayatından ümidini keser ve şöyle devam eder:

“Hemen masivadan yüz çevirerek Hakk'a yöneldim. Gönlümün derunundan: “Ya Rab, bu hastalıkla beni alacak mısın?” diye niyaz ettim. Bunun üzerine hiçbir suret görmeksizin Hak Teala'nın “Ben seni bu hastalıktan kurtaracağım dediğini işittim.” Hemen kendime gelip vücudumda elem ve ıstıraptan eser kalmadığını hissettim. Derhal tam sevinç ve zindellikle kalkıp oturdum.”⁹⁹

Şeyh Bedrettin söz konusu görümünde Eski Ahit'in birçok peygamberi gibi tanrının sesini duyduğunu belirtmiştir. İslam geleneği söz konusu olduğunda Tanrının görülüp görülemeyeceğine dair tartışmalar dikkate alındığında Bedrettin'in görümünde tanrının cisminin görülmemesi olağandır. Görümde Şeyh Bedrettin'in masivadan yüz çevirdim demesi görüm geleneğinde inziva kavramının karşılığı olarak görülmelidir. Birçok kere belirtildiği gibi vizyonerler peygamberler hariç tutulduğunda dünyadan yüz çevirip görüm müşahedesi için bir başlangıç olarak inzivaya çekilmektedirler. Bu inziva neticesinde görüm meydana gelebilmektedir. Şeyh Bedrettin'de de bu hadise vukuu bulmuş görünmektedir.

Sufilerin belki de yaşadığı en ünlü görümlerden biri Beyazıd-i Bestami'ye (ö. 234/848) ait olanıdır. Bu ünlü sufi şeyhi hayatının birçok döneminde mi'rac yaşadığını söylemektedir. Bu mi'raclardan birini şöyle tasvir etmektedir:

“Bir kere yüseklerle çıkarıldım, nihayet huzuruna varıp durdum. Bana şöyle hitap etti: “Ey Beyazıd! Halkım seni görmek istiyor.” Ama azizim ben onları görmek istemiyorum, eğer sen onların beni görmelerini arzu ediyorsan ben sana muhalefet etme gücüne sahip değilim. Bu takdirde beni birliğinle o kadar süsle ki halkın beni gördüklerinde seni gördük desinler ve bu durumda o sen olasan ve ben orada olmayayım.”

Beyazıd'a göre Allah istediğini geri çevirmemiştir. Beyazıd'ı kendi huzurunda süslemiş ve ululamıştır. Sonrasında Beyazıd halkın huzuruna çıkmış ancak ikinci adımda kendinden geçmiştir. Bunun üzerine Allah kullarına Beyazıd'ı iade

⁹⁹ Şeyh Bedrettin, *Varidat Tercümesi ve Şerhi*, çev. Hüseyin Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016), 133.

etmelerini zira Beyazıd'ın Allah'tan ayrı olmaya sabredemeyeceğini buyurmuştur.¹⁰⁰ Buradan anlaşılacağı üzere Beyazıd kendisini uyanık halde Allah ile görüştüğünü açıkça zikretmektedir. Sufiler bu görümün Allah'ın bizzat zatı olmadığı konusunda hemfikirlerdir. Çalışmamız açısından görümün önemi Hz. Muhammed'den sonra da görüm geleneğinin devam ettiğinin kanıtı olmasıdır. Beyazıd'ın kendisi uzun müddet dünyadan el çekmiş ve bir münzevi olarak yaşamıştır. Beyazıd'ın bu inzivaları onu görümlere hazırlamıştır. Görüm müşahadesini birçok kez yaşayarak geleceğe dair bilgilerden ziyade kendi manevi yüksekliğini artıracak görümler görmüştür. Bu görümlerin çalışmamızın ana konusunu olan Yahudi Hristiyan vizyonerlerinkinden farklı olduğu ve vizyonerin milletini değil sadece şahısları kapsadığı ve ilgilendirdiği çok açıktır.

Sufi geleneğın görüm müşahadesi İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ile devam etmektedir. İbnü'l-Arabî hayatı boyunca bir çok kez vizyon görmüştür. Bu vizyonları eserlerinde yazıya geçirmiştir.

İbnü'l-Arabî görümlerinin birinde Muhammed El-Haşar isimli bir kişiyle buluşup onunla birlikte Doğu'ya yapması gereken bir geziye ait parlak bir görüm yaşadı:

“Sayısız ışık sütunları üzerinde duran Allah'ın Tahtını gördüm ve hepsi de şimşek gibi çakıyordu. Buna karşın, hayal edilemez bir dinginliğe sahip bir gölgelik de vardı içinde. Bu gölge Taht'a ait içbükeylikten ileri geliyor ve Taht'ın üzerinde oturmakta olan Rahman'ın ışığını perdeliyordu. Taht'ın altında bulunan ve 'En Güçlü ve En Yüce Allah'tan başka Kudret Sahibi yoktur' sözlerinin kaynaklandığı Hazine'yi görüyordum. Allah'ın kutsaması onun üzerine olsun, Hazine, Adem'den başkası değildi. Onun altında da görünce tanıdığım başka hazineler ve çevrede uçan güzel kuşlar vardı. Diğerlerinden daha güzel olan bu kuşlardan birisi, bir arkadaş ile birlikte Doğu'ya gitmem gerektiğini söyledi. Bütün bunlar olduğu sırada ben Marakeş'teydim.”¹⁰¹

İbnü'l-Arabî'nin bu görümü birçok açıdan özeldir. Öncelikle Allah'ın tahtının kastedildiğı ve müşahade edildiğı ilk vizyonlardan biri olduğu açıktır. Bu türden bir vizyon kendisinden önceki gelenekte hiç sözü edilmeyen bir vizyon çeşidini oluşturmaktadır. Çalışmamamızın ana konusunu oluştursan Kitab-ı Mukades içerisindeki vizyonlarla ortak bir noktası vardır. Yahudi külliyatının Tanah metninde ve sonraki yüzyıllar boyunca Yahudilik içerisindeki mistiklerin kullandığı markabah yolu da aynen İbnü'l-Arabî gibi tanrının tahtını müşahade etmekle ilgilidir. Yahudi

¹⁰⁰ Süleyman Uludağ, *Beyazıd-i Bestami Hayatı Menkıbeleri Fikirleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 176-177.

¹⁰¹ Muhyiddin İbn Arabi, *Endülüş Sufileri*, çev. Refik Algan (Dharma, 2002), 29.

dünyasının mistiklerinin Endülüs coğrafyasında etkin olduğu bilindiğine göre İbnü'l-Arabî'nin bu görüşünün dikkat çekici özelliklere haiz olduğu kuşkusuzdur. İleride Yahudi vizyonlarında bu konu ayrıntılı olarak işleneceği için bu kadarlık açıklamayı yeterli buluyoruz.

İbnü'l-Arabî seyahatlerine devam ederken görüşlerde onu izlemiştir. İbnü'l-Arabî başka bir görüşünü söyle anlatmaktadır:

“Bir gece (görüm içinde) kendimi, her biri ötekine büyük bir ruhsal neşe ile bağlanmış gökyüzünün tüm yıldızlarına bağlanmış olarak gördüm. Yıldızlar ile birleştikten sonra bana (alfabenin) ruhsal evlilikteki harfleri verildi. Bu görüşümü, adımlı gizli tutmasını rica ederek, görüşler hakkında derin bilgisi olan bir kişiye aktarması için bir arkadaşına anlattım. Görümü adama anlattığı zaman, ‘Bu öylesine sınırsız bir deniz ki bu görüşü gören kişiye en yüce şeylerin, gizemlerin bilgisi ve yıldızların özellikleri açılacak ve kendi zamanı içinde hiç kimse onun kadar bir bilgiye sahip, olmayacak,’ demiş. Sonra, bir süre için susmuş ve ‘Eğer bu görüşü deneyimleyen bu kentte ise, buraya gelmiş olan genç Endülüslü’den başkası olamaz,’ diye eklemiştir.”¹⁰²

İbnü'l-Arabî'nin bu vizyonu tamamen kişisel bir görüş şeklinde cereyan etmiştir. Kendi manevi şahsiyetinin yükselmesi ve hikmetinin tamama ermesi için Allah tarafından bir lütuf olarak verildiğini kendisi söylemektedir. Bu olay neticesinde İbnü'l-Arabî bilginin ve hikmetin sınırına ulaşmış ve bilmesi gereken her şeyi bildiğini aktarmış görünmektedir. Zira İbnü'l-Arabî'nin yazdığı eserlerin pek çoğunda kendisini diğer velilerden üstün gördüğünü, Allah tarafından kendisine bu nimetin verildiğini açıklamaktadır.

Görümde dikkat çeken noktalardan biride yıldızlarla birleşme sayesinde ilim verilme noktasıdır. Burada söz konusu olan Yıldızname olarak bilinen yıldızların konumlarından ve hareketlerinden yola çıkarak insanın bazı bilgiler elde edebileceğine olan inançtır. Arapça'da ‘ilmü ahkamî’n-nücum’, günümüzde batı dillerinde astroloji, Türkçe’de ise yıldız falı yahut münecimlik adıyla bilinen bu inancın kökeni hayli eskiye dayanmaktadır. Mezopotamya medeniyetinde ziggruatların kuruluş amacından biri güneşin, ayın ve diğer yıldızların hareketlerini incelemek olduğu belirtilmiştir. Nitekim Mezopotamyalılar her bir yıldızın bizim dünyamızda bir etki alanı oluşturduğuna inanmışlardır. Bu inancın varlığı diğer medeniyetlerde de kendisine yer bulmuş ve İslam geleneğinde de yıldızname adında eserler kaleme alınmıştır.¹⁰³

¹⁰² İbn Arabî, *Endülüs Süfileri*, 30.

¹⁰³ İlyas Çelebi, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Yıldızname* (İstanbul,2013) 43/545-547

İbnü'l-Arabî'nin hayatı buna benzer pek çok görüm içerir. İslam sufileri arasında görü kelimesini eserlerinde en çok kullanan sufilerden biridir. İbnü'l-Arabî görümleri namaz ve meditasyon sonucunda elde ettiğini kendisi eserlerinde beyan etmektedir. Sevilla şehrinde ikamet ederken dünyadan kopuk bir şekilde mezarlıklarda inzivaya çekilmiş ve burada ölülerin ruhlarıyla fikir alışverişinde bulunmuştur:

“Bir süre için mezarların arasında inzivaya çekildim. Şeyhimiz el-Kumi'nin birisine benim canlılar ile ilişkimi kesip ölümler ile ilişki kurmaya başladığını söylediğini işitmiştim. Bu yüzden ona haber gönderdim ve gelip kimlerle ilişkide olduğumu görmesi için ricada bulundum. Öğle namazını kıldıktan sonra tek başına geldi ve beni kabirlerin arasında başı eğik bir biçimde, o sırada benimle birlikte orada bulunan ruhlar ile konuşurken buldu. Çok büyük bir dikkatle geldi ve yanıma oturdu. Ona baktığım zaman yüzünün renginin değişmiş olduğunu, kendisini rahatsız hissettiğini ve üzerine çökmüş olan ağırlık yüzünden kafasını kaldıramadığını gördüm. Gülümsedim, ama o sıkıntısını çektiği gerginlik yüzünden gülümseyemedi. Görüşmelerimi bitirdikten sonra Şeyhin sıkıntısı geçti, bana doğru döndü ve iki gözümün arasından öptü. O zaman ona, 'Ölümler ile iletişime geçmiş olan kimmiş, sen mi, yoksa ben mi?' diye sordum.”¹⁰⁴

Yukarıdaki görüde İbnü'l-Arabî görülerini başka bir kişiyle (Şeyhle) paylaştığı görülmektedir ki bu durum görüm tarihi açısından nadir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İbnü'l-Arabî görümlerden dolayı herhangi bir korku, endişe duyduğuna dair bir veri paylaşmamıştır. Bu bakımdan da kendi görümleri şamanik yahut Ortadoğu görülerinden ayrılmaktadır. Diğer bakımdan İbnü'l-Arabî'nin görülerini bütüncül bir bakışta ele aldığımızda onun görülerinin sadece kişisel gelişimine katkı sağlamak amacıyla gerçekleştiği gözlenmektedir. Kavimsel bir öngörü yahut geleceğe dair bir uyarı gibi Yahudi-Hıristiyan geleneği görülerinden de bu bakımdan ayrılmaktadır.

Böylece şimdiye kadar görümlerin ne demek olduğunu, tarihsel olarak belli yönlerini, nasıl ortaya çıkıp geliştiklerini eski Mezopotamya uygarlığında, Türkistan coğrafyasındaki şaman kültlerinde ve İslam medeniyetindeki yerini tahlil etmiş bulunuyoruz. Bundan sonra bölümümüz Kitab-ı Mukaddes üzerinden görümlerin tarihi ve tahlili olacaktır.

¹⁰⁴ İbn Arabî, *Endülü's Sufileri*, 19.

I. BÖLÜM

TANAH'TA GÖRÜMLER VE MUHTEVASI

1.1 Tanah'ın Tarihsel Süreci

Yahudi kutsal kitabı yüz yıllar süren eklemeler ve düzeltmelerle son halini almıştır. Söz konusu bu kitapta peygamberlerin, tanrı adamlarının, kahinlerin, kohenlerin hatta sıradan insanların yaşadığı olağanüstü tecrübelerden bahsedilmektedir. Bu tabiatüstü olayları ve kişileri anlamak için Yahudi tarihini ve kutsal kitaplarını bilmek gerekir.

Yahudi kutsal kitabı Tanah; Tora, Neviim, Ketuvim olmak üzere toplam üç ana bölümü içermektedir. Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye kitaplarından oluşan Tora'da evrenin yaratılışından Hz. Musa'nın ölümüne kadar olan olaylar incelenmektedir. Bu arada meydana gelen kronolojik olaylar anlatılırken Yahudilerin sosyal hayatlarında uyması gereken kurallar yani Mizvotlar da öğretilmektedir.¹⁰⁵ Tanah kitabı Tora (Tevrat), Neviim ve Ketuvim adı verilen üç ana bölümden müteşekkildir. Bu bölümlerin baş harflerinin birleşmesiyle Tanah ismi oluşmaktadır.¹⁰⁶

Yahudiliğe dair başlıca belge yukarıda söz edilen Tanah diğer bir adıyla Eski Ahit'tir. Ahit kelimesini ortaya çıkarıp kullanılır kılan ise Hristiyan kilisesi olmuştur. Eski Ahit Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümünü oluşturmaktadır. İkinci bölümünü ise

¹⁰⁵ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 18.

¹⁰⁶ İbranice 'k' harfi sona geldiğinde ses dönüşümüne uğrar ve 'h' şeklinde telaffuz edilir

Hristiyanların Yeni Ahit'i yani İncil oluşturur. Eski Ahit'i meydana getiren kitapların çoğunluğu İbranice yazılmışlardır. Bazı parçalar o dönemde Ortadoğu coğrafyasında Samilerin yaygın olarak kullandıkları Aramice dilinde yazılmıştır. Bugün elimizde Tanah'ı oluşturan temelde iki nüsha bulunmaktadır. Massoretik denen ve İbranice yazıya geçirilen bu nüshanın yazım tarihi olarak M.S. VII. ve X. yüzyıllar gösterilmektedir. Diğer nüsha M.Ö. 150 yıllarında Mısır'da yaşayan ve İbraniceyi bilmeyen Yahudiler için Yunanca yazılmış Septuaginta metnidir. Kelimenin anlamı çeviriyi yapan yetmiş kişiden gelmektedir ki bu yüzden yetmişlerin çevirisi olarak bilinmektedir. Bunlara ilaveten Kilisenin yaptırdığı bir çeviri daha vardır ve adına Vulgate denilir. Bu çeviride M.S. 400 yıllarına tekabül etmektedir.¹⁰⁷ Vulgate (Yaygın Nüsha) Saint Jerome tarafından çevirildikten sonraki süreçte Trent Konsili'nde (1546) Roma Katolik Kilisesi'nin resmi ve muteber tek nüshası ilan edilmiştir. Bu nüsha Yahudilerin otuz dokuz kitaptan oluşan Tanah listesine ilaveten yedi kitap daha barındırmaktadır.¹⁰⁸ Septuagint çevirisi de diğer çevirilerden farklı olarak deuterokanonik ve apokrif olarak kabul edilen kitapları içerir. Her iki türde kilise tarafından kutsal olarak onaylanmamış ama okunmasında bir mahsur görünmeyen kitapları oluşturur.¹⁰⁹

Bu kitapların ilahi kaynaklı olduğu ve asla değiştirilmediği inancı bugün dahi Yahudi ortadoksisinin temel argümanını oluşturmaktadır. Yüzyıllar boyunca hem Yahudilik hem de Kilise bu argümandan taviz vermemiştir. Ancak Batıda XIV. yy ile birlikte Rönesans ve Reform hareketleri beraberlerinde aydınlanma hareketini de doğurmuştur. Bu dönemlerde Kitab-ı Mukaddes'in tartışılmayan mutlak otoritesi din bilginleri tarafından incelenmeye alınmış ve bu din bilginleri Eski Ahit tarihini kritik etmişlerdir. Kutsal Kitabı oluşturan müstakil kitapların orijinal olup olmadığı ve ilk nüshalarının nerde olduğu soruları bu dönemde gündeme gelmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınları, 1960), 117-118.

¹⁰⁸ Ömer Faruk Harman, "Kitâb-ı Mukaddes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/75.

¹⁰⁹ Pınar Serdar Dinçer, "Eski Ahit'in İlk Yunanca Çevirisi: Septuagint", *Akademik Hassasiyetler* 6 (2019), 160.

¹¹⁰ Muhammed Ali Bağır, "Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014), 281.

İbranice Kutsal Kitap'ın bugün elimizde hiçbir orijinal nüshası tam ve eksiksiz olarak bulunmamaktadır. Elimize ulaşan en eski İbranice orijinal yazma M.S. X. yüzyıla aittir. Buna karşılık elimize geçen daha eski olan nüshaların dili Yunanca ve Latince'dir. Ayrıca Süryanice bir metin de elimizde bulunmaktadır ki onun da tarihi M.S. 2. yüzyıldan öteye gitmez. Bu metinlerin aralarında basit çevirmen hataları dahil birçok farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.¹¹¹

Yahudilikte tüm bu süreç sonunda hangi kitapların kutsal ve kanon hangi kitapların vahiy dışı olduğu tartışmaları oldukça geç bir dönemde nihayet bulmuştur. M.S. 90-100 yılları arasındaki bir tarihte toplanan Jamnia Sinodu bugün Yahudiliğin kanon kitaplarını resmi olarak belirlemiştir ki bugün de bu karar aynen uygulanmaktadır. Daha eski bir tarihe atıf yapılacaksa tüm külliyat olmasa da Musa'nın Kitabı olarak ünlenen Tanah'ın ilk beş kitabı (Pentakok) Kral Yoşiya (M.Ö. 640-608) zamanında kutsal olarak kabul ediliyordu. Söz konusu bu beş kitabın (Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye) sürgün dönüşü Kohen Ezra tarafından halka okunmasıyla beraber kutsallığı resmiyet kazanmıştır. Daha sonraki kitaplar Rut, Tarihler, Ezra, Nehemya, Mersiyeler ve Daniel kitapları dışındaki peygamberler bölümünün kanonlaşma süreci milattan önce 3. yüzyılın başlarından ikinci yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Eski Ahit'in üçüncü bölümünü oluşturan Ketuvim kitapları ise milattan önce dördüncü ve ikinci yüzyıllar arasındaki süreçte kutsal kabul edilerek Yahudi dini literatürüne girmişlerdir.¹¹²

Tanah üç ana bölümden oluşmaktadır ve bu bölümlerin şüphesiz en önemli kısmı Torah (Tevrat) kabul edilmektedir. Torah Yahudi inancı gereğince kelime kelime Rab Yahve tarafından Hz. Musa'ya yazdırılmıştır. Torah'ın bir benzeri asla gelmeyecektir. Hz. Musa'dan bugüne kadar asla bozulmadan Yahudilere miras kalmıştır. Torah beş ana bölümden oluşmaktadır ve bu bölümleri tamamen Hz. Musa'nın yazdığı kabul edilmektedir. Bu bölümler: Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye'dir.

Tekvin; Rab Yahve'nin evreni yaratmasıyla başlar. Yahve güneşi, ayı, bitkileri, evreni altı günde yaratır ve yedinci gün dinlenir. Adem'i kendi suretinde yaratan Rab onu ve eşini Aden'de bir bahçeye yerleştirir. Günaha giren çift Aden'den

¹¹¹ Challaye, *Dinler Tarihi*, 119.

¹¹² Ömer Faruk Harman, "TDV İslâm Ansiklopedisi", *Ahd-i Atik* (İstanbul, 1988), 1/496.

kovulur ve yeryüzünde yaşamaya zorlanır. Torah Adem'den başlayarak son düzeltmelerinin olduğu çağa kadar uzunca bir soy kütüğü verir. Bu soy kütükleri Yahudilikteki seçilmişlik inancının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Torah Habil ve Kain'in trajedisini işledikten sonra Nuh'a kadar olan olayları anlatmayı sürdürür. Nuh ve ailesi zamanında insanların günahları Yahve'nin insanları ortadan kaldırması için bir sebep oluşturur. Yalnızca Nuh ayrıcalıklı bir tutumla kayırılır ve kendisine inanan ailesine de şefaet sağlanır. Torah söz konusu baplarda uzun uzadıya geminin boyutu hakkında malumatlar vererek dikkati üstüne çekmeyi başarır. Her ne kadar tufanın yerel mi yoksa evrensel mi olduğu tartışmalı olsa da Torah özelinde insan soyunun Nuh ile beraber devam ettiği göz önüne alınırsa Yahudilik açısından durumun evrensel olduğu ortadadır. Bütün yeryüzünü kaplayan tufandan yalnızca Yahve için temiz ve sadık bir iman sahibi Nuh ve ailesi kurtulabilmiştir. İnsanlık soyu bundan böyle Nuh 'ın soyu olacaktır.¹¹³ Tekrar dünyaya yayılan ve çoğalan insan soyu eski gücüne ulaştığında ise Babil kulesini yapmaya girişir. Bu girişime öfkelenen Tanrı o güne kadar bütün insanların ortak olan dilini karıştırır ve insanlar artık birbirlerini anlayamaz olurlar. Ve nihayet Hz. İbrahim dünyaya gelecek ve insanlığın tarihi yerini İsrailoğullarının tarihine bırakacaktır. Hz. İbrahim'den itibaren seçilmiş bir soy olan İbraniler'in öyküsü İshak, Yakup ve Yusuf'la devam eder ve Yusuf'un Mısır'da ölmesiyle Tekvin bölümü son bulmaktadır.¹¹⁴

Çıkış kitabı Musa ve Harun'un önderliğinde İsrail'in Firavun'un esaretinden kurtulmaları için Rabbin yaptıklarını anlatmaktadır.¹¹⁵ Uzun bir müddet esaret altında putperestlikle geçen yüzyılların ardından İsrail Rabbin büyük mucizeleriyle beraber Mısır'dan çıkar ve çölde Musa'nın Yahve'den Tevrat'ı almasıyla ve bütün İsrail'i kapsayacak kurallar koyup onları yönetmesiyle devam eder.

Levililer ve Sayılar kitapları Yahve'nin birçok yerde İsrail'i denemesi ve Musa'nın başından geçen hadisleri anlatır. Yahve Harun soyuna özel bir önem verir ve onları dini liderler olarak İsrail'in başına geçirir. Sayılarda seçilmişliğin kanıtı olarak uzun uzadıya anlatılan soy kütükleri yer almaktadır. En önemli konulardan biri

¹¹³ Yaratılış 6/1-23.

¹¹⁴ Yaratılış: 50/1-22.

¹¹⁵ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, ed. Recep Kibar (Ankara: Külliyat Yayınları, 2016), 136.

ise Ahit Sandığı'nın taşınması ve korunması olacaktır. Ahit Sandığı her zaman ordunun önü sıra taşınmalıdır. Onu koruma görevi de tanrının seçtiği Harun soyuna yani Kohenler'e aittir.¹¹⁶

Tesniye ilk beş kitabın bir tekrarını oluşturur ve Yahvenin koyduğu yasaları yeniden bir sırayla şekillendirir. İsrail'in tanrının seçilmiş halkı olduğu vurgusu ön plandadır. Şunu belirtmek gerekir ki modern araştırmalar dil ve üslup olarak tesniyenin ilk dört kitaptan oldukça farklı olduğunu ve bu kitabın Musa şeriatine sonradan eklendiğini iddia etmektedirler.¹¹⁷

Tanah'ın ikinci bölümünü oluşturan Neviim (Peygamberler) iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk kısma Yeşu, Hakimler, Samuel Kitapları, iki Krallar kitaplarına ilk nebiler (Neviim Rişonim) ismi verilir. İkinci grubu ise İşaya, Yeremya, Hezekiel ve on iki küçük peygamber oluşturur. Bu ikinci kısma sonraki peygamberler denilir ve Neviim Ahoronim olarak isimlendirilirler.¹¹⁸ Yahudi inancın da Neviim bölümünü her peygamberin kendisinin yazdığına inanılmaktadır. Ancak modern çalışmaların hiçbirisi bu inancı destekler nitelikte değildir. Kitapları kim ya da kimlerin yazdığı konusunda elimizde kesin kanıtlar yoktur. Bu yüzden günümüz literatüründe kitabın yazarına ilişkin tarihsel yazar, kastedilen yazar (The Implied Speaker) gibi sıfatlar kullanılmaktadır.¹¹⁹

Üçüncü ve son bölümü oluşturan Ketuvim (Kitaplar) Yahudiler ve Hristiyanların kitaplarında aynı sıralamada yer almazlar. Örneğin Daniel kitabı, kilise tasniflerinde Neviim (Peygamberler) bölümünde yer alırken Yahudi geleneği içerisinde her zaman Ketuvim bölümünün içerisinde yer almıştır. Ketuvim'in en önemli kısımlarından biri Davud'un Rab Yahve'ye yazdığı şiirler olarak bilinen Mezmurlar'ı içermesidir. Diğer kitaplar ise peygamber olarak görülmeyen ama Yahudilik tarihi içerisinde önemli addedilen kişilerin olduğu kitapları içerir. Süleyman'a ait Vaiz ve Neşideler Neşidesi kitabı, Ester, Rut, Nehemya, Birinci ve

¹¹⁶ Galip Atasagun, "Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 131.

¹¹⁷ Richard Elliott Friedman, *Kitab-ı Mukaddes'i Kim Yazdı?* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010), 163.

¹¹⁸ Harman, "TDV İslâm Ansiklopedisi", 1988, 1/496-497.

¹¹⁹ Martti Nissinen, *Ancient Prophecy* (New York: Oxford University Press, 2017), 144-145.

İkinci Tarihler İsrail ulusu için önemli işlere imza atmış kişilerin bahislerini içermektedir.¹²⁰

Günümüzde bu kitapların pek çoğunun Yahudi inancı gereği peygamberlerin yazdığına dair inanç, yerini bilimsel tespitlerle elde edilmiş hipotezlere bırakmıştır. Tanah'ın en önemli kısmı kabul edilen ve günümüze kadar korunduğu söylenen, bizzat Musa'nın yazdığı iddia edilen Torah hakkında XV. yüzyıldan itibaren çeşitli hipotezler öne sürülmektedir. Thomas Hobbes, Baruch Spinoza, Richard Simon, Jean Astruc, Julius Wellhausen gibi daha birçok araştırmacı Eski Ahit'te üslup ve şekilcilikten tutup farklı soy ağaçları gibi pek çok çelişki bulmuşlar ve bu düşüncülerle birçok teori ortaya koymuşlardır.¹²¹

Bugün en çok tartışılan ve savunulan görüşlerden biri kaynaklar teorisi olarak ünlenmiştir. Söz konusu Musa'nın beş kitabı (Torah) dört farklı kaynağın kesintisiz bir tarihi anlatı oluşturacak şekilde bir araya getirilip editöryal bir çalışma sürecinden geçmiştir. Teori üzerinde çalışmayı kolaylaştırmak açısından dört kaynak alfabetik harflerle adlandırılmışlardır. Tanrı adını Yahve/Yehova şeklinde kullanan metne "J" kaynağı denilmiştir. Tanrıdan Elohim olarak bahseden kaynağa "E" kaynağı adı verilmiştir. Hukukla ilgili yazılar ve kahinlerin nelerle uğraşacağını anlatan uzun metne "P" kaynağı ve son olarak Tesniye kitabının farklı bir tarz ortaya çıkarmasından hareketle bu kaynağa da "D" kaynağı adı verilmiştir.¹²²

Kaynaklar teorisi bizim çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Ortaya koyulan Yahudi Külliyyatının uzun yüzyıllar neticesinde bir araya getirilmesi bize şunu göstermesi açısından elzemdir: İçerisinde onlarca görüm barındıran metinler bir anda vahiy mahsulü olarak inmemiş uzunca bir süreç nihayetinde yazıya aktarılmışlardır. Dolayısı ile bu durum görümlerin yüzyıllar boyunca bize nasıl değişim gösterdiğini, Yahudi halkının yüzyıllar boyunca görümleri nasıl anladığını ve kitap yazarlarının bunu nasıl aksettirdiğine dair bize oldukça önemli bilgiler sağlamaktadır. Atalar döneminde müşahade edilen görümlerle ondan yüzyıllarca yıl sonra yaşayan Hezekiel Peygamber'in yaşadığı görüm neredeyse zıtlık oluşturmaktadır. Bu veri bize görümün

¹²⁰ Harman, "TDV İslâm Ansiklopedisi", 1988, 1/497.

¹²¹ Merve Yetim, *Eski Ahit Eleştirisi ve Julius Wellhausen* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10-22.

¹²² Friedman, *Kitab-ı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, 32.

tarih boyunca nasıl bir yolda gelişip değiştiğini göstermektedir ki bu da bize kaynaklar teorisi sayesinde mantıklı gelmektedir.

Yukarıda bahis konusu olan genel bilgi verildikten sonra çalışma görüşler üzerinden yürütülecektir. Tevrat'ta geçen görüş ve sahibi hakkında bilgi verilecek ve sonrasında bu görüş analiz edilmeye çalışılacaktır.

1.2. Tanah'ta Görümlerin Muhtevası

Yahudi tarihi söz konusu edildiğinde patriarklar dönemi (Hebrew Patriarch) başlangıç alınarak Tanah'taki tarih yazımı görüşlerden beslenmiştir. Tanah içerisinde "Rab" birçok yerde peygamberleriyle nasıl konuştuğunu bizzat açıklamıştır:

*"Eğer aranızda bir peygamber varsa,
Ben RAB görüşünde kendimi ona tanıtır,
Onunla düşte konuşurum."*¹²³

Yahudi tarihinin altın çağlarında görüşler çok az söz konusu edilse de insanların umuda ve geleceğe dair pozitif inançlarında azalma görüldüğü dönemlerde görüşler, Yahudi halkına umut vermiş ve onları geleceğe hazırlamıştır. Birinci Mabel'in yıkımı ve birinci diaspora, ikinci mabelin yıkımı ve ikinci diaspora, Yahudi halkının Avrupa kıtasında yaşadığı sürgün ve acılar, İspanya sürgünü ve din değiştirme zorlamaları ve son olarak holokost, görüşlerin zirveye ulaştığı yahut Tanah'taki görüşlerin yeniden yorumlandığı ve halka umut aşılama için üzerinde çalışıldığı dönemler olmuştur.¹²⁴

Tanah'taki görüş müşahedesinin içeriği her zaman açık değildir. Yahve Tanah'ın birçok yerinde geçen görüşlerde bazen hiçbir ayrıntı vermez. Örneğin: *"RAB bir görüşünde Avram'a, "Korkma, Avram" diye seslendi, "Senin kalkanın benim. Ödülün çok büyük olacak."* demiştir.¹²⁵ Başka bir yerde: *"O gece Tanrı bir görüşünde İsrail'e, "Yakup, Yakup!" diye seslendi."*¹²⁶ pasuğu yer alır. Bu görüşlerde Tanrı'nın kendisini yahut bir elçisini peygamberlere gönderdiğine dair bir işaret yoktur. Dolayısı

¹²³ Çölde Sayım 24/6.

¹²⁴ Abraham Neuman, "Visions and Visionaries in The Jewish History", *Publications of the American Jewish Historical Society, The Johns Hopkins University Press* 3/47 (1958), 137.

¹²⁵ Yaratılış 15/1.

¹²⁶ Yaratılış 46/2.

ile Tanah’ın ilk bölümünü oluşturan Yaratılış (Tekvin) kitabında görümün ilk örnekleri görüm kelimesini içermekle beraber içeriği net değildir. Sadece bir ses olarak vukuu bulmuş ve bu sesin neye benzediği dahi betimlenmeden yüzeysel bir şekilde peygamberlerin görümleri işlenmiştir.

Bir sonraki adımda Tanrı’nın görümde atalara görüldüğü açıklanır fakat yine bu görüntünün neye benzediği tanrının bizzat kendisi mi yahut Şekina’sı¹²⁷ mı olduğuna dair malumat paylaşılmaz. Örneğin Yaratılış kitabında:

*“RAB Avram’a görünerek, bu toprakları senin soyuna vereceğim” dedi. Avram kendisine görünen RAB’be orada bir sunak yaptı.”*¹²⁸ pasuğu aktarılır. Başka bir yerde : *“Avram doksan dokuz yaşındayken RAB ona görünerek, “Ben Her Şeye Gücü Yeten Tanrı’yım” dedi, “Benim yolumda yürü, kusursuz ol. Seninle yaptığım antlaşmayı sürdüreceğim, soyunu alabildiğine çoğaltacağım.”*¹²⁹

babı geçmektedir. Hz. İbrahim’in görümleri bu şekilde devam eder. Yaratılış kitabının başka bir bölümün de:

*“RAB İshak’a görünerek, “Mısır’a gitme” dedi, “Sana söyleyeceğim ülkeye yerleş. Orada bir süre kal. Ben seninle olacak, seni kutsayacağım: Bütün bu toprakları sana ve soyuna vereceğim. Baban İbrahim’e ant içerek verdiğim sözü yerine getireceğim. Soyunu gökteki yıldızlar kadar çoğaltacağım. Bu ülkelerin tümünü onlara vereceğim. Yeryüzündeki bütün uluslar senin soyun aracılığıyla kutsanacak. Çünkü İbrahim sözümü dinledi. Uyarılarıma, buyruklarıma, kurallarına, yasalarıma bağlı kaldı.”*¹³⁰

pasuğuna yer verilir.

Bu gibi örnekler İshak ve Yakup ile devam etmektedir. Yahve’nin bazen sadece konuştuğu bazen ise atalara görüldüğü aktarılmaktadır. Bu görümler bize Tanah’taki görüm sürecinin ilk örneklerini vermektedir. Tarihi olarak M.Ö. 1700 yıllarından başlatılan atalar dönemi Hz. İbrahim’in Sümer medeniyetini tanıdığı onların geleneklerinden etkilendiği dönem olarak bilinmektedir. Bu etkilenme biçimi Tanah’a da yansımıştır. O dönem insanların herhangi bir günde sıradan işlerini yaparken dahi tanrılarla karşılaşabileceği, onların sesini duyabileceği bir dönem olarak anlaşılmaktadır. Eski Ahit’te bize ilk görüm örneklerini verirken herhangi bir ayrıntılı

¹²⁷ ‘şkn’ kökünden gelen şekina “yerleşmek, oturmak” anlamına gelir. Yahudi literatüründe antropomorfik ifadelerin geçtiği yerlerde tanrı isminin karşılığında kullanılır. Bkz: Salime Leyla Gürkan, “Sekine” TDV İslâm Ansiklopedisi, 36, 239-331.

¹²⁸ Yaratılış 12/7-8.

¹²⁹ Yaratılış 17/1-2.

¹³⁰ Yaratılış 26/2-6.

betimleme yapmamakla birlikte sadece ses ve anlamı verilmeyen bir görüntü şeklinde görümlerim müşahade edileceğini söylemektedir.

Tanah'ta görüm süreci atalar döneminden sonra Hz. Musa döneminde değişime uğrar. Hz. Musa Tanrı'yla artık perde arkasından konuşmaktadır. Zaman zaman pasuklarda içeriği belirsiz, bir Tanrı Musa konuşması yaşanmaya devam etmektedir. Ancak çalı vizyonu ve tanrının dağa tecellisi hadiseleri artık atalar dönemindeki görüm müşahade tarzının büyük oranda değiştiğini ortaya koymaktadır. Kaynaklar teorisine göre en eski kaynak olan "J" kaynağı tanrıyı insan biçimli ve hemen her an insanla görüşebilen bir varlık olarak resmederken aynı zamanda tarihsel olarak "J" kaynağı atalar dönemine denk gelmektedir. Hz. Musa dönemine gelince Yahudiler tanrıyı daha soyut ve madde üstü bir yapıyla tasavvur etmişlerdir. Dolayısı ile görümler de bu sürece paralel olarak daha soyut ve simgeler vasıtasıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Diğer önemli bir husus ise Hz. Musa ile beraber Tanrı'nın kendisine ait kutsal sınırlar çizmeye başlamasıdır. Ürdün'de yanan bir çalıdan seslenen Tanrı, Musa'yı çağırması ve Musa: "Bineni!" (burdayım) demiştir. Bunun üzerine Rab: *"Daha yakına gelme"* dedi. *Ayakkabılarını çıkar, çünkü üzerinde durduğun yer kutsaldır. Ben atalarının İbrahim'in, İshak'ın ve Yakup'un tanrısıyım.*¹³¹

Bu pasuktaki tanrı her ne kadar Hz. Musa'ya onun atalarının tanrısı olduğunu iddia etmiş olsa da görülen o ki Hz. İbrahim ile bir dost gibi oturup yemeğini paylaşan tanrıdan farklı bir türde tanrıdır.¹³² Hz. İbrahim'in görümlerinde oldukça basit ve içeriği net olan konuşmalar yapan Tanrı, Hz. Musa ile anlaşılması zor bir sohbet yapar. Dolayısı ile Eski Ahit'te tanrının kendisini tanıtmı şekliyle ya da Yahudilerin tanrıyı tasavvur ediş şekilleri değiştikçe görümler de buna paralel olarak değişmişlerdir.

Hz. Musa ve İsrailoğulları Mısır'dan çıkıp çöle geldikleri vakit tanrı kendisini onlara göstermek ister. Ancak bu görüm öncesi arınma gereklidir. Üç gün boyunca cinsel perhiz yapılacak ve elbiseler tamamen yıkanmış ve temiz olacaktır. Üçüncü günün sonunda Rab Sina Dağı'na inecektir. Burada Yahve bir uyarı yapar ve Hz. Musa'dan dağın çevresine bir sınır çizmesini, insanların bu sınırdan uzak durmasını, durmayanların kesinlikle öldürüleceğini söylemiştir. Bu da kutsal olanla olmayanı

¹³¹ Çıkış 3/56.

¹³² Karen Armstrong, *Tanrının Tarihi* (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2019), 51.

ayırma girişimi olarak yorumlanmalıdır. Dindeki her yönelme belirli bir sabit noktanın olmasını yani kutsal bir alan oluşmasını gerektirir.¹³³ İlk kez Tanrı burada Hz. Musa ile İsraililere bunu öğretmedir. Tanrı artık insanların görümlerde arkadaş gibi konuşup anlaşılabileceği biri değil korkulması gereken saygısızlık edilmesi düşünülemeyen bir varlık olduğunu insanlara göstermektedir. Sonrasında:

“Üçüncü günün sabahı gök gürledi, şimşekler çaktı. Dağın üzerinde koyu bir bulut vardı. Derken, çok güçlü bir boru sesi duyuldu. Ordugahta herkes titremeye başladı. Musa halkın Tanrı'yla görüşmek üzere ordugahtan çıkmasına öncülük etti. Dağın eteğinde durdular. Sina Dağı'nın her yanından duman tütüyordu. Çünkü RAB dağın üstüne ateş içinde inmişti. Dağdan ocak dumanı gibi duman çıkıyor, bütün dağ şiddetle sarsılıyordu. Boru sesi gitgide yükselince, Musa konuştu ve Tanrı gök gürlemeleriyle onu yanıtladı. RAB Sina Dağı'nın üzerine indi, Musa'yı dağın tepesine çağırdı. Musa tepeye çıktı. RAB, “Aşağı inip halkı uyar” dedi, “Sakin beni görmek için sınırı geçmesinler, yoksa birçoğu ölür. Bana yaklaşan kâhinler de kendilerini kutsasınlar, yoksa onları şiddetle cezalandırırım.”¹³⁴

Görüm vakti gelince halk oldukça korkmuş ve Tanrının çizdiği sınırlara yaklaşmamıştır. Yahve ise Hz. Musa ile atalar dönemindeki kişilerle konuştuğu gibi konuşmayı bırakmış ve bulutun içerisinden konuşmaya başlamıştır. Tevrat tanrının gök gürlemesine benzeyen seslerle Hz. Musa ile konuştuğunu bildirmektedir. Sina dağı bulutlarla kaplıdır, gök gürlemeleri ve ateşle dağı sarmaktadır. Atalar dönemindeki günlük sıradan olaylarmış gibi anlatılan görümler artık olağanüstü bir takım olaylar eşliğinde cereyan etmektedir. Sina dağı vizyonunun tek bir kişiye özgü olmayıp halkın tamamını kapsadığını da göz ardı etmemek gerekir. Tanrı kendisinin tek Rab olduğunu kanıtlamak için bir görüm vermiştir. Diğer taraftan bu görümle birlikte peygamberinin otoritesini de sağlamlaştırmaya çalıştığını görebiliriz.

Hz. Musa'dan sonra görümlerin muhtevası giderek soyutlaşmaya Tanrının kendisini değil onun gösterdiği karmaşık simgelere doğru evrilmeye devam etmiştir. İkinci bir husus olarak görümler tarihin siyasi olaylarına paralel olarak geliştiği için İsrail'in içinde bulunduğu siyasi ortama göre görümlerin muhtevası değişiklik arz etmektedir. Atalar dönemlerinden Hz. Musa'ya ve ondan Davud'un ve Süleyman'ın krallık dönemlerine kadar görümlerin içeriği her zaman müjdeleyici ve teşvik edici olmuştur. Yahve Hz. İbrahim'den İsrail'in güçlü krallarına kadar görüm verdiği herkese onları büyük mucizelerle destekleyeceğini ve ulusların arasında özel bir yeri hak ettiklerine dair güvenceler vermiştir. Ancak kral Süleyman'dan itibaren İsrail

¹³³ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Gece Yayınları, 1991), 2.

¹³⁴ Çıkış 19/16-23.

krallığı bir burhan dönemine girer. Mısır Firavunları İsrail'i ele geçirmek isterken diğer tarafta Asur imparatorluğu ve onun halefi Babil İmparatorluğu da İsrail'i ele geçirmek istemektedir. İsrail krallığının ikisiyle de baş edebilecek gücü olmadığı bilinmektedir. Bütün halk başlarına büyük bir felaketin geleceğini öngörmektedir. Peygamberler bu felaketin Asur ve Mısır olmadığını aksine halkın Tanrıya başkaldırdığı için cezalandırılacağına dair görüşler görmeye başlarlar. Yeşaya M.Ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısında Yerus alim kentinde yaşıyan Yahudi peygamberi olarak görüşlerinde halkın suçlarından ötürü cezalandırılacağını görmüştür. Görümleri ileride daha ayrıntılı olarak işleneceğı gibi simgeler aracılığı ile soyut anlamlar üzerinden müşahede edilmiştir. Gör  mlerinde yıkım, sefalet ve acı simgeleri yer alır.

Hezekiel peygamberin görüşleri de İsrail'in en kutsal şehri Yerus alim'in düşüşünü öngörmektedir. Öngörü gerçekleştiğinde halkla beraber sürgünde yaşıyan Hezekiel'e Tanrı umut vadeden görüşler göstermeye başlar. Tabi ki bunun yolu İsrail'in günahlarından tövbe ederek tek tanrıya boyun eğmelerine bağıdır. Bu yapılırsa görüşler İsrail'in eskisinden daha parlak bir geleceğı olduğunu vadetmektedir. Daniel peygamberin zamanında görüşler artık tamamen yaratıklarla, hayvan simgeciliğı ile doludur. Daniel de sürgünde yaşar ve bu durum görüşlerin muhtevasını etkilemektedir. Tanrı o günkü dünyada en büyük imparatorluk olan Babil'in düşeceğini ve İsrail'in yükseleceğini sembollerle Daniel'e gösterir ve umut vadeder.

Amos ise beş görüm gören ve aslında peygamber olmayan bir çobandır. Eđitimsiz bir şekilde kırdı yaşıarken görümler aracılığıyla Rabbin sözlerini İsrail'e duyurmuştur. Amos çok uzun bir aradan sonra Tanrı'yı insan biçimli tasavvur ederek gören ilk kişıdır. Ond  n sonraki köşk peygamberler kabul edilen Ovadya, Mika, Nahum, Habakkuk görüm kelimesini içeren kitaplar yazmakla birlikte içeriğı belirsiz, sembollere başvurulmadan sadece konuşıma biçiminde aktarılan görümler müşahede etmişlerdir.

Tanah'taki görümlerin muhtevasının, i  ki ve şarabın etkisiyle değışebildiğı aktarılır: *“K  hinlerle peygamberler bile şarabın ve içkinin etkisiyle yalpalayıp sendeliyor; içkinin etkisiyle yalpalayıp sendeliyorlar, şaraba yenik d  ş  m  şler. Yanlışı*

görümler görüyorlar, kararlarında tutarsızlar."¹³⁵ Bu pasukta dikkat çekici nokta söz konusu kahin ve peygamberlerin sahte olarak nitelendirilmemesidir. Anlaşıldığı kadarıyla Tanah içerisinde gerçek peygamber ve kahin olarak görülen şahıslarda şarabın etkisiyle sahte ve anlamsız görüşler görebilmekte ve halkı yanlış sevk ve idare edebilmektedirler.

Diğer taraftan Tanah'taki görüş müşahedesinin yer ve zamanı tamamı ile rastlantısaldır. Tapınakta görülebilir,¹³⁶ kutsal şehir dışındaki her hangi bir şehirde yahut mekanda müşahade edilebilir,¹³⁷ yahut gece ya da gündüz yaşanabilmektedir.¹³⁸

Görüşlerin gelme sıklığı da Tanah'ta tamamıyla Tanrıya bağlıdır. Hezekiel ve Daniel söz konusu olduğunda görüşler peygamberliklerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak Tanah'a bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında görüşlerin kahinlere yahut peygamberlere hiç gelmediği¹³⁹ zamanlar dahi olmuştur. Birinci Samuel kitabında bu açıkça söylenmektedir: "*O günlerde RAB'bin sözü seyrek geliyordu; görüşler de azalmıştı.*"¹⁴⁰ Ağıtlar kitabında:

*"Siyon'un kapıları yere battı, RAB kapı sürgülerini kırıp yok etti, Kralıyla önderleri başka ulusların arasında kaldı, Kutsal Yasa uygulanmaz oldu, Peygamberlerine RAB'den görüş gelmiyor artık."*¹⁴¹

pasuğu da görüşlerin gelme sıklığının insana bağlı olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu bilgilere ek olarak Tanah'ta Yeşaya peygamberin kitabında görüş vadisi denilen bir yerin olduğu da dikkat çekici bir detaydır. Yahve peygamberlerine ve kahinlerinden bazılarına bu vadiye vizyonlar göstermiştir.¹⁴² Bu görüşlerde yakın gelecekte uzak geleceğe kadar bir zaman aralığı içerisindeki olayları belirtebilir.

¹³⁵ Yeşaya 28/5-11.

¹³⁶ Luka 1/22.

¹³⁷ Elçilerin İşkeri 11/5.

¹³⁸ Yeşaya 29/7.

¹³⁹ Ağıtlar 2/9.

¹⁴⁰ 1. Samuel 3/1.

¹⁴¹ Ağıtlar 2/9.

¹⁴² Yeşaya 22/1.

Görümle peygamberlere fiziksel ve duygusal yükler yükleyebilirler. Daniel: *“Ey efendim, bu görüm yüzünden acı çekiyorum, kendimi toparlayamıyorum”* dedim¹⁴³ diyerek bunu ortaya koyar. Başka bir görüm esnasında: *“Bu büyük görümü seyrederken gücüm tükendi, benzim büsbütün soldu, kendimi toparlayamadım.”*¹⁴⁴ ifadesini kullanır. Bu süreci yaşayan sadece Daniel değildir. Eyüp kitabının tarihsel yazarı da: *“Beni düşlerle korkutuyor, Görümlerle yıldırıyorsun.”*¹⁴⁵ şeklindeki sözleriyle görümün kendisini yıprattığını ifade etmiştir. Daha ağır bir şekilde bunu yaşayan ve dile getiren peygamber Yeşaya olmuştur: *“Gördüklerimden ötürü belime ağrı saplandı, doğuran kadının ağırları gibi ağırlar tuttu beni. Duyduklarımın sarsıldım, gördüklerimden dehşete düştüm. Şaşkınlım, titremeler sardı beni. Özlediğim alaca karanlık bana korku veriyor artık.”*¹⁴⁶

Nihayetinde görümlerin en temel özelliği doğru yoldan sapan, atalarının tanrısından yüz çevirip Baallere, Astarte’ye yahut diğer Kenan tanrılarına tapmaya başlayıp, onlara buhur yakıp kurban kesen İsrailoğullarını uyarıp hak olan yola, yani Yahve’nin emirlerinin uygulanması gereken yola sokmaktır. Görümler İsrailoğullarına basitçe iki seçenek sunmaktadır: Yanlış olan yolda yüründüğü takdirde kendilerine ulaşacak olan azap ve Yahve’nin yolundan yürüdükleri takdirde diğer milletlere karşı tanrının lütfu ve korumasıdır.

1.2.1. Görüm ve Ecel

Yahudi tarihindeki görümleri genel olarak incelediğimiz zaman görülecektir ki Tanrı tarihsel süreçle birlikte insanlarla bizzat kendi cismi ile değil Şekinası yahut melekleri aracılığıyla görüşmektedir (Musa’nın ağız ağıza görüşmesi istisna kabul edilmelidir.). Tabi bu konuda tartışmaya açık kabul edilebilir. Birçok araştırmacı özellikle kaynak terorisini kabul edenler Tanah’ın dört ayrı kaynaktan beslendiğini ve bu kaynaklardan en eskisi olarak belirttikleri “j” kaynağının tanrı tasvirlerinin oldukça antroformolojik olduğunu iddia etmektedirler. Yahudi geleneği ise bu

¹⁴³ Daniel 10/6.

¹⁴⁴ Daniel 10/8.

¹⁴⁵ Eyüp 7/14.

¹⁴⁶ *Kutsal Kitap* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2018), Yeşaya 21/3-4.

biçimlendirmeleri bizzat tanrının biçimi olarak değil onun kudretinin bir yansıması (Şekina) olarak yorumlamayı tercih etmektedirler.¹⁴⁷

Ancak Tanah'ı bir bütün olarak ele aldığımızda görünümde Tanrıyı görmek insanın ölümüne yol açabilen kutsalı tecrübe manasına gelebiliyordu. Nitekim Yahve bunu Tanah'ta açıkça beyan etmiştir: “*Ancak, yüzümü görmene izin veremem. Çünkü yüzümü gören yaşayamaz.*”¹⁴⁸ Tanrıyı görmek ölümle sonuçlanacağı gibi tanrının mobilyalarını görmekte ilginç bir şekilde ölümle sonuçlanabilirdi. Yahve, Kohen olan Harun ve oğullarından zaman zaman Tanrı'nın çadırını bir yerden başka bir yere taşımalarını ister. Ancak çadırdaki en kutsal bölüm olan “kutsallar kutsalı” bölümünün ve içerisindeki eşyaların taşınırken özen gösterilmesini ve taşıyanların ölmemesini de özellikle vurgular. Harun ve oğullarının taşıyıcılara göz kulak olmalarını, onları izlemeyip yanlış yapmamalarını emreder :

*“RAB Musa'yla Harun'a şöyle dedi: “Kehat boylarının Levililer'in arasından yok olmasına yol açmayın. En kutsal eşyalara yaklaşınca ölmemeleri için şöyle yapın: Harun'la oğulları kutsal yere girecek, her adamı göreceği işe atayıp ne taşıyacağını bildirecek. Ancak Kehatoğulları içeri girip bir an bile kutsal eşyalara bakmamalı, yoksa ölürlər.”*¹⁴⁹

Tanahtaki genel tavır bu yönde olmasına rağmen Hz. Musa ve Hz. Yakup örneğinde olduğu gibi istisnalarda mevcuttur. Yaratılış bölümünde Hz. Yakup yolculuğu sırasında bir görünümde Tanrıyı görmüştür ve hayatı sonlanmamıştır. (Burada hatırlatma fayda vardır ki Hz. Yakup'un gördüğü “şahsın” tanrı değil onun kuvvetinin bir yansıması olduğu şeklinde teviller de söz konusudur.) Tanah'ın Yaratılış bölümünde Hz. Yakup eşlerini ve mallarını nehrin karşısına geçirmiş ve kendisi nehrin bu tarafında tek başına kalmıştır. Bir adam o gece Hz. Yakupla güreşmiştir:

*“Yakup'u yenemeyeceğini anlayınca, onun uyluk kemiğinin başına çarptı. Öyle ki, güreşirken Yakup'un uyluk kemiği çıktı. Adam, “Bırak beni, gün ağarıyor” dedi. Yakup, “Beni kutsamadıkça seni bırakmam” diye yanıtladı. Adam, “Adın ne?” diye sordu. “Yakup.” Adam, “Artık sana Yakup değil, İsrail denecek” dedi, “Çünkü Tanrı'yla, insanlarla güreşip yendin.” Yakup, “Lütfen adını söyler misin?” diye sordu. Ama adam, “Neden adımı soruyorsun?” dedi. Sonra Yakup'u kutsadı. Yakup, “Tanrı'yla yüz yüze görüştüm, ama canım bağışlandı” diyerek oraya Peniel adını verdi.”*¹⁵⁰

¹⁴⁷ Friedman, *Kitab-ı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, 325-329.

¹⁴⁸ Çıkış: 33/20-23.

¹⁴⁹ Çölde Sayım 4/17-20.

¹⁵⁰ Yaratılış 32/25-31.

Söz konusu pasajın literal anlamını aldığımızda Hz. Yakup'un cevabından net olarak anlaşılıyor ki kendisi de tanrıyla yüzleşmenin insanın ölümüne neden olacağını düşünmektedir ve niçin canlı kaldığına hayret etmektedir.

Hakimler kitabında hayatı ve kahramanlığı anlatılan Maneşe oymağından Gidyon İsrailoğullarının düşmanları karşısında zor bir duruma düştüğünde görümde Tanrı ile görüşmüştür. Tanah'ın sonraki redaksiyonlarında bu görüşme tanrının meleği olarak değiştirilmiştir:

“RAB'bin meleği gelip Aviezerli Yoaş'ın Ofra Kenti'ndeki yabanıl fıstık ağacının altında oturdu. Yoaş'ın oğlu Gidyon, buğdayı Midyanlılar'dan kurtarmak için üzüm sıkma çukurunda dövüyordu. RAB'bin meleği ona görünerek, “Ey yiğit savaşçı, RAB seninledir” dedi. Gidyon, “Ey Efendim, eğer RAB bizimleyse bütün bunlar neden başımıza geldi?” diye karşılık verdi, “Atalarımız RAB'bin bizi Mısır'dan çıkardığını söylemediler mi? Bize anlattıkları RAB'bin bütün o harikaları nerede? RAB bizi terk etti, Midyanlılar'ın eline teslim etti... Gidyon, gördüğü kişinin RAB'bin meleği olduğunu anlayınca, “Eyvah, Egemen RAB! Meleğinin yüzünü gördüm” dedi. RAB ona, “Sana esenlik olsun. Korkma, ölmeyeceksin” dedi.¹⁵¹

Hz. Yakup'un tarihsel dönemiyle Hakimler kitabının kahramanlarından olan Gidyon'un yaşadığı dönem arasında uzunca bir müddet olmasına rağmen inancın değişmeden kaldığını görmek ilgi çekicidir. Ancak Gidyon'nun gördüğü varlığın Tanrı olması geleneksel Yahudilik açısından sorunlu olduğu için tevil edildiği görülecektir. Ancak bu durumda da Rabbin meleğini gördüğü şeklinde tevil edildiğinde meleği gören insanların istisnalar olmakla birlikte öldüğü inancı ortaya çıkmaktadır ki bu inanç da Tanah'ın geneli söz konusu olduğunda doğru olmamaktadır. Tanah'ın içerisinde hikaye edilen peygamberler ve kahramanların hayatlarında birçok kez rabbin meleğiyle görüştükleri açıklanmaktadır. Gidyon pasukları bu bakımlardan oldukça sorunlu görünmektedir ki bir pasukta Rabbin meleği konuşurken hemen ardından gelen pasajda : “RAB, ‘Sen dönünceye dek kalırım’ diye yanıtladı.” denilerek bizzat tanrı Gidon'la konuşmaktadır. Kanaatimizce Tanah'ın Ezra olduğu kabul edilen son redaktörü Tanah'ın genelinde bir takım düzenlemeler yaparken görümler üzerinde de geleneksel inancın geldiği noktayı nazarı dikkate alarak düzenlemeler yapmıştır.

Aynı dönemlerde Sümer, Babil gelenekleri tanrıyla insanı aynı zaman ve aynı mekan düzleminde göstermekten kaçınmamıştır. Oysa Yahudi geleneği Tanrıyı

¹⁵¹ Hakimler 6/11-24.

görmenin insanın hayatının sonlanacağına dair bir inanç geliştirmiştir. Tanrıyı görmek ile ecel ve ölüm kelimeleri sıklıkla yan yana kullanılmıştır.¹⁵²

Bu geleneksel inançlar söz konusu olduğu zaman zarfında görümler ortaya çıkmaya başlamış tanrıyla semboller ve simgeler aracılığıyla görüşüldüğü için insanların canlarının korunduğu inancı gelişmiştir. Diğer bir deyişle Tanrıyı yahut meleklerini yahut onun mobilyalarını direk, aracısız gören insanların ölmek zorunda kaldıkları için vizyonlar şeklinde temas edilmiştir ve böylece insanların hayatları korunmuştur diyebiliriz.

1.2.2. Görüm ve Gerçeklik

Kitab-ı Mukaddes'in tamamında görümlerin özellikleri çeşitlilik arz etmektedir. En başta görümler sahte ve gerçek olarak ikiye ayrılabilir. Falcılar ve sahte peygamberler kendilerini kanıtlamak yahut çeşitli maddi kazançlar elde etmek için görüm müşahade ettiklerini iddia edebilir ve insanları kandırabilmektedirler. Örneğin Ağıtlar: *"Peygamberlerin senin için boş ve anlamsız görümler gördüler."* ifadesiyle bunu açıklamaktadır.¹⁵³ Hezekiel: *"Ben söylemediğim halde, RAB'in sözüdür diyorsunuz. Oysa gördüğünüz görümler uydurma, yaptığınız falcılık yalan değil mi?"* babı bir başka örnek olarak verilebilir.¹⁵⁴ Zekeriya kitabındaki örnek falcıların yalan görüm gördüklerine en açık kanıt olarak verilmektedir: *"Falcılar yalan görümler görür."*¹⁵⁵

Yeremya sahte görümlerin çokluğu karşısında Tanrının öfkesini insanlara ileterek : *"RAB, "Peygamberler benim adımla yalan peygamberlik ediyorlar" dedi, "Onları ne gönderdim, ne onlara buyruk verdim, ne de seslendim. Size uydurma görümlerden, falcılıktan, boş şeylerden, akıllarından geçen hayallerden söz ediyorlar."*¹⁵⁶ pasuğunu İsrail'e aktarır. Yeremya başka bir pasukta şöyle devam eder:

¹⁵² Simeon Chavel, "The Face of God and the Etiquette of Eye-Contact: Visitation, Pilgrimage, and Prophetic Vision in Ancient Israelite and Early Jewish Imagination", *Jewish Studies Quarterly* 19/1 (2012), 1.

¹⁵³ Ağıtlar 2/14.

¹⁵⁴ Hezekiel 13/7.

¹⁵⁵ Zekeriya 10/2.

¹⁵⁶ Yeremya 14/10.

“ Her şeye egemen RAB diyor ki, "Size peygamberlik eden peygamberlerin dediklerine kulak asmayın, Onlar sizi aldatıyor. RAB'bin ağzından çıkanları değil, kendi hayal ettikleri görümleri anlatıyorlar.”¹⁵⁷ Burada söz konusu peygamberlerin Tanrı'nın gönderdiği mi yoksa yalancı peygamberler mi oldukları açıklanmıyor. Ancak Özellikle Yeremya ve Hezekiel peygamberler döneminde sahte görümlerin çoğaldığı gözlenmektedir. Bu durumu İsrail'de artık esenlik olmadığına, savaşlar ve yıkımlar sonucunda insanlara umut aşılayıp maddi kazanç elde etmek isteyen kişilerin varlığına bağlamak mümkün görünmektedir.

Hezekiel aracılığıyla konuşan Tanrı bu durumdan oldukça rahatsız görünmektedir ve bu duruma son vereceğini söylemektedir. :

“İnsanoğlu, peygamberlikte bulunan İsrail peygamberlerine karşı sen peygamberlik et. Kendiliğinden peygamberlik eden o peygamberlere de ki, 'RAB'bin sözüne kulak verin! Egemen RAB şöyle diyor: Hiçbir görüm görmemiş ama kurdukları hayaller uyarınca davranan akılsız peygamberlerin vay başına! Ey İsrail, peygamberlerin yıkıntılar arasındaki çakallara benziyor. RAB'bin gününde İsrail halkının savaşta direnmesi için gidip duvardaki gedikleri onarmadınız. Onların görümleri uydurmadır. Yaptıkları yalan peygamberliklere RAB'bin sözüdür diyorlar. Oysa onları ben göndermedim. Yine de söylediklerinin yerine geleceğini umuyorlar.’”¹⁵⁸

Tanrı peygamberleri kendisinin göndermediğini söyleyerek İsrail'den onlara karşı harekete geçmelerini beklemektedir. Sahte görümlerle insanları aldatan kişilerin toplumdan atılması gerektiğini vurgulamaktadır. Devam eden pasuklarda:

“ 'Bu yüzden Egemen RAB şöyle diyor: Söylediğiniz boş sözler, gördüğünüz yalan görümlerden ötürü size karşıyım. Böyle diyor Egemen RAB. Elim uydurma görüm gören, yalan yere falcılık eden peygamberlere karşı olacak. Onlar halkımın topluluğunda bulunmayacak, İsrail halkının kütüğüne yazılmayacak, İsrail ülkesine girmeyecekler. O zaman benim Egemen RAB olduğumu anlayacaksınız. Esenlik yokken esenlik diyerek halkımı aldatıyorlar. Biri dayanıksız bir duvar yapınca, sahte peygamberler üzerine siva vuruyorlar. Duvarı sıvayanlara de ki: Duvar yıkılacak; sağanak yağmur yağacak, ardından dolu yağdıracağım. Şiddetli bir rüzgar çıkıp duvara karşı esecek. Duvar çökünce size, nerede duvara vurduğunuz siva demeyecekler mi?’”¹⁵⁹

diyerek Yahve bizzat kendisinin yalancı ve sahte görümler görerek halkı aldatan kişilere ceza vereceğini söylemektedir.

İsrail kavmi içerisinde birtakım içsel ve dışsal sebepler üzerinden falcılar başta olmak üzere insanlar görüm müşahade ettiklerini dile getirmişlerdir. Buna karşılık “gerçek” peygamberlik eden kişiler Hezekiel ve Daniel başta olmak üzere

¹⁵⁷ Yeremya 23/16.

¹⁵⁸ Hezekiel 13/1-6.

¹⁵⁹ Hezekiel 13/8-12.

diğer peygamberler onlara karşı durmuşlar ve kendilerinin sahih görüşleri vasıtasıyla halkı doğru bir yola sevk etmek istemişlerdir. Aksi takdirde Tanrı'nın bütün İsrail'i cezalandıracağını ve diğer halklara esir edip hayatlarını bu şekilde heba edecekleri uyarında bulunmaktadır.

1.2.3. Görüm ve Simgeler

Simge kelimesi sözlükte sembol kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Türkçe'ye Fransızcadan (symbole) geçmiştir. İnsanın duyularıyla algılayamadığı bir şeyi belirtmek için kullanılan somut nesne yahut işaretir. Sembolizm ise olguları ve dini inançları anlatmaya yarayan imgeler sistemi olarak tarif edilir.¹⁶⁰ Kelimenin kökeni Yunanca Sumbolein kelimesine dayanmaktadır. Buna göre sembol iki ayrı varlık arasında tanınma alametidir. Her iki varlık alametin bir yarısına sahip olmaktadır.¹⁶¹

Arka planı verilen sembol kelimesine günümüzde birbiriyle tamamen ilişkisi kopuk olmasa da farklı alanlarda farklı tanımlamalar geliştirilmiştir. Psikolojiden antropolojiye, sosyolojiden edebiyata ve dinler tarihine kadar birçok bilim dalı içerisinde sembol kavramı, ilgili bilim dalı içerisinde incelenmiş ve bir tanım geliştirilmiştir. Bu birçok tanım içerisinde iki nokta ön plana çıkmaktadır. Bunlar sembolün tanınmak için kullanılması ve işaret edilen konuda genel bir mutabakat sağlanmasıdır.¹⁶²

Tanınmak için kullanılan imgeler insanların ait oldukları dini grubu ötekine tanıtır kendi çizgisini çekmeye yararmaktadır. Bu bakımdan semboller ve sembolizm dinsel hayatın nefesi sayılmaktadır. Semboller güçlerini dini geleneklerden almaktadır. Dini gündelik hayat ise sembollerden beslenmektedir¹⁶³. Hilal, haç, samsara çarkı, her türlü dini kıyafet buna yararmaktadır. Bunlar çalışmamızın konu sınırı içerisinde yer almaz. Simgelerin herkesin mutabakat sağladığı anlamlar olması

¹⁶⁰ Yaşar Çağbayır, *Sembol* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), "Ötüken Türkçe Sözlük", 4/4137.

¹⁶¹ Mehmet Aydın, *Sembol* (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), "Ansiklopedik Dinler Sözlüğü", 682.

¹⁶² Hayrettin Kızıl, "Dini Sembolizm Üzerine", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/20 (2018), 330.

¹⁶³ James W. Heisig, "The Encyclopedia of Religion", *Symbolism* (New York: Macmillan Publishing Company, 1993), 14/198-199.

ise bizim konumuz içerisine girmektedir. Ateş, su, merdiven gibi dini simgeler dini anlamada her toplumun ferdi için hemen hemen aynı anlamlara gelmektedir.

Tanah görümlerinin içerisindeki simgeler üzerine oldukça düşünülmüştür. Simgeler görümlerin ilk görüldüğü yaratılış kitabından Eski Ahit'in son kitaplarına kadar kendisine yer bulmuştur. Görümlerin içerisinde bulunan ilk simge Hz. Yakup'un gördüğü merdiven simgesidir. Aşağıda daha ayrıntılı olarak işlenen Hz. Yakup'un tecrübesinde melekler merdivenden aşağı yukarı çıkmaktadırlar. Merdiven ilkel toplumdan modern toplumlara kadar bir yükseliş simgesi olmuştur. Merdiven bir varoluş tarzından başka bir varoluş tarzına geçilmesini mümkün kılmaktadır. Eliade göre, yeryüzünden göksel alemlere merdiven aracılığı ile ulaşılacağı fikri hemen hemen bütün toplumlarda kendine yer bulmaktadır. Yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan bir ağaçtan, bir ipten, bir sarmaşıktan ve bir merdivenden bahseden birçok efsane ve mit vardır. Böyle bir yükselme muhtemelen eski toplumlar için orpheus türü bir ayinin parçasını oluşturmaktadır.¹⁶⁴

Mezopotamya uygarlığındaki zigguratlar, Japon mitolojisindeki İzanagi ve İzanami adlı tanrıların kullandıkları “kutsal merdivenler”, Buda'nın aydınlanmak için göğü geçtiği ruhsal merdiven bunlara örnek olarak verilebilir.¹⁶⁵ Yahudi ulusunun yakın komşusu Mısır'da da dini inancın içerisinde merdiven simgesine rastlanır. Mısır tanrısı Ra'nın sahip olduğu merdivenin yeryüzü ve gökyüzünü birleştiren gerçek manasıyla bir merdiven olduğuna işaret olarak “asket pet” (asket:yürüyüş) terimini kullanmışlardır. Mısır'ın ölümler kitabında: “*Tanrıları göreyim diye, benim için merdiven konuldu.*” ve “*Tanrılar ona, ondan yararlanarak göğe çıksın diye bir merdiven yaptılar.*” denilmektedir.¹⁶⁶ Mısır Firavunlarından olan Unas, Tanrı Ra ve Horus ile görüşmek üzere birçok kez merdivenle göğe çıkmıştır.¹⁶⁷

Yahudilikte ise Hz. Yakup'un Beytel'de gördüğü merdiven simgesi Yahudiler açısından cennetin kapısı olarak görülmüştür. Hatta merdiveni koymadan

¹⁶⁴ Mircea Eliade, *İmgeler Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Gece Yayınları, 1992) Orpheus, insanlara bilgeliğin sırlarını öğreten biri olarak kabul ediliyordu. Ve insanlar bu sırra erişebilmek için gizli ayinler yaparlardı.

¹⁶⁵ Necati Sümer, “Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2018), 258-263.

¹⁶⁶ Eliade, *İmgeler Simgeler*, 31.

¹⁶⁷ Pat Remler, *Egyptian Mythology A to Z* (New York: Chelsea House Publishers, 2010), 34 ve 158.

önce başının altına koyduğu taş mesihe işaret olarak görülmüştür ki Davut'un Golyat ile savaşırken bu taşı kullandığı aktarılmaktadır.¹⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de de merdiven simgesine rastlanır. Tur Suresi'nde:

“ Yoksa onların, kendisi vasıtasıyla (ilâhî vahyi) dinleyecekleri bir merdivenleri mi var? (Eğer varsa) dinleyenleri, açık bir delil getirsin!”¹⁶⁹ buyurulmaktadır.

En'am Suresi'nde ise: “ Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek, yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileyseydi, elbette onları hidayet üzere toplardı. O hâlde, sakın cahillerden olma.”

ayeti yer almaktadır.

Dolayısı ile merdiven motifi dinlerde yaygın olarak karşılaşılan bir motiftir. Eski Ahit'te ise diğer dinlere paralel olarak göğe çıkmak, tanrıyla konuşmak, cennet kavramlarını çağrıştıracak şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Görüm simgelerinden bir diğeri ateştir. Dinler bahis konusu olduğunda ateş genellikle iki anlam ifade etmektedir: Arınma ve ceza. Yahudilikte bu iki anlama ek olarak ateşin tecelli aracı olarak görüldüğü söylenebilir. İsrail'e ne geldiyse ateş içinde gelmiştir. Tora kor halindeki bir ateş içerisinde verilmiş ve harfleri siyah ateşle yazılmıştır. Hz. Musa'ya Rabbin meleği bir çalının içerisindeki ateşten seslenmiştir.¹⁷⁰ İsrail Mısır'dan çıkıp çöldeyken: “... İlerlemeleri için, RAB gündüzün bir bulut sütunu içinde yol göstererek, geceleyin bir ateş sütunu içinde ışık vererek onlara öncülük ediyordu. Gündüz bulut sütunu, gece ateş sütunu halkın önünden eksik olmadı.”¹⁷¹ Sina Dağı'nda Yahve dağa bir ateş olarak inmişti: “ Sina Dağı'nın her yanından duman tütüyordu. Çünkü RAB dağın üstüne ateş içinde inmişti.”¹⁷²

Tarihler kitabında ateş tanrı olmanın bir şartı olarak gösterilmektedir: “Sonra siz kendi ilahınızı adıyla çağırın, ben de Rab'bi adıyla çağırayım. Hangisi ateşle karşılık verirse, Tanrı odur.”¹⁷³ Görülüyor ki ateş imgesi görümler için oldukça önemlidir. Yahudilik inancı tarihsel süreçte tanrı tasavvurlarını antropolojik bir

¹⁶⁸ Sümer, “Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi”, 265.

¹⁶⁹ Tur 38.

¹⁷⁰ Çıkış 3/2-4.

¹⁷¹ Çıkış 13/21-22.

¹⁷² Çıkış 19/18.

¹⁷³ 1. Krallar 18/24.

tasavvurdan soyut bir tanrı tasavvuruna geçerken tanrıyı insan biçiminden çıkarıp ateş ile sembolize etmişlerdir. Sunaklarda kurban çeşitlerinden olan yakmalık kurbanların ateşe atılıp bu ateşin kurbanları yakıp bitirmesi de ateşin tanrıyı simgelediğinin başka bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durumun Yahudilere has olmadığı da aşıkardır. Nitekim Mısır’lılarda ateş hem arındırıcı hem de ölüm sonrasında cezalandırıcı olarak görülmüştür. Eski Yunan ve Roma’da ocak kültleri vardır. Zerdüştlüğün en önemli ritüelleri ateş ile ilgili olanlardır.¹⁷⁴

1.3. Tanah’ta Görüm Örnekleri

1.3.1 Hz. İbrahim’in Hayatı

Hz. İbrahim hem Yahudi tarihi hem Hristiyanlık hem de İslamiyet için önemli bir figürdür. Kutsal Kitaba göre Yahudilerin atası sayılmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında Hz. İbrahim ve oğullarının büyük olasılıkla M.Ö 2100 ile 1750 dolaylarında yaşadıkları tahmin edilmektedir. Kendisini önemli kılan bir diğer faktör ise Kutsal Kitap’ta peygamber olarak tanıtılan ilk kişi olmasıdır. Ancak Yahudi geleneği içerisinde peygamber kelimesinin vahiy tebliği manasının yanında hakikati anlatmak yahut gelecekte haber vermek gibi anlamları da olduğu göz önüne alındığında söz konusu bapta hangi anlamın ön planda olduğu tartışmalıdır.¹⁷⁵ Harman İbrahim isminin kökeni hakkındaki bahiste;

“Tevrat’a göre İbrâhim’in adı önce “ulu ata” mânasında Abram iken daha sonra “milletlerin babası” anlamında Abraham’a dönüşmüştür. Bununla birlikte abraham kelimesinin menşei ve anlamı tam tesbit edilmiş değildir. Abram kelimesinin, İbrânîce’deki “i” harfinin düşürülme özelliğine dayanılarak abiramın kısaltılmış şekli olabileceği belirtilmektedir.”

diyerek Abraham isminin kökeninin tartışmalı olduğunu bize aktarmaktadır.¹⁷⁶

Hz. İbrahim Kutsal Kitap’ta Terah’ın oğlu olarak Ur şehrinde doğduğu anlatılmaktadır. Terah, Keldaniler’in Ur şehrinde yaşarken oğlu Haran’ın ölümü

¹⁷⁴ Hikmet Tanyu, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Ateş*, 1991, 4/53.

¹⁷⁵ Ömer Faruk Harman (ed.), *Kur’an’da Yahudiler* (İstanbul: Kuramer, 2019), 128.

¹⁷⁶ Ömer Faruk Harman, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Hz. İbrahim*, ts.

üzerine Kenan topraklarına gitmek üzere Hz. İbrahim, Sara ve Lut ile birlikte oradan ayrılırlar. Harran'a geldikten bir süre sonra Terah ölür. Hz. İbrahim Harran'da yaşarken Rab bir görümde O'na görünür ve onu büyük bir ulus yapacağına söz vererek ailesiyle birlikte ülkeyi terk etmesini buyurur.¹⁷⁷

Bu çağrıya uyan Hz. İbrahim Kenan diyarına yerleşir. Ancak ülkede yaşanan kıtlık sebebiyle Mısır'a gitmek zorunda kalır. Can tehlikesi olduğu gerekçesiyle eşini kız kardeşi olarak tanıtır. Firavun sarayına aldıktan sonra felaketler olması üzerine gerçeği öğrenip Hz. İbrahim'i ve ailesini yeniden ülkeden gönderir. Hz. İbrahim 100 ve eşi Sara 90 yaşlarında iken İshak doğar. Rab, Hz. İbrahim'den İshak'ı kurban etmesini ister. Hz. İbrahim bir mezbah kurup Tanrı'nın istediğini yapmak üzere iken Tanrı'nın meleği gelir ve Hz. İbrahim'in Tanrıdan korktuğunu kanıtladığını, bu yüzden İshak'ı kurban etmesine gerek olmadığını bildirir.¹⁷⁸

Sara 127 yaşında vefat ettikten sonra Hz. İbrahim öncelikle oğlu İshak'ı evlendirir ve ardından kendisi de Ketura isminde bir kadınla evlenir ve çocuk sahibi olur. Ketura ve çocukları hediyelerle birlikte doğuya gönderir. Zira mirasının sadece İshak'a kalmasını ve çocuklar arasında bir tartışma çıkmasını önlemek istemektedir. Nihayetinde bütün malını İshak'a bırakarak 175 yaşında vefat eder. Çocukları İsmail ve İshak babalarını Sara'nın defnedildiği mağara olan Makpela mağarasına gömerler.¹⁷⁹

İslami terminoloji de Hz. İbrahim tek tanrı inancının merkezine yerleştirilmiş ve O'na büyük bir önem atfedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de 25 surede 69 defa adının zikredilmesi de buna örnek olarak gösterilebilir. Hem İslam öncesi Araplar için hem de İslamiyet sonrasında bütün Müslümanlar için Hz. İbrahim'in konumu tartışılmazdır. Onun sınamalardan başarıyla ayrılması ailesini bırakıp Allah için yeni bir hayat yolculuğuna çıkması, oğlu ile beraber Kabe'yi inşa etmesi ve oğlunu kurban etme hadisesinde Hz. İbrahim her daim müminler için övünülecek meziyetlere mazhar bir kişi olarak takdim edilmektedir.

¹⁷⁷ Charles J. Mendelsohn vd., "Jewish Encyclopedia", *Abraham*, 1906.

¹⁷⁸ Fatma Aygün, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim ve İnsanlığa Mesajı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 27-28.

¹⁷⁹ Aygün, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim ve İnsanlığa Mesajı*, 33.

Yahudi geleneğinin aksine Hz. İbrahim'in Tanah'taki gibi bir tanrı tasavvurunun olduğuna dair delil İslami kaynaklarda yer almamaktadır. Tekvin kitabının muhtelif yerlerinde tanrının Hz. İbrahim ile görüşüp yukarı çekildiği gibi oldukça antropomorfolojik yaklaşımlardan İslam söz etmemektedir. Diğer yandan Yahudi geleneği söz konusu edildiği gibi tek bir yerde Abraham'dan nebi olarak bahsetse de ona verilen bir kitap yahut "suhuf" içeriğinden de bahsetmemesine karşın İslam geleneğinde Hz. İbrahim'e verilen on yahut yirmi sayfadan bahsedilmektedir.¹⁸⁰ İslam'a göre Hz. İbrahim hanif olarak Allah'a inanmış Kabe'yi inşa etmiş, Kabe'nin görevlerini belirlemiştir.

Hz. İbrahim Kur'an-ı Kerimde de Rabbin ihsanına mahzar olmuş ve kendisinin büyük bir ata olacağı müjdelenmiştir. Tevrat'ta ilk görüşleri Hz. İbrahim müşahade etmiştir. Bu bakımdan da önemli bir yere sahip olduğu reddedilemez bir gerçektir.

1.3.1.1 Hz. İbrahim'in Görümü

Babası öldükten sonra Hz. İbrahim, karısı ve yeğeni Lut ile birlikte tekrar göç eder. Birtakım badireler atlattıktan sonra Şalem Kralı Melkisedek'in Hz. İbrahim'i kutsadığı günün gecesinde Hz. İbrahim bir görüme şahit olur: Rab Hz. İbrahim'e görüşünde korkmaması gerektiğini söyleyerek bizzat kendisinin Hz. İbrahim'in kalkanı olacağını, O'nu koruyacağını ve soyunu sürdüreceğini söyler. Ancak Hz. İbrahim üzgündür ve soyunun kuruyacağını, evimin, servetinin hepsinin kölesi olan Şamlı Eliezer'e kalacağını düşünmekte ve bu ihtimal üzerine kederlenmektedir. Rab ise "*O mirasçın olamayacak, öz çocuğun mirasçın olacak*"¹⁸¹ diyerek Hz. İbrahim'i teselli etmiştir.

Bu teselli ile huzur bulmaya çalışan Hz. İbrahim'in kafasında soru işaretleri olduğu görülmektedir. Bu yüzden Rab'den bir işaret ister. Rab Hz. İbrahim'den bir düve, bir keçi, bir de koç getirmesini ister. Hz. İbrahim denileni yapar hepsini kesip parçalarını birbirine karşı dizer. Daha sonra uykuya dalar.¹⁸² Bahsi geçen hayvanlar Yahudi geleneğinde mezbah için kesilebilecek hayvanların isimleridir. Mezbahta ismi

¹⁸⁰ Khalil Athamina, "*İslam Bakış Açısında Hz. İbrahim: İslam Öncesi Arabistan'da Monoteizmin Gelişimi Üzerine Düşünceler*", çev. Ali Osman Kurt 1 (2006), 205.

¹⁸¹ Yaratılış 15/4.

¹⁸² Yaratılış 15/4.

geçen hayvanların dışında başka hiçbir hayvan kurban edilemezdi. Bu bakımdan da pasaj oldukça dikkat çekici olduğu aşikardır. Diğer yandan Yahudi geleneğinde insanlık tarihi içinde hayvan kurban etme geleneğini ilk başlatanın Hz. İbrahim olduğu söylenmektedir.¹⁸³

Güneş batarken Hz. İbrahim derin uykusundayken “Üzerine dehşet verici bir zifiri karanlık çöktü.”¹⁸⁴ Rab kendisine geleceğe dair bilgiler vermeye başladı. Soyunun gurbette dört yüzyıl yaşayacağını, ancak daha sonra efendilik taslayan ulusu cezalandıracağını ve anlaşmanın karşılığı olan kutsal toprağa soyunu geri getireceğini vaat etti. Daha sonra ise:

“Sen de esenlik içinde atalarına kavuşacaksın. İleri yaşta ölüp gömüleceksin. Soyunun dördüncü kuşağı buraya geri dönecek. Çünkü Amorlular'ın yaptığı kötülükler henüz doruğa varmadı. Güneş batıp karanlık çökünce, dumanlı bir mangalla alevli bir meşale göründü ve kesilen hayvan parçalarının arasından geçti. _O gün RAB Avram'la antlaşma yaparak ona şöyle dedi: "Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan bu toprakları, Kenliler'in, Kenizliler'in, Kadmonlular'ın, Hititler'in, Perizliler'in, Refalılar'ın, Amorlular'ın, Kenanlular'ın, Girgaşlılar'ın, Yevuslular'ın topraklarını senin soyuna vereceğim.”¹⁸⁵

diyerek Hz. İbrahim ile olan anlaşmasını bir daha gündeme getirmiştir.

Söz konusu metinde bu çalışma için önemli olan nokta Hz. İbrahim'in bir işaret isteği üzerine güneş batınca dumanlı bir mangalla alevli bir meşale görünmesi ve Hz. İbrahim'in daha önceden Rabbin isteği üzerine kestiği hayvanların arasından geçmesidir. Hz. İbrahim'in üzerine çöken karanlığın sembolik olarak yorumlanması gerektiğine karar veren bazı yorumculara göre söz konusu karanlık Yahudilerin yaşamak zorunda kalacakları sürgündür. Dumanlı bir mangal ile alevli bir meşalenin kesilen hayvanların arasından geçmesini dikkat çekici bulan araştırmacılar yaptıkları çalışmalarda bu durumun tarihsel bir olay olarak algılanabileceği üzerinde durmuşlardır. Zira Hz. İbrahim'in yaşadığı dönemde hayvanları iki parçaya bölüp söz konusu anlaşmayı yapacak iki tarafında kesilip bölünen hayvanların arasından geçmesi yapılan anlaşmanın taraflarca kabul edilip onaylanması anlamını taşıdığı belirtilmektedir.¹⁸⁶ Söz konusu olayı sembolik olarak tasavvur edebileceğimiz gibi Hz. İbrahim'in ateşi madde olarak görmesi anlatılarda değinildiği üzere oldukça olağan

¹⁸³ Sa'adya Gaon, *Tefsiru't-Tevrat Bi'l-Arabiyye*, çev. Nuh Arslantaş (İstanbul: Türkiye Tazma eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, ts.), 1/388.

¹⁸⁴ Yaratılış 15/12.

¹⁸⁵ Yaratılış 15/17-21.

¹⁸⁶ Gaon, *Tefsiru't-Tevrat Bi'l-Arabiyye*, 1/389.

gözükmektedir. Tanah kitabının yüzyıllar içerisinde oldukça uzun bir sürede yazıldığı göz önüne alınırsa Hz. İbrahim ve döneminin anlatıldığı tarihlerde Rab antropomorfolojik olarak tasavvur edilebiliyordu. Tanah'ın birçok yerinde görülebilen bu tasavvura göre Hz. İbrahim birçok kez Tanrıyı görmüş ve onun olağanüstülüklerine şahit olmuştur. Dolayısıyla söz konusu alevin Hz. İbrahim açısından gerçekten vukuu bulmuş olması muhtemeldir. Sonuç olarak Tanah'ta Hz. İbrahim'in özel bir konuma sahip olduğu Rab ile özel koşullarda görüşebildiği bu özel koşullar arasında görüşlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Yahudi tanrısı Tekvin kitabının on sekizinci babında olduğu gibi Hz. İbrahim'e görüldüğü gibi aracısız yahut sembolik bir anlatım olmadan Hz. İbrahim ile iletişim kurabildiği gibi görüş vasıtası ile de bu iletişimi sağlayabilmektedir.

Sonuç olarak Hz. İbrahim Tanah'ta birçok olgu ve hadisenin ilki olduğu gibi görüş müşahade eden ilk kişilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisinden sonra gelen Yahudi peygamberlere bir prototip olarak görülebilir. Kendisinden sonra gelenler görüşleri daha ayrıntılı olarak tasavvur edecekler ve kutsal kitabın teşekkül sürecinin sonuna gelindiğinde birçok örnekle görüş konusu tamamlanacaktır. Bu olgu bir gelenek halini alacak Yahudiliğin mirası üzerine inşa edilen gentile Hristiyanlığı içerisindeki büyük ve etkin şahsiyetler görüşler vasıtası ile kurulma aşamasındaki bu yeni Yahudi hareketini tamamen farklı bir yola sokacaklardır.

1.3.2. Hz. Yakup'un Hayatı

Yahudi tarihi Hz. İbrahim sonrası atalar dönemi denilen süreçle devam etmektedir. Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak tanrıya karısının kısır olması dolayısı ile dua etmektedir ve bir erkek evlat istemektedir. Duasının karşılığı olarak Rab O'na iki evlat vermiştir. Hz. İshak'ın eşi Rebeka doğurduğunda çocukların ikiz olduğunu, ilk doğan çocuğun tüylü ve kırmızı tenli olduğunu arkasından doğan çocuğun ilk doğanın topuğundan tutarak doğduğunu görmüştür. Bu olaya istinaden isimleri verilmiştir. Yakup:

“ İsrâiloğulları'nın isim babasıdır. Ya'küb kelimesinin aslı İbrânîce Yaakob'dur (Yaakov). Tevrat'ta kelimenin menşei iki şekilde izah edilmektedir. Bunlardan birine göre Yaakob “topuk tutan” demektir; zira Esav ile ikiz olan Ya'küb önce doğan Esav'ın topuğunu tutarak dünyaya gelmiştir (Tekvîn, 25/26). Diğerine göre ise kelime “birinin yerini alan” mânâsındadır. Ya'küb, Esav'ın ilk oğul olma hakkını elinden aldığı, onun yerine geçtiği ve bereketini çaldığı için bu adla anılmıştır. Esav,

“Onun adı haklı olarak Yaakob çağrılmıyor mu, çünkü iki defa beni aldattı, benim yerime geçti”¹⁸⁷ (Tekvîn, 27/36)

sözleriyle bunu vurgulamaktadır.

Ancak yukarıda bahis konusu edilen açıklama hem Yahudi geleneğinde hem İslam geleneğinde farklı yorumlara kapı açmıştır. Hz. Yakup’un isminin etimolojisine dair oldukça farklı yorumlar yapılmış ve tartışma günümüzde de devam etmektedir. Tanah’ta Yaakov ve Esav’ın annelerinin karnında başlayan bir rekabete girdikleri anlatılmaktadır. Bu bağlamda Yakup kelimesi de kendisinden önce doğan Esav’ın topuğuna tutunarak doğması neticesinde ve daha sonra yaşanan hile ile kardeşinin hakkını alıp ilk oğulluk için edilen duaya mazhar olduğu için “akev: topuk, uç, arka” kelimesinden türeyerek ve hile ile hakkını alan manasıyla açıklanmaktadır.¹⁸⁸

Yakup kardeşiyle büyürken kendisinin çadırda oturmayı yeğleyen sakin bir adam olduğu, kardeşi Esav’ın ise kırlarda avlanmayı tercih eden usta bir avcı olduğu belirtilmektedir. Hz. İshak av etlerini yemesi dolayısı ile Esav’ı daha çok severken Rebeka ise daha çok Hz. Yakup’u sevmektedir. Esav bir gün avdan yorgun ve bitkin döndüğünde Hz. Yakup’tan biraz çorba istemiş Hz. Yakup ise eğer ilk oğulluk hakkını kendisine verirse çorbadan vereceğini söylemiştir. Esav ant içerek ilk oğulluk hakkını Hz. Yakup’a vermiş ve Hz. Yakup ilk istediğini elde etmiştir.¹⁸⁹

Hz. İshak yaşanıp gözü görmez olunca ölmeden önce atalarının geleneklerine uyarak ilk oğlunu kutsamak istemiştir. Bu yüzden yanına çağırdığı Esav’a ava gitmesini, avladığı hayvanı getirip bir yemek yapmasını ve kendisine yedirmesini söylemiştir. Esav babasının sözünü dinleyerek okunu ve yayını alıp ava çıkarken onları dinleyen ve küçük oğlu Yakup’u daha çok seven Rebeka oğluyla birlikte bir hileye başvurmak istemiştir. Abisi kıllı olduğu için oğlak derisini Yakup’un ensesine ve eline örten ve Esav’ın giysilerini Yakup’a giydiren annesi istediğini elde etmiş ve Hz. İshak Yakup’u ilk oğul olarak kutsamıştır. Ancak Esav’ın öfkesinden çekinen annesi Yakup’un öldürüleceğini düşünerek Yakup’u kardeşi Lavan’ın yanına kaçmasını öğütlemiştir.¹⁹⁰ Lavan’a kaçan Hz. Yakup orada evlenmiş ve sonuç olarak on iki

¹⁸⁷ Ömer Faruk Harman, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Ya’kub*, 2013.

¹⁸⁸ Gürkan Salime Leyla, “İsrâîl ve Ya’küb İsimlerinin Etimolojisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 38 (2017), 235.

¹⁸⁹ Yaratılış 25/1-34.

¹⁹⁰ Molly Tuby, “Jacob’s Dream”, *European Judaism: A Journal for the New Europe* 15/1 (1981), 13.

çocuğu olmuştur. Tekrar doğduğu topraklara dönen Yakup, abisi Esavla barışmış, Esav onu affetmiştir. Hz. Yakup'un ilerleyen yaşlarında ağabeylerinin kıskançlığı yüzünden oğlu Yusuf'u kaybetmenin acısıyla gözleri görmez olmuş ancak sonradan O'nun yaşadığını öğrenip bütün ev halkıyla beraber Mısır'a gidip orada yerleşmiştir. Bir süre sonra ise Mısır'da vefat etmiş ancak oğullarına söylediği son sözler nedeni ile Hz. Yusuf ve kardeşleri O'nu Mısır'da değil atalarının topraklarına Kenan ülkesine götürüp orada Hititli Efron'un tarlasındaki (Makpela) mağaraya defnetmişlerdir.¹⁹¹

1.3.2.1 Hz. Yakup'un Görümleri

Lavan'a kaçmak zorunda kalan Hz. Yakup yolda gecelediği bir yerde bir görünüm değil rüya yoluyla kutsalı müşahade etmiştir. Bu rüya Tevrat görüşleriyle yakından ilişkili olduğu içindir ki bahsedilmeye değerdir:

"Düşte yeryüzüne bir merdiven dikildiğini, başının göklere eriştiğini gördü. Tanrı'nın melekleri merdivenden inip çıkıyorlardı. RAB yanı başında durup, Atan İbrahim'in, İshak'ın Tanrısı RAB benim" dedi, Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim. Yeryüzünün tozu kadar sayısız bir soya sahip olacaksın. Doğuya, batıya, kuzeye, güneye doğru yayılacaksınız. Yeryüzündeki bütün halklar senin ve soyunun aracılığıyla kutsanacak. Seninle birlikteyim. Gideceğin her yerde seni koruyacak ve bu topraklara geri getireceğim. Verdiğim sözü yerine getirinceye kadar senden ayrılmayacağım. Yakup uyanınca, "RAB burada, ama ben farkına varamadım" diye düşündü. Korktu ve "Ne korkunç bir yer!" dedi, "Bu, Tanrı'nın evinden başka bir yer olamaz. Burası göklerin kapısı. Ertesi sabah erkenden kalkıp başının altına koyduğu taşı anıt olarak dikti, üzerine zeytinyağı döktü"¹⁹².

Bu rüya dinler tarihçilerinin dikkatini çekmiştir. Özellikle meleklerin bir merdivenden göğe çıkıp inmelerini araştıran dinler tarihçileri bu olguyu Sümer medeniyetinin Yahudi medeniyetine etkisi olarak yorumlamışlardır. Zira "merdiven" (*sullam*) aslında ziggrurlara gönderme yapmaktadır. Sümerler Tanrılarına tapmak için çok katlı yapılar inşa etmekte ve bu yapılar aracılığıyla kutsalı tecrübe etmeye çalışmaktadırlar. Zigguratlar tanrılarının yahut meleklerinin gökyüzünden yeryüzüne iniş çıkışlarını sağlayan yapılar olarak da görülürlerdi. Nitekim Tevrat'ta da Babil Zigguratına atıf vardır. İbranice merdiven demek olan *sullam* kelimesini Akadca da *similtu* yani ziggurat kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki

¹⁹¹ Emil G. Hirsch vd., "Jewish Encyclopedia", JACOB, called also Israel, ts., 7/24.

¹⁹² Yaratılış 28/10-20.

Sümerlerin zigguratındaki tasvirler ve tasavvurlar Yahudi geleneğinde yaşamaya devam etmektedirler.¹⁹³

Merdiven simgesi dünyanın çeşitli kültürlerinde dünyevi ve aşkın alemleri birbirine bağlayan bağ olarak görülmüştür.¹⁹⁴ Sabit ya da dairesel merdivenler insanların aşkın alemdeki cennete çıktıkları yahut cehenneme indikleri araç olarak görülmektedir. Taylan'daki Wat Mahathat tapınağındaki duvar reminde Buda cennetten bir merdiven aracılığıyla inerken görülmektedir. Malta, Valetta'daki St. John Katedralinde olduğu gibi birçok sunak basamaklar üzerinde yükselmektedirler. Yakup'un gördüğü merdiven de Hristiyan dünyasında benzer sebeplerden ötürü cennet ile yeryüzü arasında gidiş gelişlerin sembolü olarak görülmüştür.¹⁹⁵

Yahudi geleneğinde ise oldukça farklı yorumlar söz konusudur. Tanah'taki pasuku literal olarak anlayan alimler olduğu kadar sembolik olarak gören alimlerde söz konusudur. Rav Şlomo ben Yitshak midraşik söylencelerden hareket ederek meleklerin görev değişimi zamanında olduklarını ifade etmektedir. Pasukta geçen merdivenin "Sina"yı ya da "ilahî nefsi" temsil ettiğini ifade eden İbn Ezra meleklerin ise akli ya da irfani düşünceleri sembolize edebileceğini ifade etmektedir. Her bakımdan merdiven maddî dünya ile manevî dünya arasındaki köprüdür. Merdivenin Sina dağına meleklerin ise Musa ve Harun'u ifade ettiğini söyleyen Rabbiler de olmuştur. "*Yükselen ve inen Melekler*"in Yahudilerin tarihlerinde hakimiyeti altında yaşamak zorunda oldukları ulusların yükselişlerini ve düşüşlerini de sembolize ettiğini iddia eden yorumlarda yapılmıştır.¹⁹⁶

Yakup dayısı Lavan'ın yanında yaşamaya başlamış ve Lavan'a hizmet etmiştir. Bunun karşılığında dayısı O'na sürüsünün bir kısmını ve kızını vermeyi vaat etmiştir. Yakup Rahel ile evlenmek için dayısına yedi yıl hizmet etmek için anlaşılmıştır. Ancak yedi yıl dolunca dayısı onu aldattı ve büyük kızı Lea'yı ona verdi. Yedi yıl daha çakışmak zorunda kalan Yakup Rahelle de evlendi. Güttüğü sürülerden noktalı ve çizgili olanlar arasında anlaşma yaptıkları halde dayısı sürekli anlaşmayı

¹⁹³ Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, 89-90.

¹⁹⁴ Eliade, *Şamanizm*, 194 Ayrıca Bkz: 237-275.

¹⁹⁵ Kathryn Wilkinson (ed.), *Semboller & İşaretler* (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2011), 236-237.

¹⁹⁶ Gaon, *Tefsiru't-Tevrat Bi'l-Arabiyye*, 1/505 dipnot.

bozmaya alışmıştı. Bunun üzerine İshak'ın tanrısına dua eden Yakup'a Rab bir görünüm vererek yanında olduğunu belirtmiştir:

*"Çiftleşen tekeler çizgili, noktalı ve kırıldılar. Tanrı'nın meleği bana, 'Yakup!' diye seslendi. 'Buyur' dedim. Bana, 'Bak, bütün çiftleşen tekeler çizgili, noktalı ve kırıl' dedi, 'Çünkü Lavan'ın sana yaptıklarının hepsini gördüm. Ben Beyt-El'in Tanrısı'yım. Hani orada bana anıt dikip meshetmiş, adak adamıştın. Kalk, bu ülkeden git, doğduğun ülkeye dön.'"*¹⁹⁷

Söz konusu görünüm Yakup'u cesaretlendirmek için Rabbin gösterdiği bir lütuf olarak değerlendirilebilir. Dayısı ve oğullarının yaptığı bütün hizmetlere karşı ona kin beslemeye başladıklarını gören Yakup'un yardımına babasının, atalarının tanrısı yetişmiş ve bir görünümle ona yanında olacağını belirtmiştir. Rab Lavan'a da görünmüş ve Yakup'a bir şey yapmamasını emredince Yakup bu beladan sağ salim kurtulabilmiş ve yoluna devam etmiştir. Yakup'un gördüğü vizyonlar devam etmektedir. Rab her adımında Yakup ile beraber olduğunu söylemiş ve her an onu koruyacağını belirtmiştir. Yakup Kenan ülkesine varmıştır. Esav yıllar içerisinde Yakup'a olan kinini unutmuş ve onu bir ağabey şefkatiyle karşılamıştır. Kenan'a yerleşen ailenin on iki çocuğu olacaktır. Çocuklarından Yusuf diğerlerine göre Rab'be daha yakındır ve vizyon görme yetisine sahiptir. Bu sebeple diğer kardeşlerinin hışmına uğrar ve bir köle olarak Mısır'a satılır. Yusuf Mısırda iken çıkan kıtlık Yakup ve oğullarını zor duruma sokar. Daha sonra Yusuf'un yaşadığını öğrenen Yakup Mısır'a gidip gitmemekte kararsızdır. Her zaman yanında olan Rab'den bir işaret beklemektedir. Beer Şeva denilen yere varınca babasının tanrısı adına kurbanlar keser. Ve o gece Rab bir görünümde Yakup'a;

*"Yakup, Yakup!" diye seslendi. Yakup, "Buradayım" diye yanıtladı. Tanrı, "Ben Tanrı'yım, babanın Tanrısı" dedi, "Mısır'a gitmekten çekinme. Soyunu orada büyük bir ulus yapacağım. Seninle birlikte Mısır'a geleceğim ve soyunu bu ülkeye geri getireceğim. Senin gözlerini Yusuf'un elleri kapayacak."*¹⁹⁸

Böylece Yakup aradığı cevabı bulmuş ve Mısır'a gitmeye karar vermiştir. Bu görünüm geleceğe dair bir vaat içermekle birlikte ulusal bir çağrı olmadığı aşıkardır. Zira ortada İsrailoğulları denilen bir ulus yoktur. Ama Yakup için de basit iki seçenek sunulmuştur: Atasının tanrısına taptığı takdirde kendisine hürmet edilecek, bir ulusun babası olma şerefine nail olacak ve soyu tüm dünyadaki uluslar içerisinde ulu tanrının gözdesi olacaktır. Yakup bu çağrıya sırtını dönmemiştir ve anlaşılmaya uyarak Mısır

¹⁹⁷ Yaratılış:31/10-14.

¹⁹⁸ Yaratılış 46/1-5.

diyarına doğru yola koyulmuştur. Mısır'a gittikten kısa bir süre sonrada son nefesini verecek ve atalarına kavuşacaktır.

1.3.3. Yeşaya'nın Hayatı

M.Ö. 740 ve 701 tarihleri arasında yaşayan Yeşaya ya da İbranice de Yesha'yahu ya da Yesha'yah Yahudi kralları Uziya, Yotam, Ahaz ve Hizkiya yaşamıştır. Babasının adı Amots olarak bilinir. Yeşaya Mika ve Hoşea adlı peygamberlerle aynı dönemde yaşamış ve İsrail halkına uyarılarda bulunmuştur.¹⁹⁹ Kendi karısı da peygamber olan Yeşaya'nın bir oğlu vardır ve tanrının istediğiyle adını 'Maher-Şalal-Haş-Baz' koymuştur²⁰⁰ Yeşaya'nın kendine ait kitabı dışında II.Tarihler ve II. Krallar kitabında da adından bahsedilmektedir. Belirtmek gerekir ki modern uzmanlar bugün elimizdeki Yeşaya kitabının en az iki farklı yazarının olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. İlk Yeşaya yazarı kitabın bir ve otuz dokuzuncu pasukları arasını yazmıştır ve ikinci Yeşaya kırk ve altmış altıncı pasukları arasını yazmıştır.²⁰¹

Yeşaya'nın adının anlamı (Rab Kurtarır) kitabın ana konusunu da belirtir. Uzun bir müddet peygamberlik yapan Yeremya önceleri Asur tehlikesine karşı tanrının buyruklarını insanlara ileterek görevini yerine getirirken Yeruslaim'in düşüşü sonrası bütün ulusla birlikte sürgüne gider. Burada da peygamberliğin sorumluluklarını yerine getiren Yeşaya halkın günahlarından tövbe edip Yahve'ye dönmesi durumunda tövbelerinin kabul edileceğini bildirir. Bu bildiri Yeşaya'nın müşahade ettiği görümler vasıtasıyla tanrıdan İsrail'e iletilmektedir.²⁰²

Yeşaya peygamberlik görevine Kral Uzziya'nın vefat ettiği yıl başlamıştır. Daha öncesine ait elimizde veri yoktur. Uzziya ve Yotam iyi krallar olarak görüldü. Ahaz kötü bir kral olarak görüldü. Hizkiya ise iyi bir kral olmakla birlikte Yeşaya ile kişisel bir dostluk kurmuştu. Dört kral zamanında hizmet eden Yeşaya'nın altmış yıl boyunca peygamberlikte bulunduğu söylenmektedir. Bu durumda M.Ö. 680 yıllarına

¹⁹⁹ Yehoshua Gitay, "The Encyclopedia Of Religion", *İsaiah* (New York: Macmillan Publishing Company, ts.), 7/289.

²⁰⁰ Yeşaya 8/2 İsim 'çabuk yağmala' anlamına gelmektedir.

²⁰¹ Bathja Bayer, "Encyclopaedia Judaica", *İsaiah* (Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007), 10/58.

²⁰² "The Jewish Encyclopedia", *İsaiah*, ed. İsodere Singer (New York: Funk and Wagnalls Company, 1914), 6/635-637.

kadar yaşamış olması muhtemel görünmektedir. Ve büyük ihtimal Kral Manaşe'nin hükümdarlığı sırasında vefat etmiştir.²⁰³

1.3.3.1 Yeşaya'nın Görümleri

Yeşaya peygamberin ilk görüşü bir tezahür gerçekleşmeden ses ile ve sesin içeriği belirgin olmadan tanrının uyarılarını içermektedir:

“Yahuda kralları Uzziya, Yotam, Ahaz ve Hizkiya zamanında Amots oğlu Yeşaya'nın Yahuda ve Yerusolim'le ilgili görüşü: Rab Halkını Uyarıyor: Ey gökler dinleyin, ey yeryüzü kulak ver! Çünkü RAB konuşuyor: “Çocuklar yetiştirip büyüttüm, ama bana başkaldırdılar. Öküz sahibini, eşek efendisinin yemiğini bilir. Ama İsrail halkı bu kadarını bile bilmiyor. Halkım anlamıyor.”²⁰⁴

Simg ve tezahürün olmadığı ilk görüşlerde tanrı Hz. İbrahim ile Hz. Yahup ile görüştüğü biçimde Yeşaya ile de görüşmeye başlamıştır. Görümün ana konusu kuzeyde büyüyen Asur tehlikesidir. Yahve İsrail'in putpereslikleri, ahlaksızlıkları ve diğer günahları yüzünden İsrail'e öfke duyduğunu ve bunun sonucunda tövbe edilmezse şehri harap düşmanların eliyle harap edeceğini söylemektedir.

Yeşaya'nın ikinci görüşü tezahürlerden oluşmaktadır:

“Kral Uzziya'nın öldüğü yıl yüce ve görkemli Rab'bi gördüm; tahtta oturuyordu, giysisinin etekleri tapınağı dolduruyordu. Üzerinde Seraflar duruyordu; her birinin altı kanadı vardı; ikisiyle yüzlerini, ikisiyle ayaklarını örtüyor, öbür ikisiyle de uçuyorlardı. Birbirlerine şöyle sesleniyorlardı: “Her Şeye Egemen RAB Kutsal, kutsal, kutsaldır. Yüceliği bütün dünyayı dolduruyor.” Seraflar'ın sesinden kapı söveleriyle eşikler sarsıldı, tapınak dumanla doldu. “Vay başıma! Mahvoldum” dedim, “Çünkü dudakları kirli bir adamım, dudakları kirli bir halkın arasında yaşıyorum. Buna karşın Kral'ı, Her Şeye Egemen RAB'bi gözlerimle gördüm.” Seraflar'dan biri bana doğru uçtu, elinde sunaktan maşayla aldığı bir kor vardı; onunla ağzıma dokunarak, “İşte bu kor dudaklarına değdi, suçun silindi, günahın bağışlandı” dedi. Sonra Rab'bin sesini işittim: “Kimi göndereyim? Bizim için kim gidecek?” diyordu. “Ben! Beni gönder” dedim. “Git, bu halka şunu duyur” dedi, “ ‘Duyacak duyacak, ama anlamayacaksınız, Bakacak bakacak, ama görmeyeceksiniz...’²⁰⁵

İlk olarak Yeşaya'nın tanrısı her şeye gücü yeten bir kral olarak tasavvur ettiği anlaşılmaktadır ki taht ve kral kelimelerini kullanarak bunu açık olarak belirtmektedir. Seraflar'ın her zaman onun yanında olup ona hizmet etmesi kral tasavvurunu güçlendirmektedir. Seraf kelimesi İbranice olup “yanmak” fiilinden türemiştir. “Tanrımız yakıp tüketen bir ateştir”²⁰⁶ ayetindeki Tanrı'nın yakıcı

²⁰³ William MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2005), 2/465.

²⁰⁴ Yeşaya 1/1-3.

²⁰⁵ Yeşaya 6/1-9

²⁰⁶ Yasanın Tekrarı 4/24 ve İbraniler'e Mektup 12/29

kutsallığına atıf yapılmaktadır.²⁰⁷ Hezekiel'in tahtı koruyan Kerubimleriyle benzer özellikler gösterirler. Giysileri olmayıp kanatlarıyla kendilerini örtmektedirler. Serafların bir yılan türüne ait olduklarına dair Kutsal Kitap'ta atıflara rastlanmakta ise de görüş birliğine varılamamıştır.²⁰⁸

Görümde Yeşaya'nın günahlarını temizlemek için arındırıcı ateş simgesini kullandığı da görülmektedir. Günahlarından arınan Yeşaya, tanrının bir peygamber olarak birini göndereceğini anladığında kendisi gönüllü olup İsrail halkına gelecek hakkında Rabbin sözlerini iletmektedir. Bu gelecek ülkenin Asur'un eline geçeceği ve Yerusallim'in harab olacağına dair bilgilerden oluşmaktadır. Bu yıkımdan sonra ise tanrı Yeşaya aracılığıyla yeniden Yerusallim'in yükseleceğini İsrail'in eskisinden daha büyük bir ülke olacağını söylemektedir. Asur, Babil, Moav, Mısır, Kuş, Edom gibi İsrail'e komşu olan ya da ona düşman olan her krallığın düşeceğini aktarmaktadır.

1.3.4. Hezekiel'in Hayatı

Hezekiel, Kral Yehoyakin'in sürgün edilişinin beşinci yılında peygamberlik yapmaya başlayan büyük peygamberlerden biridir. Adı Grekçe de "*Iezkiel*" Vulgate nüshasında "Ezechiel" olarak geçen peygamberin ismi tanrı güçlendirir manasına gelmektedir.²⁰⁹ Babasının adı Buzi olan Hezekiel kendi adını taşıyan kitapta kahin olarak tanımlanmaktadır.²¹⁰

Hezekiel Kutsal Kitap'ta kehanetlerini kendi ağzından yazan kişi olarak bilinmektedir. Yerusallim'in düşüşünden sonra sürgünlerle beraber yaşamıştır. Dolayısıyla M.Ö. 6. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Tartışmalı bir konu olmakla beraber görümlerine otuz yaşında Kedar ırmağının yakınlarında başladığı sanılmaktadır. Rahipliğinin kalıtsal olduğu diğer bir değişle ailesinden gelen bir meslek olduğu belirtilmektedir. Hezekiel'in kitabı üç ana bölüme ayrılmaktadır ve bölümlerin sınıflandırılması ve tüm kitabın işleyiş tarzı Hezekiel'in eğitilmiş biri olduğunu düşünmemize yol açar.²¹¹

²⁰⁷ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, 2/526.

²⁰⁸ Michael Fishbane, "Encyclopaedia Judaica" (Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007, 308.

²⁰⁹ Moshe Greenberg, "Encyclopaedia Judaica", *Ezekiel* (Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007), 6/635.

²¹⁰ Hezekiel 1/3

²¹¹ Moshe Greenberg, "The Encyclopedia of Religion", *Ezekiel* (New York: Macmillan, 1987), 5/240.

Hezekiel'in kitabı altı ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tanrının Hezekiel'i peygamber olarak seçmesi konu edilir. Daha sonra tanrıdan Yeruslaim'in yıkılacağına dair görümler gelir. Yirmi beşinci pasuktan itibaren Tanrı diğer uluslara dair uyarılarda bulunmakta ve ulusların geleceği hakkında bilgiler vermektedir. Tanrı İsrail'e yeni vaatlerde bulunur ve Yeruslaim'in tekrar inşa edileceğine dair görümler verir. Kitabın son iki bölümünde Gog hakkında söylenen peygamberlik sözlerine dair pasuklar yer alır ve nihayetinde Hezekiel'in tapınak ve ülke hakkındaki görümleriyle sona erer.²¹² Hezekiel'in peygamberliği İsrail sürgününün beşinci yılında başlamıştır. Son görümlerinin tarihi kendi kitabına göre M.Ö. 571 tarihidir. Bu sebeple peygamberliğinin en azından yirmi iki yıl sürdüğü tahmin edilmektedir. Eğer bir kahin olarak görevine otuz yaşının başlarında başladıysa peygamberlik görevini tamamladığında elli yaşının üstünde olması gereklidir. Kendisi hakkında bilinenler de hemen hemen bunlardan ibarettir.²¹³

1.3.4.1. Hezekiel'in Görümleri

Hezekiel peygamberin görümleri kitabın ilk cümlesiyle başlamaktadır ve tanrı onu peygamber olarak görevlendirmektedir:

“Otuzuncu yılda, dördüncü ayın beşinci günü Kevar Irmağı kıyısında sürgünde yaşayanlar arasındayken gökler açıldı, Tanrı'dan gelen görümler gördüm. Kral Yehoyakin'in sürgünlüğünün beşinci yılında, ayın beşinci günü, Kildan ülkesinde, Kevar Irmağı kıyısında RAB Buzi oğlu Kâhin Hezekiel'e seslendi. RAB'bin eli orada onun üzerindeydi. Kuzeyden esen kasırganın göz alıcı bir ışıqla çevrelenmiş, ateş saçan büyük bir bulutla geldiğini gördüm. Ateşin ortası ışıldayan madeni andırıyordu. En ortasında insana benzer dört canlı yaratık duruyordu; her birinin dört yüzü, dört kanadı vardı. Bacakları dimdikti, ayakları buzağı ayağına benziyor ve cilalı tunç gibi parlıyordu. Dört yanlarında, kanatların altında insan elleri vardı. Dördünün de yüzleri, kanatları vardı. Kanatları birbirine değerek dosdoğru ilerliyor, ilerlerken sağa sola dönmüyordu.”²¹⁴

Yukarıdaki pasuk görümün giriş bölümünü oluşturmaktadır. Taht ve ateşin tanrının yüceliğinin sembolü olarak Eski Ahit'te kullanıldığını aktarmıştık. Buna ek olarak tanrının tahtının yanında onu taşıyan dört yaratık görülmektedir. Yaratıkların yüzü aslan, kartal ve öküz yüzlerine benzemektedir. Bu yaratıkların da tanrının tekvin sürecindeki niteliklerini gösterdiği düşünülmektedir: Görkem, güç, hız ve bilgelik. Birçok ulus tanrıyı her yönüyle kavrayamadığı için bir yönüne tapmaktadır.

²¹² Greenberg, “Encyclopaedia Judaica”, 6/635.

²¹³ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, 2/580.

²¹⁴ Hezekiel 1/1-9

Tapındıkları da kendisinden daha çok yukarıdaki niteliklerden sadece birisini oluşturmaktadır. Görüm büyük ihtimalle bu duruma işaret etmektedir.²¹⁵ Görümün devamında Hezekiel tahtı taşıyan yaratıklar hakkında bilgi vermektedir:

“Canlı yaratıkların görünüşü yanan ateş közleri ya da meşale gibiydi. Ateş yaratıkların ortasında hareket ediyordu; ışık saçıyor ve içinden şimşekler çakıyordu. Yaratıklar şimşek çakar gibi hızla ileri geri gidip geliyorlardı. Bu dört yüzlü yaratıklara bakarken, her birinin yanında, yere değen bir tekerlek gördüm. Tekerleklerin görünüşü ve yapısı şöyleydi: Sarı yakut gibi parlıyorlardı ve dördü de birbirine benziyordu. Görünüşleri ve yapıları iç içe girmiş bir tekerlek gibiydi. Hareket edince yaratıkların baktıkları dört yönden birine doğru sağa sola sapmadan ilerliyordu. Tekerleklerin kenarı yüksek ve korkunçtu; hepsi çepeçevre gözlerle doluydu. Canlı yaratıklar hareket edince, yanlarındaki tekerlekler de hareket ediyordu; yaratıklar yerden yükseldikçe, tekerlekler de onlarla birlikte yükseliyordu. Ruhları onları nereye yönlendirirse oraya gidiyorlardı. Tekerlekler de onlarla birlikte yükseliyordu. Çünkü yaratıkların ruhu tekerleklerdeydi. Yaratıklar hareket ettiğinde onlar da hareket ediyor, yaratıklar durduğunda onlar da duruyor, yaratıklar yerden yükseldiğinde onlar da yükseliyordu. Çünkü yaratıkların ruhu tekerleklerdeydi.”²¹⁶

Görüm genel olarak incelendiğinde tanrının yeryüzüne tecellisi sırasında oturduğu tahtı temsil etmektedir. Bu taht olağanüstüdür ve olağanüstü canlılar tarafından çekilmektedir. Dört canlı yaratık tekerlekler vasıtası ile tanrının nereye gideceğini göstermektedirler. Tanrının nitelikleri ve görkemini belirtmek için ateş, taht, gök gürültüsü ve madenlerin göz alıcı parlaklığı yoğun olarak kullanılmaktadır. Bunun amacının sürgündeki İsrail’in Asur tanrılarının kendi tanrılarından üstün olduğunu düşünmeye başlamaları olabilir. Nitekim her zaman kendilerini koruyacak olan Yahve Asur saldırıları karşısında sessizliğe bürünmüştür. Dolayısıyla savaşı Asur ve Babil’in kazanması Asur ve Babil tanrılarının en başta Marduk’un kazanması anlamına gelmektedir. Hezekiel’in bu düşüncüyü kırmak için tanrıyı büyük bir ihtişamın içinde göstermiş olması muhtemeldir.

Görüm sonlanmadan önce Rab gök gürültülerine benzeyen sesiyle Hezekiel’e İsrail’in günahlarından bahseder. İsrail’i çalı, diken simgeleriyle tanımlar ve tevbe etmelerini istemektedir. Ama halkın dik başlı ve inatçı olmasından yakınmaktadır.²¹⁷ Buradan itibaren Rab uzun pasuklar boyunca yalancı peygamberler ve yalancı görüşler üzerinde durmaktadır. Yalancı peygamberlerin sürgündeki İsrail’i para kazanmak için kandırdıklarını sahte görüşler uydurarak tanrının adının kirlettiklerini söylemektedir. Rab bunların hepsini duymakta ve görmektedir. Sonunda Rab onlara

²¹⁵ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, 2/586.

²¹⁶ Hezekiel 1/13-20

²¹⁷ Hezekiel 2/3-8

verilecek cezaların ne olduğuna dair uzun uzadıya bilgiler vererek kendi adına konuşanların çok dikkatli olmaları gerektiğini ifade eder.²¹⁸

İsrail sürgününün ilk şoku geride kalmış halk artık tanrılarının kendilerini terk ettiğine ikna olmuş gibidir. Böyle bir zamanda sürgünün yirminci yılında tanrı Yahve, onları unutmadığının bir kanıtı olarak Hezekiel’e bir görünüm bahşeder:

“Sürgünlüğümüzün yirmi beşinci yılı, yılın başında, ayın onuncu günü, Yerusolim Kenti’nin düşüşünün on dördüncü yılı, tam o gün RAB’bin eli beni yakalayıp oraya götürdü. Görümde Tanrı beni İsrail ülkesine götürüp çok yüksek bir dağın üzerine koydu. Dağın güneyinde kente benzer yapılar vardı. Tanrı beni oraya götürdü, tunca benzer bir adam gördüm. Elinde keten ip ve bir ölçü değneği tutarak kapının girişinde duruyordu. Bana, “İnsanoğlu, gözlerinle gör, kulaklarınla işit, sana göstereceğim her şeye dikkat et” dedi, “Sen bunun için buraya getirildin. Göreceğin her şeyi İsrail halkına anlat. Tapınağı çepeçevre kuşatan bir duvar gördüm. Adamın elindeki ölçü değneğinin uzunluğu altı arşındı. Her arşına bir elin eni kadar uzunluk eklenmişti. Adam duvarı ölçtü; kalınlığı ve yüksekliği bir ölçü değneği kadardı.”²¹⁹

Bu andan itibaren uzun üç pasuk boyunca tanrının meleği Hezekiel’e semavi bir tapınağın bütün bölümlerini ölçer ve sayıları peygamberin aklında tutmasını daha sonra İsrail’e anlatmasını emreder. Tapınağın bölümleri, dış avlu, iç avlu, doğu kapısı, kuzey kapısı, kurbanların odası, kahinlerin odası gibi bütün bölümleri tek tek Hezekiel’e gezdirir ve elindeki aletle ölçümler yapar. Buradaki amaç çok basittir: İsrail’e tapınağın yeniden yapılacağını ve nasıl yapılması gerektiğini göstermek.

Bu görümlerle ilgili olarak yorumcular üç ana görüş çerçevesinde buluşmuşlardır. İlk grup bu görünümün simgesel olarak yorumlanması gerektiğini düşünmüşler ve yeni tapınağın ruhsal bir yapı olarak telakki edilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu yorumu yapanlar Hıristiyan yorumculardır ve bahsedilen ruhsal yapının kilise yani Mesih’e inanan imanlılar topluluğu olduğunu söylemişlerdir. İkinci grup tapınağın yeniden kurulup kurulamayacağı kesin olarak bilinmese de Tanrı’nın huzuru, kurban, Tanrı’nın kutsallığı gibi kavramların ebedi olduğuna dair bir işaret olduğunu savunmaktadırlar. Üçüncü grup ise İsrail’in sürgünden döndükten sonra bir tapınak kuracaklarını ancak bu tapınağın Siyon’da değil insanların putperestlikle kirletmediği yeni bir tepede kurulacağını savunmuşlardır.²²⁰

Görümleri peygamberliğinin büyük kısmını oluşturan Hezekiel tanrının görkemiyle beraber tapınağın göksel bir şablonunu görerek İsrail için bir umut

²¹⁸ Hezekiel 13/15-23, 21/29, 22/28

²¹⁹ Hezekiel 40/1-5

²²⁰ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, 2/616.

vadetmiştir. Özetle peygamber Hezekiel bir restorasyon peygamberi olarak görev yapmış, putperestliklerle tanrının en çirkin gördüğü günahlara bulaşmış İsrail için hala bir fırsatın olduğunu ve tapınağın yeniden yükseleceğini göstermiştir.²²¹ Görümlerin sembolik dili onu anlatısında daha güçlü bir konuma getirmiş ve görevinde yardımcı olmuştur.

1.3.5. Daniel'in Hayatı

Daniel kelimesi 'tanrı benim yargıcımdır' ya da 'tanrı bir yargıçtır, hakemdir' manasına gelmektedir.²²² Daniel Babil sürgünü sırasında Nebukadnessar dönemi ve Belşassar yönetiminde görev yapan bir peygamberdir. Rüya yorumlarının doğruluğu üzerine kraliyet ailesi tarafından takdir görmüş daha sonra ise gözden düşüp aslanlara atılmıştır. Ancak tanrının lutfü sayesinde aslanlar ona saldırmamışlardır.²²³ Rüyalarını ve görüşlerini anlatan kendi adına taşıyan bir kitap vardır. Ayrıca kendisine atfedilen bir kitap daha olmakla birlikte apokrif sayılmış ve kutsal kitaba alınmamıştır.

Geleneksel görüşe göre Daniel, yaklaşık M.Ö. 604 yıllarında Yahuda Kralı Yehoyakim zamanında Babil Kralı Nebukadnessar tarafından Babil'e sürülen zeki ve güzel çehreli soylu bir Yahudi tutsağıdır. Nebukadnessar ve sonraki Belşassar dönemlerinde yetenekleriyle göze çarptığı için ödüllendirilerek devlet yönetimine, Babil iline vali olarak alınmıştır. Daha sonra Pers orduları Babil'i fethettiklerinde Daniel, Pers imparatoru Darius'un altındaki üç başkandan biri olarak göreve atanmıştır. Koreş tahta çıkınca Daniel ona da hizmet etmiştir.²²⁴

Daniel Kitabının iki temel argümanı vardır: İlk pasuklar Daniel ve üç arkadaşının yaşadıkları büyük belalar karşısında Tanrı'ya nasıl sadık kaldıklarından bahseder. Daha sonra Daniel'in görüşleri Tanrı'ya boyun eğen krallıkların nasıl

²²¹ David L. Petersen, "Zechariah's Visions: A Theological Perspective", *Vetus Testamentum* 34/2 (1984), 205-206.

²²² Eduard König, "The Jewish Encyclopedia", *Daniel* (New York: Funk and Wagnalls Company, 1914), 4/426.

²²³ Michael Fishbane, "The Encyclopedia of Religion", *Daniel* (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 4/237.

²²⁴ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, 2/629-630.

yükseleceğinden ve tanrıtanımaz topluluk ve kralların nasıl yerle bir olduklarından bahseder.²²⁵

Bugün Daniel kitabının Daniel peygamber tarafından yazıldığı inancı oldukça kuşkuyla karşılanmaktadır. Geleneksel inanca ilk karşı çıkan kişi M.S. 3'üncü yüzyıl da yaşayan Hristiyan karşıtı filozof Porfiri olmuştur. İlk nedenlerden biri: Daniel kitabının ilk bölümünün Aramice olarak diğer kısmının İbranice olarak yazılmasıdır. Daniel'in tarihsel olarak kendisinden sonra gelen kişileri ve olayları aktarması da başka bir problem olarak görülmüştür. Bunun gibi sorunlar üzerine, günümüzde Daniel kitabının dört ayrı yazarı olduğu kabul edilmiştir. Dört yazar tarafından düzeltilen ve son şekli verilen kitap kanonlaşma sürecinde kabul edilip bu güne gelmiştir.²²⁶

1.3.5.1. Daniel'in Görümleri

Daniel'in yaşadığı dönemde Eski Ahit Pers Kralı Nebukadnessar'ın bir görünüm gördüğünü ve bu görümü Daniel'in açıkladığını aktarmaktadır. Bunun üzerine Daniel yüksek mevkilere getirilmiştir. Kendisi de görümler görmeye başlayan Daniel ilk deneyimine rüya görerek yaşamıştır. İkinci deneyiminde ise Yahve, Kral Belşassar'ın hükümdarlığının üçüncü yılında Daniel'e bir görünüm vermiştir. Tanrı onu Elam ilindeki Sus kalesinin Ulay kanalının yanına götürmüştür. Buradaki görümü şöyle aktarır :

*“Gözlerimi kaldırıp bakınca kanal kıyısında duran bir koç gördüm; iki uzun boynuzu vardı. Boynuzlardan daha geç çıkanı öbüründen daha uzundu. Koçun batıya, kuzeye, güneye doğru boynuz attığını gördüm. Hiçbir hayvan ona karşı koyamıyor, kimse onun elinden kurtaramıyordu. Koç dilediği gibi davrandı ve gitgide güçlendi. Ben bu olayı düşünürken, batıdan ansızın gözleri arasında çarpıcı bir boynuzu olan bir teke geldi. Yere basmadan bütün dünyayı aştı. Güç ve öfkeyle, kanalın yanında durduğunu gördüğüm iki boynuzlu koça doğru koştu. Öfkeyle saldırdığını, koça vurup boynuzlarını kırdığını gördüm. Koçun tekeye karşı duracak gücü yoktu; teke koçu yere vurup çiğnedi. Koçu onun elinden kurtaracak kimse yoktu. Teke çok güçlendi, ama en güçlü olduğu sırada büyük boynuzu kırıldı. Kırılan boynuzun yerine, göğün dört rüzgarına doğru çarpıcı dört boynuz çıktı”.*²²⁷

Daniel'in görümü simgesel anlatıcılığa benzemektedir. Söz konusu koç Pers ülkesini simgelemektedir. İki boynuz ise Med ve Pers krallarını işaret eder. Bir

²²⁵ Kutsal Kitap, 920 Giriş kısmında.

²²⁶ Harold Louis Ginsberg, “Encyclopaedia Judaica”, *Daniel* (Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007), 5/422-424.

²²⁷ Daniel 8/1-8

boynuzun daha geç çıkan olarak betimlenmesi Pers krallarının Med krallarından daha sonra gelmesine delalettir. Geç çıkanın ilk çıkandan daha güçlü olması ise Pers krallarının Med krallarından üstün olduğunun göstergesi olarak kabul edilmelidir. Koçun batıya, güneye, kuzeye ve doğuya boynuz atması ise Pers ülkesinin gücünü ve ihtişamını göstermektedir. O çağda Pers krallığının dengi yoktur ve hiç kimse onlara karşı koyacak cesarete sahip değildir. Ancak daha sonra bir teke yani Makedonlar ve Yunanlar batıdan gelmişlerdir. Tekenin göz alıcı bir boynuzu vardır. Bu tekenin de Büyük İskender olduğu aşikardır. Teke koçu yenmiş ve krallığını kendisine almıştır. Ancak tekeninde en güçlü olduğu zamanda boynuzu kırılmış yani İskender ölmüştür. Ondan çıkan dört boynuz ise İskender'in ölümüyle ortaya çıkan dört krallığı işaret etmektedir.²²⁸

Boynuz özellikle çift boynuz eski Türk medeniyeti, Mezopotamya ve Yunan medeniyetlerinde tanrısallık ve güç işareti olarak yorumlanmıştır. Ön Asya'daki Boğa kültü, Sümer ve Babil tanrıları arasındaki Boğa tanrıları, tanrı sembolü olarak boğa ve boynuzlu taçlar bunun önemli kanıtları arasında gösterilebilir.²²⁹ Daniel'in görümünün ilk bölümü böyle izah edilebilir. Görüm şöyle devam eder:

*"Bu boynuzların birinden başka bir küçük boynuz çıktı; güneye, doğuya ve Güzel Ülke'ye doğru yayılarak çok güçlendi. Göklerin ordusuna erişinceye dek büyüdü. Gökteki ordudan ve yıldızlardan bazılarını yeryüzüne düşürdü, ayakları altına alıp çiğnedi. Kendisini Gök Ordusu'nun Önderi kadar yükseltti. Tanrı'ya sunulan günlük sunu kaldırıldı, O'nun tapınağı yıkıldı. Başkaldırı yüzünden günlük sunuya karşı çıkıldı. Gerçek ayakaltında çiğnendi. Küçük boynuz yaptığı her şeyde başarılı oldu. Sonra kutsal bir varlığın konuştuğunu duydum. Başka kutsal bir varlık ona, "Bu görümde –günlük sunuyla, yıkım getiren başkaldırıyla, kutsal yerin ve ordunun ayakaltında çiğnenmesiyle ilgili görümde– olanlar ne zamana dek sürecektir?" diye sordu. Kutsal varlık bana, "2.300 akşam, sabah olacak, sonra kutsal yer yeniden düzene konulacak" dedi."*²³⁰

Daha küçük boynuz olarak tanımlanan kişinin Antiokus Efifanes olması muhtemeldir. Askeri olarak güçlenen kral dört bir yana ve güzel ülkeye yani Filistin'e kadar sefer yapacaktır. Ancak burada Yahudilere yönelik bir katliam yapacaktır. Kutsal Tanrı'ya sövecek, kutsallığını çiğneyecektir. Yeruslaim'deki tanrıya adanan kurbanlara, sunulara ve buhurlara son verecektir. Son olarak Rab kralın yaptığı bu

²²⁸ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, 2/638.

²²⁹ Enveri Ekber, "Zülkarneyn ve Boynuzlu İskender (İskender-Nâmelerin Kökenine Dair)", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 12 (2018), 90.

²³⁰ Daniel 8/9-14

zulümlerin 2.300 gün süreceğini haber vermektedir.²³¹ Bu görüşün tam ve eksizsiz anlamını Daniel'e anlatan Cebrail olmuştur.

Dikkat çekici bir nokta da Daniel'in görüşlerden sonra fiziksel olarak çok yıprandığıdır ki bir hafta boyunca kralın hizmetine bile gidememiş yatağında hasta bir şekilde kalmıştır. Daniel'in görüşleri işaret ve ima yoluyla anlatımı gerçekleştirmiştir. Ve bu görüşlerin sona dair olduğunu ve gizlenmesi gerektiğini bizzat Cebrail Daniel'e söylemiştir.

²³¹ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, 2/638.

II. BÖLÜM

YENİ AHİT'TE GÖRÜMLER VE MUHTEVASI

2.1.Yeni Ahit'in Tarihsel Süreci

Kitab-ı Mukaddes iki ana bölüme ayrılmaktadır. Bunların ilki Eski Ahit'tir. İkinci bölümüne ise Yeni Ahit ya da Ahd-i Cedid olarak anılmaktadır. Eski Ahit hem Yahudilerin Hem de Hristiyanların kutsal saydığı kitap olmakla birlikte Yeni Ahit yalnızca Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilmektedir. Hristiyan akidesine göre Eski Ahit Tanrı'nın Hz. Musa ile yaptığı ahdi içermektedir. Yeni Ahit ise İsa'nın havarileriyle son akşam yemeğinde yaptığı antlaşmaya işaret etmektedir. Bu muhtevasıyla Eski Ahit ve Yeni Ahit'in tanrısı aynıdır lakin Eski Ahit tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Eski Ahit'in tam olarak anlaşılıp hayata geçirilebilmesi için Yeni Ahit'e ihtiyaç elzemdir.²³² Esasen İsa hayatı boyunca İncil olarak adlandırılan ne bir kitap yazmış ne de yazdırmıştır. O sadece konuşarak insanlara aktarmış, getirdiği prensiplerin diğer insanlara da aktarılmasını istemiştir.²³³

İsa öldükten sonra ise ilk zamanlar onun hemen geri döneceğine dair inanç taze ve diri tutulduğu için söylediklerinin kayda alınması için bir ihtiyaç hasıl olmamıştır. Ancak zaman geçmeye başlamış ve İsa geriye dönmemiştir. Ne zaman geri döneceğine dair bir belirti de olmayınca ve kendisinin tilmizleri yani havarilerinden olanlar ölmeye başlayınca işler değişmiştir. Bu arada yeni imanlılar artmakta ve büyük bir coğrafi sahaya yayılmaktadırlar. Bütün bu sebeplere binaen İsa'yı öğretme ve anlatma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece onun hakkında bilgi sahibi olanlar,

²³² Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 78.

²³³ Yasin Meral, *Yeni Ahit Kanonu'nun Oluşumu (1.-4. Asırlar)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 28.

bilgilerini aktarmaya diğerleri bu verileri yorumlamaya başladılar. Cemaat içindeki eğitimli kişiler de bu kayıtları toplayarak nihayetinde yazıya geçirmeye uğraştılar.²³⁴

Sonuçta tarihsel süreç içerisinde gelişen yazılar Trent Konsili'nde resmiyet kazanmıştır. Bu konsilde Yeni Ahit'in yirmi yedi kitaptan oluştuğu ve bu kitapların isimleri belirlenmiştir. Bu kitaplar İnciller (4 adet), Resullerin İşleri, Pavlus'un Mektupları (14 Adet), Genel Mektuplar (7 Adet) ve Yuhanna'nın Vahyi'dir. Hristiyanlığın erken dönemlerinde Yeni Ahit, İncil ve Havariler olarak iki ana bölüme ayrılmışken günümüzde Eski Ahit'te olduğu gibi üç bölüme ayrılmaktadır. İlk bölüm, Tarihi Kitaplar: Dört İncil ve Resullerin İşleri'dir. İkinci bölümü Talimi kitaplar oluşturur ki içeriğinde Pavlus'un mektupları ve diğer yedi mektubu barındırır. Üçüncü bölüm peygamberlik bölümüdür ve Yuhanna'nın Vahyi'ni içermektedir.²³⁵

İncil kelimesi İsa'nın insanlığa getirmiş olduğu kurtuluş doktrinini ifade eden ve iyi haber anlamına gelen bir isimdir. İncil sözcüğü Grekçe'de "euaggelion" Latince'de ise "evangelium" kelimeleri ile karşılanır. İngilizce de ise karşılığı Gospel kelimesidir. Kelime god (good) yani iyi kelimesi ile spel (tale) yani hikaye, öykü kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Bugün kullanılan good news kelimesi de müjde anlamını vermek için kullanılmaktadır.²³⁶

Yeni Ahit'i oluşturan kitaplar aynı tarihlerde ortaya çıkmış değildir. Tıpkı Eski Ahit gibi uzun bir tarihsel süreç içerisinde şifahen nakledilip bu süreç sonucunda yazılmış ve bir araya getirilmişlerdir. Yeni Ahit'in içerisinde tarihsel olarak ilk yazılanlar Pavlus'un mektuplarıdır. Daha sonra İnciller yazıya geçirilmiş ve kanona en son Yuhanna'nın Vahyi dahil edilmiştir.²³⁷ Bu süreç de sorunsuz geçmemiştir. Nitekim bugün elimizde İsa'nın konuştuğu dil olan Aramice hiçbir metin yoktur. Eldeki metinlerden öncelikle Markos kendisinden evvel yazılan kayıtları ve sözlü rivayetleri toplayarak bir İncil yazmıştır. Sonra da diğerleri aynı uğraşa katılmışlar ve Matta, Luka ve Yuhanna İncilleri yazılmıştır. Lakin bu İncillerin tarihi belgeleri

²³⁴ Ekrem Sarıncıoğlu, *Diğer İnciller* (Isparta: Fakülte Kitapevi, 2016), 16-17.

²³⁵ Hikmet Tanyu, "TDV İslâm Ansiklopedisi", *Ahd-i Cedit* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/501.

²³⁶ Meral, *Yeni Ahit Kanonu'nun Oluşumu (1.-4. Asırlar)*, 16.

²³⁷ Tanyu, "TDV İslâm Ansiklopedisi", 1988, 1/502.

kaybolmuştur. Bazı kopya parçalarının 150 yıllarına kadar ulaştığı söyleniyorsa da mevcut elyazmalarının ekseriyeti IV. ve VI. yüzyıllara ancak gitmektedir.²³⁸

Geleneksel Kilise inancı bütün bu verileri kabul etmez. Kilise'ye göre bu İncillerden ikisi bizzat havariler tarafından yazıya geçirilmiştir. Bunların ilki Matta ikincisi ise havari Yuhanna'dır. Diğer bir İncili İsa'nın baş havarisi Petrus'un tercümanı Markos yazmış, sonuncu İncil ise Pavlus'un öğrencisi ve hekimi kabul edilen Luka tarafından yazılmıştır. Buna karşın tarihsel İnciller birçok bakımdan sorunlar teşkil etmektedir. Buna neden olan sebep ise basittir: Eldeki İnciller İsa'yı hiçbir zaman görmemiş hatta İsa ile çağdaş bile olmayan kişiler tarafından ve İsa'nın yaşadığı olaylara tanıklığı bulunmayan anonim şahısların ürünüdürler.²³⁹

İnciller ilk kez ortaya çıktıklarında anonim olarak dolanmışlar ve daha sonradan havarilere atfedilmişlerdir. Üstelik yazarlar Yunanca yazmışlar, Roma İmparatorluğu'nun şehirlerinde ikamet etmiş olan Yahudi-Hıristiyan kişilerdir. Yalnızca kendi malzemeleriyle yazan değil kendilerinden önceki malzemeleri kullanıp bunları düzelten redaktörlerdi. Markos yaklaşık 70 yıllarında, Matta ve Luka 80 yıllarında ve Yuhanna ise 90 yıllarında eserlerini neşretmişlerdir. Bu yıllar Yahudiler için tarihin en sancılı yıllarını oluşturmaktadır. Zira Roma İmparatorluğu 70 yıllarında Kudüs şehrini ele geçirmiş ve tapınağı tamamen yıkmıştır. Hayatlarındaki her şeyi kaybeden Yahudiler tapınağın durumunu yeniden düşünmek zorunda kaldılar. Bütün bu kargaşa içinde Mesih düşüncesi yeniden alevlendi. Davud soyundan gelen kurtarıcı Tanrı'nın seçtiği Mesih onları kurtarabilirdi. Bu Mesih'inde İsa olması hiç şaşırtıcı değildir. Onun hayatını yazmaya başladılar ve yeniden dönmesini beklediler. Yeni müritlerine de onun hayatını öğretmek için müjdeleri yazıya geçirdiler.²⁴⁰

2.2. Yeni Ahit'te Görümün Muhtevası

Yeni Ahit külliyatı Eski Ahit'in mirası üzerine kendisini inşa etmiş bir kutsal kitap külliyatıdır. Hıristiyanlık Yahudilik içerisinde doğup gelişmiş bir dini sistemdir. Hz. İsa da bir Yahudi olarak doğmuş hayatını bir Yahudi olarak yaşamış, ibadet etmek için havraya gitmiş ve Tora okumuştur. Geleneksel inanca göre Yeni Ahit'i yazan

²³⁸ Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller*, 17.

²³⁹ Zafer Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019), 577.

²⁴⁰ Karen Armstrong, *İncil* (İstanbul: Versus Kitap, 2016), 77.

Matta, Markos ve Yuhanna adlı havariler de Yahudi olarak yaşamış ve Hz. İsa'yı Yahudi'lerin beklenen Mesih'i olarak görmüşlerdir. O öldükten sonra bile Yeruslaim'de kalmayı uzunca bir süre sürdürmüşler ve devamlı suretle tapınakta ibadetle meşgul olmuşlardır. Bu yüzden hem Yahudi olarak kalıp hem de İsa'yı peygamber ve Mesih olarak kabul ettikleri için onları betimlemek üzere Yahudi-Hristiyanlığı terimi literatüre girmiştir.²⁴¹

Bu bilgidan hareketle Yeni Ahit, Yahudiliğin kavramlarını da çoğu zaman olduğu gibi kendisine aktarmıştır. Görüm kelimesi de böylece Yeni Ahit'te kullanılmakta sakınca görülmeven bir kavram olmuştur. Görüm kavramının Yeni Ahit'te kullanım şekli Eski Ahit'teki kullanım şekliyle tam manasıyla örtüşmektedir. Eski Ahitte Hezekiel kitabında kullanım alanlarından biri olarak 'göklerin açılmasıyla bir görüm gördüm' pasuğu aynı şekilde Yeni Ahit'e Matta'ya aktarılmıştır.²⁴²

Diğer taraftan Yeni Ahit külliyatı Eski Ahit kadar geniş olmadığı için görümlerin sayısı da Eski Ahit'e göre oldukça az sayıdadır. İnciller genel kabul olarak aynı olayları farklı açılardan aktardıkları için görümler de dört defa işlenmiş ve tekrar tekrar anlatılmışlardır. İlk görümler İsa'nın görümleridir ve İncillerde yer alırlar. İsa'nın tanrının oğlu olduğuna dair görümler işlenir ve kanıt niteliğinde İncil metinlerinde kullanılmışlardır. Daha sonraki görümler havarilere aittir ve onların diğer milletlere gitmeleri için farklı dillere ait konuşma yetenekleri edinmelerini sağlamışlardır. Sonraki iki görümün muhtevası ise Yahudilik tarihinde büyük bir kırılmaya yol açmıştır. Baş havari Petrus'un görümü Yahudiliğin en önemli bahislerinden olan Kaşer kurallarının (Yiyeceklerin Helal-Haram olması) iptal edildiğine dair görümdür. İkincisi ise Pavlus'un katı bir Yahudilikten Hristiyanlığa geçişinin sebebi olan görümdür.²⁴³

Bunlar kısa ve tezahürleri sınırlı olan görümler olmakla birlikte Yeni Ahit'te neredeyse tamamı görümlerden oluşan Vahiy kitabı da bulunmaktadır. İmanlıların acı ve zulümlerle karşı karşıya kaldığı bir dönemde ya Roma İmparatoru Neron'un (M.S. 54-68) ya da onun haleflerinden Domitian'ın (M.S. 81-96) saltanat yılları içerisinde

²⁴¹ Ömer Faruk Harman, "TDV İslâm Ansiklopedisi", *Yahudi Hristiyanlığı* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/184.

²⁴² Karşılaştırınız: Hezekiel 1/1 – Matta 3/16. Ayrıca bkz: Luka 3/21-22, Yuhanna 1/51 İşler: 7/56

²⁴³ Şinasi Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı* (İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2019), 51.

imanlılara umut ve teşvik amacıyla yazılmıştır. Bu da Vahiy kitabındaki görüm sebeplerinin Eski Ahit ile bir kez daha örtüştüğünü göstermektedir ki Hezekiel ve Daniel peygamberlerin görümlerinin sebepleri de tam olarak budur.

Yeni Ahit içerisinde peygamber olmayıp görüm müşahede eden iki kişi bulunmaktadır. İki görüm de Luka'nın yazdığı varsayılan Elçilerin İşleri kitabında yer almaktadır. İlk görüm Roma İmparatorluğu'nun Yerusâlim'i işgali sonrası Sezariye'ye yerleştirilen ve güvenliği sağlamakla görevli Roma lejyonlarından bir yüzbaşına aittir. İsmi Kornelius olan yüzbaşının tanrıdan korktuğu ve her zaman dua edip insanlara yardımda bulunduğu belirtilmektedir. Görüme şahit oluşu Elçilerin İşleri kitabında şöyle anlatılır:

“Bir gün saat üç sularında, bir görümde Tanrı'nın bir meleğinin kendisine geldiğini açıkça gördü. Melek ona, “Kornelius” diye seslendi. Kornelius korku içinde gözlerini ona dikti, “Ne var, efendim?” dedi. Melek ona şöyle dedi: “Duaların ve sadakaların anılmak üzere Tanrı katına ulaştı. Şimdi Yafa'ya adam yolla, Petrus olarak da tanınan Simun'u çağır. Petrus, evi deniz kıyısında bulunan Simun adlı bir dericinin yanında kalıyor.” Kendisiyle konuşan melek uzaklaştıktan sonra Kornelius, iki uşağıyla özel yardımcılarından dindar bir askeri çağırdı. Kendilerine her şeyi anlattıktan sonra onları Yafa'ya gönderdi.”²⁴⁴

Peygamber olmayan bir kişinin görüm görmesi Kitab-ı Mukaddes açısından yeni bir durum değildir. Zira Eski Ahit içerisinde de Beor oğlu Balam başta olmak üzere birçok kişi görüm görmüşlerdir.²⁴⁵ Bu görümde ilginç olan husus Yahudi olmayan birinin görüm müşahade etmesidir ki İtalyan taburuna bağlı Roma yüzbaşısının Yahudi olmadığı Yeni Ahit'te açıkça geçmektedir. Bu yüzden görümüm buradaki amacının Yahudi şeriatini feshetmek için olduğu fikri doğmuştur. Nitekim daha sonra ayrıntılı olarak işlenecek Petrus'un görümleriyle aynı zamana denk gelen yüzbaşı Kornelius'un görümü de şeriatı nesh hususu üzerine görülmüşlerdir. Kornelius'un bu görümler sayesinde Mesih'e inanan biri olduğu ve diğer havarilerin bile önce bu duruma çok şaşırıp daha sonra Petrus'un açıklamalarıyla fikirlerini değiştirdiklerini öne süren çok sayıda araştırmacı olmuştur.²⁴⁶

İkinci görümde ise Hananya isimli bir Hristiyan söz konusudur:

“Bir görümde Rab ona, “Hananya!” diye seslendi. “Buradayım, ya Rab” dedi Hananya. Rab ona, “Kalk” dedi, “Doğru Sokak denilen sokağa git ve Yahuda'nın evinde

²⁴⁴ Elçilerin İşleri 10/3-8

²⁴⁵ Çölde Sayım 24/4-9

²⁴⁶ William MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2002), 2/69-70.

Saul adında Tarsuslu birini sor. Şu anda orada dua ediyor. Görümünde yanına Hananya adlı birinin geldiğini ve gözlerini açmak için ellerini kendisinin üzerine koyduğunu görmüştür.” Hananya şöyle karşılık verdi: “Ya Rab, birçoklarının bu adam hakkında neler anlattıklarını duydum. Yeruşalim’de senin kutsallarına nice kötülük yapmış! Burada da senin adını anan herkesi tutuklamak için başkâhinlerden yetki almıştır.” Rab ona, “Git!” dedi. “Bu adam, benim adımı öteki uluslara, krallara ve İsrailoğulları’na duyurmak üzere seçilmiş bir araçtır. Benim adım uğruna ne kadar sıkıntı çekmesi gerekeceğini ona göstereceğim.”²⁴⁷

Görüm herhangi bir Tanrı tezahürü ya da kutsal varlık tezahürü içermemektedir. Eski Ahit’te birçok örneğine rastladığımız içeriği net olmayan tanrının sesini içermektedir. Bir peygambere verilmemiştir. Görüm sahibinden de normal koşullarda söz konusu olan halka bildiri yapması da istenmemiş görünmektedir. Görüm kişiye özel bir muhteva içermekte ve Hananya’ya özel bir güç atfetmektedir ki Hananya isimli İsa öğrencisi gidip Pavlus’u bulacak ve kör olan gözlerini açacaktır. Hananya’nın görümünün içeriğinin bir önemi de Hananya’nın bir elçi olmadığından hareketle Hristiyanlıktaki ruhsal yetkilerin ruhban sınıfının elinde olmasına bir başkaldırı olmasıdır. Pavlus bir peygamber olarak görülürken onun gözlerini açıp kutsal ruhu ona indirenin kilisede resmi bir görevinin olmadığı sıradan bir imanlı olan Hananya olması ruhban sınıfına abartılı özellikler yükleyen kişilerin doğru bir bakış açısına sahip olmadığına kanıtı olarak görülmüştür. Ayrıca Hananya’nın görümü Tanrıya iman eden herkesin ve her milletten insanın görüm sahibi olabileceğini ve Kutsal Ruh’la dolu olmasının imkânını kanıtlamaktadır.²⁴⁸

Sonuçta Yeni Ahit görümlerinin muhtevası Hz. İsa özelinde onun Tanrı oğlu Mesih olduğuna dair bir kanıtlama girişimi olarak başlamıştır. Daha sonra Yahudi-Hristiyanlar olarak tanımlanan İsa havarilerinin ve onlara bağlı imanlıları Yahudi çizgisinden çıkaran görümler gelmiştir. Petrus’un görümleri ve Pavlus’un görümü ve bu görüme yorumları İsa’ya inanan kişileri Yahudilikten ayırmıştır. Son olarak Yuhanna’nın görümleri inanç ve teşvik aşılama için tanrıdan gelen görümler olmuştur. Hristiyanlık Yahudi köklerinden aldığı görüm kavramını kendi dini sistemi içerisinde uygun bir konuma yerleştirmiş ve imanlılarına gereken içeriği bu görümler sayesinde elde etmeyi başarmıştır.

²⁴⁷ Elçilerin İşler 9/10-16

²⁴⁸ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi*, 2/65-66.

2.3 Yeni Ahit'te Görüm Örnekleri

2.3.1. Hz. İsa'nın Hayatı

Hz. İsa'nın şahsiyeti konusundaki elimizdeki kaynaklar bize iki farklı İsa sunmaktadırlar. Bunlardan birincisi, Miladi takvimin başlangıç yıllarında doğan ve Filistin coğrafyasında hayatını sürdüren tarihsel bir kişilik olan İsa isimli biridir ki araştırmacılar bu şahsiyete “tarihsel İsa” adını vermektedirler.²⁴⁹ Bu tarihsel İsa yaşamını Yahudi bir birey olarak sürdürmüş, havraya gitmiş, sebt gününü uygulamış bir kişidir. İkinci İsa ise teslisin ikinci unsuru olan ilahi İsa'dır ki bir ilah olma özelliği vardır.²⁵⁰ Tarihsel İsa'nın yaşamına dair ilk kayıtlar göreceli olarak geç döneme aittir. Birinci yüzyıl pagan kaynaklarında İsa'nın adı hiç yer almamaktadır. İkinci yüzyıla gelindiğinde ise birkaç kaynaktan söz etmek mümkündür. Aristokrat bir Romalı olan Tacitus, Tranquillus, Lukianos ve Mara Bar Serapion tarihsel İsa'yı eserlerinde konu edinen ilk yazarlardır.²⁵¹

Hristiyanlık geleneğinde ise Hz. İsa'dan bahseden ilk kişi kendisini onun peygamberi addeden Pavlus'tur. İnciller Hz. İsa'dan bahseden Pavlus sonrası ikinci kaynaklardır.²⁵² İsa isminin verilmesi meleğin Yusuf'a söylemesi neticesinde olmuştur. Doğum yeri tartışmalı olmakla beraber İnciller Beythelem'de doğduğunu belirtmekle beraber İsa'nın adı Nasıralı İsa diye bilinmektedir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekte ise de miladi başlangıç tarihinin verilmesi ekseriyetle yanlış kabul edilmiştir. Bugün yaygın kanaat olarak Hirodes'in zamanından hareketle onun doğumu Miladın öncesi dört yahut beş yılları kabul edilmektedir. Babasız olarak doğduğu bilinmekle beraber annesi Meryem Hz. Harun'un soyundandır.²⁵³

İncillerden hareketle Hz. İsa'nın Yahup, Yahuda, Yoses, Simun adında erkek kardeşleri ve adı bilinmeyen kız kardeşleri vardır. Bu kişilerin öz kardeşler yahut üvey oldukları da tartışmalıdır. Hz. İsa okuma yazma bilmektedir ve kutsal yazılardan

²⁴⁹ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık* (Ankara: İsam Yayınları, 2019), 20.

²⁵⁰ Gündüz, *Hristiyanlık*, 20.

²⁵¹ Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller*, 67-79.

²⁵² Jürgen Roloff, *Nasıralı İsa*, çev. Aksan (İstanbul: Runik Kitap, 2021), 14-23.

²⁵³ Ömer Faruk Harman, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *İsa* (İstanbul: İsam Yayınları, 2000), 22/466.

yetkin bir şekilde faydalanmaktadır. Konuştuğu dilin yerel Aramice dili olduğunda neredeyse ittifak vardır. Bir takım araştırmacılar helen kültürünün çok yaygın olduğu bir coğrafyada yaşadığı ve İncillerdeki bazı hadiselerden hareketle kısmi olarak Grek dilini de anladığı yorumlarını yapmışlardır. Çocukluğuna dair malumat kanonik İncillerde neredeyse yoktur. Yetişkinliğinde Yahya isimli kıyameti vaaz eden ve akrabası olan şahıs ile temas halinde geçirmiş ve Yahya öldürülünce kendisi fikirlerini tebliğ etmeye başlamıştır. Bir ile üç yıl arasındaki tebliğ faaliyetlerinde Yahudiliği şekillendirmeye çalışmış ve Yahudiliğinin sınırlarını ve kurallarını farklı yorumlamaya başlamıştır. Tapınakta olay çıkarmasını takip eden süreçte tutuklanmış ve havarileri kaçırmışlardır. Yahudilerin baskısı sonucunda Roma Valisi Pilatus tarafından çarmıh cezasına çarptırılmıştır. Yahudi ve Hristiyanlarca bu şekilde öldüğü kabul edilmekle birlikte İslam bu görüşü reddetmektedir.²⁵⁴

2.3.1.1 Hz.İsa'nın Görümleri

Hiz. İsa görümlerinin ilkinin tebliğinin başlangıç aşamasında vaftiz esnasında görmüştür. Hiz. İsa Şeria ırmağına vaftiz olmak için Yahya'nın yanına gelmiştir. Matta İncili hadiseyi şöyle aktarmaktadır: “ İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Tanrı'nın Ruhu'nun güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü. Göklerden gelen bir ses, “Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum” dedi.”²⁵⁵ Söz konusu İncil babında görüldüğü üzere görümün amacı Hiz. İsa'nın tebliğine tanrının şahitlik etmesidir. Göklerin açılması Yahudi inancında tanrının yahut onun meleklerinin iletişim kurmasının bir yolu olduğu açıktır. Güvercin Kutsal Ruh'un girdiği şekillerden biridir ve esasen Kutsal Ruhun ne anlama geldiği de Hristiyan dininde oldukça tartışmalı bir konu olarak görülmektedir. Görümde tanrının sevgili oğlum hitabının anlamı üzerinde de ittifak yoktur. Hristiyan gelenekçiliği literal anlamıyla Hiz. İsa'nın tanrının öz oğlu olduğu inancını savunmaktayken birçok araştırmacı bunun Yahudi kutsal kitaplarında geçen manevi bir unvan olduğu kanaatini paylaşmaktadır. Zira “sen benim oğlumsun” hitabı Mezmurlar'da²⁵⁶ geçmektedir.²⁵⁷

²⁵⁴ Mahmut Aydın, *Hiz. İsa'ya Ne Oldu* (Ankara: Otto, 2011), 13-20.

²⁵⁵ Matta 3/16-17

²⁵⁶ Mezmurlar 2/7

²⁵⁷ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi*, c. 1/38.

Her halükarda yaşanan vizyonun Hz. İsa'nın çıktığı yolda bir onay olduğu görülmektedir.

H. İsa'nın ikinci vizyonu İncillerde ayartıcı olarak isimlendirilen İblis ile olmuştur. Hz. İsa denenmiş ve denemeden başarıyla geçmiştir:

“ Bundan sonra İsa, İblis tarafından denenmek üzere Ruh aracılığıyla çöle götürüldü. İsa kırk gün kırk gece oruç tuttuktan sonra acıktı. O zaman Ayartıcı yaklaşıp, “Tanrı'nın Oğlu'ysan, söyle şu taşlar ekmek olsun” dedi. İsa ona şu karşılığı verdi: “İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Tanrı'nın ağzından çıkan her sözle yaşar” diye yazılmıştır.” Sonra İblis O'nu kutsal kente götürdü. Tapınağın tepesine çıkarp, “Tanrı'nın Oğlu'ysan, kendini aşağı at” dedi, “Çünkü şöyle yazılmıştır:

‘Tanrı, senin için meleklerine buyruk verecek.’

‘Ayağın bir taşla çarpmasın diye

Seni elleri üzerinde taşıyacaktırlar.’ ”

İsa İblis'e şu karşılığı verdi: “ ‘Tanrının Rab'bi denemeyeceksin’ diye de yazılmıştır.” İblis bu kez İsa'yı çok yüksek bir dağa çıkardı. O'na bütün görkemiyle dünya ülkelerini göstererek, “Yere kapanıp bana taparsan, bütün bunları sana vereceğim” dedi. İsa ona şöyle karşılık verdi: “Çekil git, Şeytan! ‘Tanrının Rab'be tapacak, yalnız O'na kulluk edeceksin’ diye yazılmıştır.”²⁵⁸

Vizyonun başlangıcında Hz. İsa'nın kırk gün kırk gece oruç tuttuktan sonra acıktığı söylenmektedir. Kırk gün ve kırk gece Yahudi-Hristiyan külliyatında sık sık sinama ve gözetim durumlarında kullanılan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁹ Vizyonun genel çerçevesi ilk vizyonda olduğu gibi kabul töreni çerçevesinde gelişmektedir. Birçok defa örneğini verdiğimiz gibi kişi belirli sınavlardan geçerek kendisini ispat etmek ve erginlenmek zorundadır. Hz. İsa'da ayartıcının vaatlerine boyun eğmeyip Mesih olduğunu kanıtlamak için bu vizyonu başarıyla geçmek durumundadır ve karşısına çıkan durumları Kutsal Yazılardan hareketle başarıyla geçmiştir.

2.4.1. Petrus'un Hayatı

H. İsa'nın şakirtlerine Havari adı verilmektedir. Matta ve Markos İncillerinde sıralamalarda farklılıklar var ise de ilk sırayı daima Simun Petrus almıştır. Petrus Hz. İsa tebliğine başladığında ona inanan ilk havari olarak öne çıkmaktadır. Hz. İsa, vaftizci Yahya tarafından Şeria ırmağında vaftiz edilip insanlara davasını anlatmaya başladığında Galile denizinin yakında Petrus ve kardeşi Andreas'ı denize ağ atarken görmüş ve onlara: “Ardımca gelin; sizi insan avcılığı yapacağım” demiş ve

²⁵⁸ Matta 4/1-10

²⁵⁹ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi*, c. 1/ 39.

onlarda İsa'nın çağrısına uyarak mesleklerini ve ailelerini geride bırakıp İsa ile birlikte yol almışlardır.²⁶⁰ İncillerden elde ettiğimiz veriler bize Petrus'un memleketinin Beytsayda olduğunu göstermektedir.²⁶¹ Havariler arasında Petrus'un konumu daima üstün olmuştur ki bunu bizzat İsa'nın kendisi tasdik etmektedir:

“Sen Petrus’sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım ve ölümler diyarının kapıları onu yenmeyecektir. Göklerin melekûtunun anahtarlarını sana vereceğim; yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde bağlanmış olur ve yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde çözülmüş olur.”²⁶²

Petrus her zaman İsa'nın yoldaşı olmuş ve ona elinden geldiğinde yardım ve şakirtlik etmiştir. Ayrıca en sadık havari olarak anılmasına rağmen Petrus Hz. İsa'nın daha önceden bildirdiği gibi onu üç kez inkar etmiştir.²⁶³ Ancak bu hadiseye rağmen Petrus'un otoritesi sarsılmamış ve Petrus'un üstünlüğü Hz. İsa'nın ölümü sonrasında devam etmiş ve havarilerin başı olarak gruba liderlik etmeyi sürdürmüştür. Tebliğ faaliyetlerine Pavlus ile beraber Anadolu'da devam etmiştir. Pavlus'un mektuplarında da Petrus en önemli havari konumundadır. Pavlus tebliğ için izin almak üzere Kudüs şehrine gittiğinde devamlı suretle Petrus ile görüşmektedir ve öncelikle onun onayını almak için uğraştığı gözükmemektedir. Petrus'un uzun süren dini tebliğ seyahatlerinin sonucunda Pavlus ile beraber Roma'da öldüğü düşünülmektedir. Ancak bununla ilgili bir kanıt elimize ulaşmamıştır.²⁶⁴

2.4.1.1. Petrus'un Görümleri

Kitab-ı Mukaddes içerisinde Petrus'un sadece bir görünümü olmakla birlikte bu görünüm o kadar büyük bir etki yaratmıştır ki Hristiyanlığın Yahudilikten tamamen ayrıldığına bir kanıtı olarak sunulmuştur:

“Ertesi gün onlar yol alıp kente yaklaşırlarken, saat on iki sularında Petrus dua etmek için dama çıktı. Acıkınca da yemek istedi. Yemek hazırlanırken Petrus kendinden geçti. Göğün açıldığını ve büyük bir çarşafı andıran bir nesnenin dört köşesinden sarkıtılarak yeryüzüne indirildiğini gördü. Çarşafın içinde, yeryüzünde yaşayan her türden dört ayaklı hayvanlar, sürüngenler ve kuşlar vardı. Bir ses ona, “Kalk Petrus, kes ve ye!” dedi. “Asla olmaz, ya Rab!” dedi Petrus. “Hiçbir zaman bayağı ya da murdar herhangi bir şey yemedim.” Ses tekrar, ikinci kez duyuldu; Petrus'a, “Tanrı'nın temiz kıldıklarına sen bayağı deme” dedi. Bu, üç kez tekrarlandı. Sonra çarşafı andıran nesne hemen göğe alındı. Petrus şaşkınlık içindeydi. Gördüğü görünümün

²⁶⁰ Matta 3/18-22

²⁶¹ Yuhanna 1/44

²⁶² Matta 16/18-19

²⁶³ Yuhanna 18/26

²⁶⁴ James F. McCue, “The Encyclopedia of Religion” (New York: Macmillan, 1987), 11/258-259.

ne anlama gelebileceğini düşünürken, Kornelius'un gönderdiği adamlar sora sora Simun'un evinin kapısına kadar geldiler. ²⁶⁵

İlk olarak göz önünde bulundurulması gereken nokta yukarıdaki babın Eski Ahit'te olmayıp Yeni Ahit içerisinde yer aldığıdır. Bu bilgi bize göstermektedir ki birçok araştırmacı söz konusu görüşün kurgu olduğunu düşünmektedir. Zira elimizdeki diğer bilgilere göre Petrus hayatı boyunca bir Yahudi olarak yaşamış ve Yahudi şeriatından asla taviz vermemiştir. Ancak araştırmamızın konusu bakımından incelenmesi gereken nokta da görüşü müphem olmayıp tamamiyle literal anlamda anlaşılması gereken bir konudur. Zira Rab İsa başta Havarileri olmak üzere kendisine inanan bütün insanlardan Yahudi şeriatini bırakmalarını ve artık hayvanları temiz ve necis olarak ayırmamaları gerektiğini istemektedir. Hadisenin üç kez tek tekrarlanması Petrus gibi hayatı boyunca salih bir Yahudi olarak yaşamış birinin yeni kuralları hemen kabul edemediğinin bir göstergesi olarak yorumlanmalıdır.

Hristiyan yorumcular görüşün sadece Yahudi şeriatinin feshini içermediği ve daha büyük bir anlamı olduğunu belirtmişlerdir. Burada söz konusu olan müjdenin sadece Yahudilere verilmediğinin kanıtıdır. Zira Petrus ve Yahudiler diğer milletleri (gentile) her zaman murdarlar, yabancılar ve tanrısızlar olarak görmüşlerdir. Oysa Rab İsa bunun artık geride kaldığını ve Yahudilerinde yemek kültüründe necis olanların artık temiz olduğunu anlamaları için Petrus'a bu görüşü ihsan ettiğini düşünmüşlerdir. ²⁶⁶

2.5.1. Pavlus'un Hayatı

Pavlus ya da Paul diğer bir ismiyle Tarsuslu Pavlus (Paul of Tarsus), Yahudilik ismiyle Saul; Hristiyan havarisi ve azizidir. Tartışmalı olmakla birlikte İsa'dan sonra 62 yıllarında Roma'da öldüğü sanılmaktadır. ²⁶⁷ Doğum tarihi de net olarak bilinemeyen Pavlus'un Miladi 1-10 yılları arasında doğduğu sanılmaktadır. Kendi yazdığı mektuplardan bildiğimiz kadarıyla kendisini; İsrailoğullarından Benyamin kabilesine mensup İbrahim soyundan bir Yahudi olarak tanımlamaktadır. ²⁶⁸ Hayatı hakkında bildiklerimiz üne nazaran çok azdır. Pavlus hakkında ana

²⁶⁵ Elçilerin İşleri 10/9-17

²⁶⁶ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi*, 2/70-71.

²⁶⁷ Robert Jewett, "The Encyclopedia of Religion", *Paul The Apostle* (New York: Macmillan, 1987), 11/212.

²⁶⁸ Romalılara Mektup: 11/1

kaynaklarımız onun misyon faaliyetleri neticesinde yazdığı mektuplar ve bu seyahatler sırasında arkadaşı ve doktoru olan Luka'nın yazdığı Elçilerin İşleri kitabıdır.

Pavlus kendisini, çarmıhta idam edilen ve sonra tekrar dirilen tanrı İsa Mesih'in mesajını tebliğ etmek üzere Rab İsa tarafından bizzat seçilmiş biri olarak tanımlamaktadır.²⁶⁹ Bu elçilik aşağıda anlatılacak olan bir görünüm vasıtası ile olmuştur.

Hız. İsa'nın ölümünden sonra onun tilmizleri Kudüs şehrinde onun dönmesini beklemeye başladılar. Bu sırada Petrus ve havariler büyük mucizelerle birlikte insanların hastalıklarını iyileştiriyorlar ve cemaatlerine insan kazandırıyorlardır. Bu hareketler Yahudi Meclisi Sanhedrin'in öfkesini üzerlerine çeker. Petrus bu meclisten aklanarak çıkmayı başarsa da kısa süre sonra ilk şehit verilir. "Tanrıya ve Musa'ya küfür dolu sözler söylemekle" itham edilen cemaat üyesi Stefan, Sanhedrin önünde kendisini savunmak için uzun bir söylevde bulunsa da Yahudi kalabalık tarafından taşlanarak katledilir. Ve bu kalabalığı yönlendirip İstefan'ın ölümüne neden olan kişi Saul isimli bir gençtir.²⁷⁰ O günden sonra İsa'nın cemaatine karşı bir av başlatılır. Havarilerin haricindeki bütün topluluk Samiriye ve Yahudiye'ye kaçır ve saklanarak hayatlarını sürdürmeye başlarlar. Cemaate karşı yürütülen acımasızlığın ve öldürülmelerin sorumlularından biri yine Saul'dür. Hatta Saul başkahine giderek ondan Şam'daki havralara verilmek üzere mektuplar kaleme almasını ister. Kendisi de bu mektupları Şam'a götürecektir ve oradaki İsa cemaati üyelerini bulup cezalandırmak üzere Kudüs şehrine getirmektedir.²⁷¹ İsteddiği gibi mektubu yazdırır ve Şam'a doğru yola çıkar.²⁷² Bu yolcuğu esnasında bir görünüm müşahade eder ve hem kendi hayatı hem de dünya dini ve siyasi hayatı değişecektir. Görümden sonra artık bir Hristiyan olan Pavlus ünlü dini misyon seyahatlerine çıkar. Bu seyahatler hakkında da bilgi kaynaklarımız sadece kendi mektupları ve Luka'nın kitabıdır.

Pavlus bir süre Şam'da kalıp oradaki Yahudileri İsa'ya döndürmeye çalıştıktan sonra Kudüs'e gitmeye karar verir. Orada İsa'nın havarileriyle buluşup onların arasına girmeyi ve kabul edilmeyi ummaktadır. İlk zamanlar Havariler Pavlus'un geçmişi yüzünden onu aralarına kabul etmek istemezler ancak Havari

²⁶⁹ Galatyalılar 1/1-2

²⁷⁰ Elçilerin İşleri: 6/8-7:60.

²⁷¹ Elçilerin İşleri: 9/1-2

²⁷² Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller*, 320-321.

Barnaba Pavlus’a kefil olur ve böylece işler kolaylaşır. Bu ziyaret ve kabulden sonra Pavlus Kilikya ve Suriye’ye seyahat düzenler. Artık hayatındaki tek amaç Rab İsa mesihi bütün insanlara anlatmaktır. Bu uğurda üç misyon seyahatine çıkar ve birde tarihte oldukça önemli kabul edilmekte olan Havariler Konsili’ne katılır.²⁷³

Pavlus bu konsilde İsa’nın havrileriyle ciddi anlaşmazlıklar yaşamaya başlar ve onlardan tamamen kopar. Mektuplarında onları ağır ithamlarla eleştirmeye başlar. Diğer yandan seyahatlerine devam eder ve bu seyahatlerde Yahudilerin eleştirilerine ve suikastlerine maruz kalarak birkaç kez ölümden döner. Son kertede tutuklanır, Roma’ya götürülür ve rivayete göre burada ölür.²⁷⁴

2.5.1.1. Pavlus’un Görümü

Yukarıda bahsedildiği üzere Pavlus’un hayatını iki kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısımda katı inançlara sahip Yahudi bir genç olarak diğer inançlara hoşgörüsü olmayan ve onları sindirmek için elinden gelen her şeyi yapmaya çalışan Saul, ikinci kısımda kendisini yeni bir dinin peygamberi olarak gören ve hayatını buna vakfeden, bu amaç ve dava uğrunda taşlanmaya, linç edilmeye ve hapishanelerde hayatını sürdürmeye razı olan ve sonunda şehitliğe uzanan Paul isimli bir İsa elçisi vardır. İşte bu birbirine tamamen zıt iki hayatın birleştiği nokta Pavlus’un yaşadığı görümdür. Şam’a İsa cemaatini bulup cezalandırılmaları için Kudüs şehrine götürmeyi planlayan Pavlus’un yolda görüşü müşahade etmesi şöyle olur:

“Yol alıp Şam’a yaklaştığı sırada, birdenbire gökten gelen bir ışık çevresini aydınlattı. Yere yıkılan Saul, bir sesin kendisine, ‘Saul, Saul, neden bana zulmediyorsun?’ dediğini işitti. Saul, ‘Ey Efendim, sen kimsin?’ dedi. ‘Ben senin zulmettiğin İsa’yım’ diye yanıt geldi. ‘Haydi kalk ve kente gir, ne yapman gerektiği sana bildirilecek.’ Saul’la birlikte yolculuk eden adamların dilleri tutuldu, oldukları yerde kalakaldılar. Sesi duydularsa da, kimseyi göremediler. Saul yerden kalktı, ama gözlerini açtığı anda hiçbir şey göremiyordu. Sonra kendisini elinden tutup Şam’a götürdüler. Üç gün boyunca gözleri görmeyen Saul hiçbir şey yiyip içmedi. Şam’da Hananya adında bir İsa öğrencisi vardı. Bir görüşünde Rab ona, ‘Hananya!’ diye seslendi. ‘Buradayım, ya Rab’ dedi Hananya. Rab ona, ‘Kalk’ dedi, ‘Doğru Sokak denilen sokağa git ve Yahuda’nın evinde Saul adında Tarsuslu birini sor. Şu anda orada dua ediyor. Görümünde yanına Hananya adlı birinin geldiğini ve gözlerini açmak için ellerini kendisinin üzerine koyduğunu görmüştür.’”²⁷⁵

Pavlus’un Şam vizyonuna ilişkin kendi mektupları ve Luka’nın anlatılarında tutarsızlıklar bulunmaktadır. Luka’da görüş esnasında İsa’nın görülüp görülmediği

²⁷³ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, 51-72.

²⁷⁴ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, 97-102.

²⁷⁵ Elçilerin İşleri 9/3-12

net olmasa da Pavlus'un kendi mektuplarında birçok kez İsa'yı gördüğü net olarak aktarılmaktadır. Dolayısı ile Pavlus Şam vizyonunda Mesih'i net olarak görmüştür. Ancak ona "sen kimsin" diye sorması İsa'yı daha önceden tanımadığının kanıtı olarak görülmüştür ki İsa ona "*Ben senin zulmettiğin İsa'yım.*" dedikten sonra Pavlus onu tanımıştır.²⁷⁶

Her ne şekilde olursa olsun hatta bazı araştırmacılar tarafından böyle bir vizyonun yaşanmadığı dahi ileri sürülse de, bu anlatı dünya dini tarihini şekillendiren bir vakıa olarak Kutsal Kitap'ta yer almaktadır. Pavlus'un görümü ilk dönem örneklerini bulduğumuz Yahudi atalarının görüşleri şablonuna uymaktadır. Yani herhangi bir sembolik simge, olağandışı bir anlatım tarzı içermemektedir. Harikulade bir görüntünün, ışığın ardından İsa sade cümlelerle istediğini söylemiş ve Pavlus'un bir gizem çözmesi gerekmemiştir. Bu bakımdan görüş Pavlus'u atalar dönemine yakınlaştırırken Hezekiel, Daniel ve Yuhanna'dan farklı bir konuma yerleştirmektedir.

Diğer taraftan görüş öncesinde herhangi bir hazırlık yahut fiziksel değişim olmadığı görülmektedir. Yahudi geleneği içerisindeki görüşlerde olduğu gibi olay anından sonra fiziksel bir değişim gözlenmektedir ki Pavlus'un gözleri kör olmuştur. Yanındaki kişilerin görüş anında dilleri tutulduğu söylenmektedir. Sonrasında ise bu durumun düzelip düzelmediği yahut Pavlus gibi üç gün boyunca o halde kalıp kalmadıklarına dair bilgi elimizde bulunmamaktadır.

İsa Hananya'ya görüldüğünde Pavlus'un yaşadığı ikinci bir görüşten bahsetmektedir. Hananya isimli İsa öğrencisinin başına elini koyacağını söylemektedir ancak Pavlus'un görüşünde bununla ilgili bir işarete rastlanmamaktadır. Dolayısı ile Pavlus'un ikinci ve farklı bir görüş müşahade ettiğini varsayabiliriz. Ancak bu görüşün nasıl ve hangi şartlarda gerçekleştiğine dair elimizde veri bulunmamaktadır.

²⁷⁶ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, 53.

SONUÇ

Tarihte insanlar doğaüstü güçlerle iletişimin değişik yol ve yöntemlerini denemişlerdir. Mezopotamya medeniyetleri, Çinliler, Mısırlılar, Yunanlar, Kızıldeliler, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinleri bu yönde örnekler arz etmektedirler. Bu bağlamda kehanetler öncelikli kullanılan yol ve yöntemlerden biri olmuştur. Bir hayli alt kategoriye ayrılan kehanet yöntemiyle insanlar geleceğe dair bilgiler elde etmeyi ummuşlardır. Bu insanlar geçmişe dair günahlarının sebeplerini aramışlardır. Bunlardan kurtulup ilahi olan güçlerle aralarında yeniden iyi ilişkiler kurmak istemişlerdir. Kehanet yöntemini diğer yöntemlerden ayıran en belirgin fark belirli hayvanların kurban edilmesidir. Kurban edilen bu hayvanın iç organlarına bakılarak ihtiyaç duyulan konular hakkında bilgi sahibi olunabiliyordu.

Diğer bir iletişim yöntemi rüyalarlardır. Rüyalarda insanların doğaüstü güçlerle iletişimi sağlayan önemli bir araç olmuştur. Dünyadaki hemen hemen bütün halklar bu yöntemi benimsemiş ve kutsal ile olan temaslarında rüyaya büyük ehemmiyet atfetmişlerdir. Bu noktada görümler, rüyalarla birbirinden tamamen ayrılmayan ve sınırları belirlenemeyen bir biçimde dini hayata zuhur etmiştir. Özellikle Sümer dini metinlerinin en ünlü yapıtlarından olan Gılgamış destanında bu görülmektedir. Rüyaların her konuda görülebilmesi ve her yaştan insanın rüyaları müşahade etmesi bu olgunun kesinliği hakkında insanları düşünmeye sevk etmiş görünmektedir. Bu bağlamda insanlara hayatlarındaki önemli sorunlara karşı daha net ve kesin olarak tanımlanabilecek bir yöntem gerekmekteydi. Görüm bu noktada rüyalardan ayrışmaya başlamış görünmektedir. Mircea Eliade'nin Andaman yerlilerinden verdiği örnekle görüleceği gibi görüm vasıtasıyla elde edilen klandaki statü, rüya yoluyla elde edilenden üstün tutulmaktaydı. Medeniyetlerin pek çoğunda bu aşamanın olduğu görülmektedir. Yahudi geleneği de rüyaları ve görümleri belli bir zaman aralığında çok benzer fonksiyonları olan ve birbirinden kesin olarak ayırt edilemeyen kavramlar olarak görmekteydi. Ancak Yahudi kültürünün ve dininin gelişen ve ilerleyen aşamalarında iki kavramın artık birbiriyle ayrıştığını görebiliriz.

Görümle rüyalardan ayrıldığı noktada ulusun kaderini bekleyen olayların bir peygambere yahut tanrı tarafından lütfedilen bir kişiye verilmeye başlanmıştır. Diğer taraftan rüyalar için belirli bir ritüel söz konusu değildir. Oysa görümler için farklı toplumlar farklı ritüeller gerçekleştirmeye başlamışlardır. Görüm kendiliğinden elde edilebildiği zaman bu ritüellere ihtiyaç duyulmasa da görümlerin rastlantısal olması insanları endişelendirmiştir. Bu endişe neticesinde kültürler ihtiyacı olan görümleri elde etmek için belirli ritüeller icra etmişlerdir. Çeşitli otlar yahut uyuşturucular ile görümleri elde eden insanların varlığı ve bunların sık sık görülmesi de dikkat çekicidir. Diğer yandan Çin medeniyetinde basit nefes teknikleriyle görüm elde etmeye çalışılmış ve kayıtlara göre başarı elde edilmiştir. Oysa Avrupa'daki mistikler bu basit yolda uzmanlaşmadıkları için acı verici riyazete başvurmak zorunda kalmışlardır.

Nihayetinde bu arka plandan sonra Yahudilik ve onun halefi Hristiyanlıkta görüm kavramı kendisine yer bulmuştur. Bu kavram tamamen diğerleri ile aynı şekilde kullanılmamış, her iki dini sistemde görüm kendi kültürlerine uygun şekilde vukuu bulmuştur. Nitekim Kutsal Kitap'ta ele alınan görümlerin hiç biri uyuşturucu yahut otlar vasıtasıyla gerçekleşmemiştir. Kitab-ı Mukaddes görümlerinin tamamı bir ritüele de ihtiyaç duymadan gerçekleşmiştir. Tamamen Tanrı'nın inisiyatifinde olan bu görümleri kendisinin arzu ettiği tarihte, zamanda ve şekilde peygamberlere yahut sıradan insanlara vermiştir. Kutsal Kitap içerisindeki görümlerin ekseriyeti peygamberlere verilen görümlerden oluşmakla birlikte sıradan insanlara, kadınlara ve hatta gentile olup Yahudi-Hristiyan dinine mensup olmayan kişilere dahi verildiği açıktır.

Yahudi- Hristiyan geleneğinde görümler öncelikle basit konuşmalar ve tanrının müşahedesi şeklinde ve kişisel bir olay olarak görülmektedir. İlerleyen süreçte görümün içeriği soyutlanmaya başlamış ve Yahve inananlarına sembolik bir dille görümler vermeye başlamıştır. Hristiyan geleneğinde de bu sembolik anlamla beraber basit görümlerde devam etmiştir.

Araştırmamızda görümleri daha iyi anlayabilmek için Kitab-ı Mukaddes öncesi geleneklerde doğaüstü güçlerle bağlantı yol ve yöntemleri olan rüyaları ve kehanetleri işledik. Bu sayede benzer kavramlar olan rüya ve kehanetlerin görümlerle benzeştiği ve farklılaştığı noktaları ele alma şansı yakaladık. Daha sonrasında Yahudi ve Hristiyan geleneğinden önceki dini sistemlerde görümlerin ilk örneklerini ele aldık. Bu sayede görümlerin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümleri

gözlemleyebilme olanağı da yakalamış olduk. Nihayetinde çalışmamızın ana konusu olan Kitab-ı Mukaddes içerisindeki peygamberlerin görüm müşahedelerini işleyerek bunların Yahudi ve Hristiyan geleneğinde ne ifade ettiğini anlamaya çalıştık.

Çalışmamamızın esasını oluşturan görümler hakkında ülkemizde daha önce herhangi bir çalışma yapılmamıştı. Bu araştırmamızla bu konuya dikkat çekmek istedik. Hem eski dini geleneklerde izdüşümleri olan hem de Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam da karşılığı olan bu kavramın ülkemizde de dikkate değer olduğunu anlatmaya gayret ettik. Netice de konunun bitmediğini çalışmamızın bir giriş mahiyetinde olduğunu da belirtmemiz gerekiyor. Görümler Kitab-ı Mukaddes’le birlikte son bulmamıştır. Yahudi dini geleneğinde orta çağdan günümüze kadar çeşitli kişiler bu kavramı kullanmışlardır. Peygamber Nathan’dan ünlü dönme Sebetay Sevi’ye; Amerika’daki yeni dini hareketler içerisinde Mormon’lardan Yehova’nın Şahitleri’ne kadar birçok dini şahsiyette görümler müşahade etmeye devam etmişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmayı bir giriş kabul edip devam ettirecek araştırmacılara ihtiyaç vardır. Böyle bir kapı açıp çalışmamızın devam ettirilmesini istememizde başlıca amaçlarımızdan biridir.

KAYNAKLAR

- Açmaz, Halil İbrahim. *Muhtelif Dinlerde Tufan*. Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1991.
- Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Aktulga Gürbüz, Sevdâ. *Tasavvufta Rü'yet Meselesi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Ali Emre, Kürklü. *Grek Kültüründe Kahinlik: Antik Ege'de Kehanet Merkezleri*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Andersen, Gertrud vd. "Relationships Among Morphine Metabolism, Pain and Side Effects During Long-Term Treatment: An Update". *Journal of Pain and Symptom Management* 1/25 (2003), 74-91.
- Annus, Amar. "On the Beginnings and Continuities of Omen Sciences in the Ancient World". *The University of Chicago Oriental Institute Seminars* 6 (2010).
- Apaydın, Halil. "Rüya ve Fonksiyonu". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Ocak 1997), 263-282.
- Araz, Ömer Faruk *"Zerdüştiliğin Doktrinleri"* İstanbul- Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002, 14.
- Armstrong, Karen. *İncil*. İstanbul: Versus Kitap, 2. Basım, 2016.
- Armstrong, Karen. *Tanrının Tarihi*. İstanbul: Pegasus Yayınları, 7. Basım, 2019.
- Atasagun, Galip. "Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 125-156.
- Athamina, Khalil. *"İslam Bakış Açısında Hz. İbrahim: İslam Öncesi Arabistan'da Monoteizmin Gelişimi Üzerine Düşünceler"*. çev. Ali Osman KURT 1 (2006), 197-217.
- Atik, Yahya. *Dini Kaynaklar ve Bilimsel Bulgular Işığında Nuh Tufanı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Atila, Ayşegül. *Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Büyü ve Kehanet*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Aydın, Hayati. "Mi'râc Olayı, İmkânı ve Keyfiyeti". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62 (Haziran 2022), 99-123.
- Aydın, Mahmut. *Hız. İsa'ya Ne Oldu*. Ankara: Otto, 2011.
- Aydın, Mehmet. *Sembol*. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Aygün, Fatma. *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim ve İnsanlığa Mesajı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Bağır, Muhammed Ali. "Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014), 280-310.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Şaman Metinleri Efsaneler ve Memoratlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 3. Basım, 2019.
- Bayer, Bathja. "Encyclopaedia Judaica". *Isaiah* (2nd ed). 10/57-75. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007. DS102.8 .E496 2007.
- Bedrettin, Şeyh. *Varidat Tercümesi ve Şerhi*. çev. Hüseyin Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Bottero, Jean. *Gilgamiş Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*. çev. Orhan Suda. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 9. Basım, 2020.
- Bottero, Jean - Kramer, Samuel Noah. *Mezopotamya Mitolojisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Brown, A. Radcliffe. *The Andaman Islanders A Study In Social Anthropology*. New York: Cambridge University Press, 1922.
- Challaye, Felicien. *Dinler Tarihi*. çev. Samih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, 1960.
- Charles J. Mendelsohn vd. "Jewish Encyclopedia". *Abraham*. 1/83-91, 1906.
- Chavel, Simeon. "The Face of God and the Etiquette of Eye-Contact: Visitation, Pilgrimage, and Prophetic Vision in Ancient Israelite and Early Jewish Imagination". *Jewish Studies Quarterly* 19/1 (2012), 1-55.

Çağbayır, Yaşar. *Sembol*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Çelebi, İlyas. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Rüya*. 35/306-309, 2008.

Deer, John Lane - Erdoes, Richard. *Seeker of Visions*. New York: Simon & Schuster, 1972.

Demirci Karaoğlu, Gözde. *Eski Mezopotamya’da Kehanet Kültürü ve Anadolu’daki Yansımaları*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Demirci, Kürşat. *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 3. Basım, 2017.

Demirel, Hamdullah, “*Sihizm’in Hint Dinlerinden Farklı Yanları ve İslam ile Benzer Yönleri*” Iğdır-Iğdır Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Duralı, Teoman. *Gilgamiş Destanı*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 1992.

Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2. Basım, 2019.

Dürüşken, Çiğdem. *St. Augustinus İtirafı*. İstanbul: Alfa Basım Yayın, 1. Basım, 2014.

Ekber, Enveri. “Zülkarneyn ve Boynuzlu İskender (İskender-Nâmelerin Kökenine Dair)”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 12 (2018), 86-97.

Eliade, Mircea. *İmgeler Simgeler*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1. Basım, 1992.

Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1. Basım, 1991.

Eliade, Mircea. *Şamanizm*. Ankara: İmge Kitabevi, 3. Basım, 2014.

Elkin, Adolphus Peter. *Aboriginal Men Of High Degree*. Sydney: Sydney Australasian Publishing Co Ltd, 1949.

Erdem, Fatih. *Eski Mezopotamya’da Kehanet Geleneği*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.

Eş’arî, Ebü’l-Hasan el-. *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu’l-Musallîn*. çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Baskı., 2019.

- Fishbane, Michael. "Encyclopaedia Judaica". (2nd ed). 308. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007.
- Fishbane, Michael. "The Encyclopedia of Religion". *Daniel*. 4/237-238. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Friedman, Richard Elliott. *Kitab-ı Mukaddes'i Kim Yazdı?* İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1. Basım, 2010.
- Gaon, Sa'adya. *Tefsiru't-Tevrat Bi'l-Arabiyye*. çev. Nuh Arslantaş. İstanbul: Türkiye Tazma eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, ts.
- Ginsberg, Harold Louis. "Encyclopaedia Judaica". *Daniel* (2nd ed). 5/417-425. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007.
- Gitay, Yehoshua. "The Encyclopedia Of Religion". *İsaiah*. 7/289-295. New York: Macmillan Publishing Company, ts.
- Goodman, Felicitas D. "The Encyclopedia of Religion". *Visions*. ed. Mircea Eliade. 15/282-288. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Goodman, Felicitas D. *The Exorcism of Anneliese Michel*. New York, ts.
- Gömeç, Sadettin. "Şamanizm ve Eski Türk Dini". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4 (1998).
- Greenberg, Moshe. "Encyclopaedia Judaica". *Ezekiel* (2nd ed). 6/635-646. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007.
- Greenberg, Moshe. "The Encyclopedia of Religion". *Ezekiel*. 5/239-242. New York: Macmillan, 1987.
- Grimal, Pierre. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1. Basım, ts.
- Gündüz, Şinasi. *Hristiyanlık*. Ankara: İsam Yayınları, 8. Basım, 2019.
- Gündüz, Şinasi. *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*. İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Gündüz, Şinasi (ed.). *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Hamidullah, Muhammad. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. Ankara: İmaj, 2003.

- Harman, Ömer Faruk. “Kitâb-ı Mukaddes”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/75-76. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Harman, Ömer Faruk (ed.). *Kur’an’da Yahudiler*. İstanbul: Kuramer, 1. Basım, 2019.
- Harman, Ömer Faruk. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Ahd-i Atik*. C. 1. İstanbul, 1988.
- Harman, Ömer Faruk. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *İsa*. 22/465-472. İstanbul: İsam Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *YA’KŪB*. 43/274-276, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Yahudi Hıristiyanlığı*. 43/184-187. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Hız. İbrahim*. 21/266-271, ts.
- Heisig, James W. “The Encyclopedia of Religion”. *Symbolism*. C. 14. New York: Macmillan Publishing Company, 1993.
- Hirsch, Emil G. vd. “Jewish Encyclopedia”. *JACOB, called also Israel*. 7/24, ts.
- İbn Arabî, Muhyiddin. *Endülüs Sufileri*. çev. Refik Algan. Dharma, 2002.
- İbn-i Hişam. *İslam Tarihi Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi*. çev. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- Jewett, Robert. “The Encyclopedia of Religion”. *Paul The Apostle*. C. 11. New York: Macmillan, 1987.
- Johnson, Willard L. *Poetry and Speculation of the Rg Veda*. California: Univ of California Press, 1. Basım, 1980.
- Kahya, Ömer. “Sümerce ve Akadca Metinlerde Rüya Türleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1/59 (2019), 229-255.
- Karaoğlu, Arslan. “İsra ve Mi’rac Hadisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi”. *Bilimname*, 555-601.
- Karatosun, Musa Osman. “Kehanet Türleri ve Kadim Kültürlerdeki Uygulamaları”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2016), 277-308.
- Kılıç, Yusuf. *Eski Mezopotamya’da Kehanet Geleneği*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Kızıl, Hayrettin. “Dinî Sembolizm Üzerine”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/20 (2018), 327-351.
- Kollektif. *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat Yayın Grubu, 1. Basım, 1970.
- König, Eduard. “The Jewish Encyclopedia”. *Daniel*. 4/426-432. New York: Funk and Wagnalls Company, 1914.
- MacDonald, William. *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 1. Basım, 2005.
- MacDonald, William. *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Mandaloğlu, Mehmet. “Türk Kültür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3 (2011).
- McCue, James F. “The Encyclopedia of Religion”. 11/258-260. New York: Macmillan, 1987.
- Meral, Yasin. *Mesih, Deccal ve Gog-Magog*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Meral, Yasin. *Yeni Ahit Kanonu’nun Oluşumu (1.-4. Asırlar)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Mömin, Samire. “Şamanizm ve Günümüzdeki Kalıntıları”. *Ulakbilge* 1/1 (2013).
- Mutçalı, Serdar. *Kehanet*. İstanbul: Dağarcık Yayın, 1995.
- Müslim, İmam. *Sahih-i Müslim*. çev. Hanifi Akın. İstanbul: Karınca&Polen Yayın, 2021.
- Neuman, Abraham. “Visions and Visionaries in The Jewish History”. *Publications of the American Jewish Historical Society, The Johns Hopkins University Press* 3/47 (1958), 134-139.
- Nissinen, Martti. *Ancient Prophecy*. New York: Oxford University Press, 2017.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 4. Basım, 2003.
- Özgen, Mehmet Kasım. “Gılgamış Destanında ve Mistisizmde İçsel Yolculuk”. *Kare* 9 (2020), 1-33.

- Petersen, David L. "Zechariah's Visions: A Theological Perspective". *Vetus Testamentum* 34/2 (1984), 195-206.
- Remler, Pat. *Egyptian Mythology A to Z*. New York: Chelsea House Publishers, 3. Basım, 2010.
- Roloff, Jürgen. *Nasıralı İsa*. çev. Aksan. İstanbul: Runik Kitap, 2021.
- Salime Leyla, Gürkan. "İsrâîl ve Ya'küb İsimlerinin Etimolojisi Üzerine Bir Değerlendirme". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 38 (2017), 233-244.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Diğer İnciller*. Isparta: Fakülte Kitapevi, 3. Basım, 2016.
- Schimmel, Annemarie. *Dinler Tarihine Giriş*. ed. Recep Kibar. Ankara: Külliyyat Yayınları, 2016.
- Serdar Dinçer, Pınar. "Eski Ahit'in İlk Yunanca Çevirisi: Septuagint". *Akademik Hassasiyetler* 6 (2019).
- "The Jewish Encyclopedia". *İsaiah*. ed. İsodere Singer. 6/635-642. New York: Funk and Wagnalls Company, 1914.
- Skolnik, Fred vd. "Encyclopedia Judaica. 2nd Edition". *Visions*. Jerusalem: Religious Studies Faculty Book Gallery, 2007.
- Snoy, Peter. *Bagrot*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanst, 1975.
- Stone-Miller, Rebecca. "Human-Animal Imagery, Shamanic Visions, and Ancient American Aesthetics". *Anthropology and Aesthetics* 45 (2004), 47-68.
- Sukala, Anna-Leena. "The Encyclopedia Of Religion". *Shamanism: Siberian and Inner Asian Shamanism*. C. 13. London: Collier Macmillan Publishers, 1993.
- Sümer, Necati. "Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi". , *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2018), 257-269.
- Tanyu, Hikmet. "TDV İslâm Ansiklopedisi". *Ahd-i Cedit*. 1/501-507. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Tanyu, Hikmet. "TDV İslâm Ansiklopedisi". *Ateş*. 4/52-55, 1991.
- Tirmizi, İmam. *Sünen 'üt-Tirmizi*. İstanbul: Kitap Dünyası, 1. Basım, 2019.
- Tuby, Molly. "Jacob's Dream". *European Judaism: A Journal for the New Europe* 15/1 (1981), 13-16.

- Uludağ, Süleyman. *Beyazıd-i Bestami Hayatı Menkıbeleri Fikirleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Uludağ, Süleyman. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Müşahede*. 32/152-153. İstanbul, 2006.
- Uludağ, Süleyman. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Rü’yet*. İstanbul, 2008.
- Uludağ, Süleyman. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Rüya*. 35/309-310. İstanbul, 2008.
- Wilkinson, Kathryn (ed.). *Semboller& İşaretler*. İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2. Basım, 2011.
- Yavuz, Salih Sabri. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Mi’rac*. 30/132-135. Ankara, 2020.
- Yavuz, Yusuf Şevki - Ünal, Zeki. “TDV İslâm Ansiklopedisi”. *Cebrail*. 7/202-204. İstanbul, 1993.
- Yazar, Nurullah - Uzunöz, Aygün Yılmaz. “The First Revelation and the Period of Persecution by Meccans”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 11 (2021).
- Yetim, Merve. *Eski Ahit Eleştirisi ve Julius Wellhausen*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yücel, Çağatay - Parlıtı, Umut. “Yakındoğu Kültüründe Tufan Mitolojisi”. 244-257. Ardahan, 2019.
- Yücel, İrfan. *Peygamberimizin Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 21. Basım, 2012.
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2013.
- Cambridge Dictionary. “Vision”. Erişim 15 Mayıs 2022.
<https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/vision>